

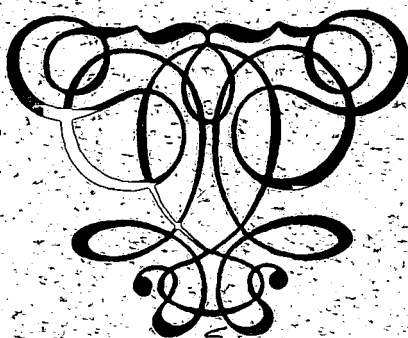
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Erik Fahlbeck, Hans Järta och 1810-års riksdagsordning. — Lennart Nylander, Grunddragen av det federativa systemets uppkomst och utveckling i Rådssysslans statskick. — Översikter och meddelanden: De indiska furstarna och författningskrisen i Brittiska Indien. Diktaturen i Jugoslavien. Av G. Olsson. — Det federala problemet i den tyska författningsdiskussionen 1918—1919. Av E. Arrhen. — Överenskommelsen mellan Italien och Vatikanen. Av R. Lundborg. — JO och tryckfriheten. Av R. Malmgren. — Litteraturgranskningar: Ferdinand Vegelew, Den svenska talmansinstitutionen. Anm. av G. Andrén. — Erik Timelin, Ministären Lindman och representationsreformen 1907—1909. Anm. av E. Thermanius. — Knut Wichman, Karl XIV Jöhans regering och den liberala oppositionen under 1830-talets senare hälft. Anm. av G. Landberg. — Fr. Seebass, Bergslagen. Anm. av V. Källström. — Ivar Öman, Karl Staaffs första ministär. Valfrid Spångberg, Karl Staaff. Anm. av H.-K. Rönblom.

ÅRG. 32

MAJ 1929

HÄFT. 2

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalekonomi) och professor S. WICKSELL (statistik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr. år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av ca 75 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund».

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1928.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världsskådning. 1920. Pris kr. 4.—
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skåne-marknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3.—
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. En redogörelse för svensk praxis. 1925. Pris kr. 5.—
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. Några nationalekonomiska synpunkter. 1925. Pris kr. 1.—
- VI. HERBERT TINGSSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. En studie i upplysningstidens tankeliv. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nädefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8.—
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början och deras förberedelse i 1800-talets tidigare politiska tänkande. 1928. Pris kr. 12.—
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10.—
- XII. GUNNAR BÖMGREN: Sekreta utskottet 1723—1756. En rätthistorisk undersökning. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningsskrisen. 1929. Pris kr. 10.—

HANS JÄRTA OCH 1810 ÅRS RIKSDAGS- ORDNING.

AV

FIL. D:R ERIK FAHLBECK.

Hans Järtas andel i och ställning till 1809—10 års grundlagsverk hör till de livligast omdebatterade frågorna i den statsvetenskapliga forskning, som berör vårt 1800-tals politiska historia. Redan tidigt uppstod strid härom. Det var det celebra fallet med Järtas pension vid 1823 års riksdag. Frågan har därefter vid skilda tidpunkter och av olika författare behandlats i litteraturen för att senast 1910 genom Nils Höjers bekanta uppsats i *Historisk tidskrift* ge upphov till intressant och innehållsrik diskussion. Genom den omprövning av 1809—10 års författningshistoria, som härvid — av Höjer, S. J. Boëthius, Brusewitz och Rexius — förebragtes, har hela grundlagsverket och därmed Hans Järtas andel däri ställts i rikare och delvis ny belysning. Gentemot beteckningen av Järta såsom R.F:s författare (Statsutskottet 1823, nr 452, Alin, Clason m. fl.) har, särskilt och med skärpa av Höjer, betonats, att Järtas del i R.F. blott yore sekreterarens. I bjärt kontrast härtill står visserligen det »egendomliga, allt omfattande regissörskap»¹ Höjer tilldelat Järta beträffande särskilt förberedelserna till grundlagsarbetet. Den nyare forskningen har i frågan om Järtas politiska åskådning vid tiden för grundlagsarbetet brutit med äldre uppfattningar och hävdats, att Järta i stort sett omfattat samma idéer som hans vänner bland grundlagsfäderna, en Mannerheim, en A. G. Mörner, Jacob Cederström, A. G. och G. A. Silverstolpe och andra.

¹ A. Brusewitz, *Studier över 1809 års författningskris*, s. 14 n.

Anledningen till detta intensiva intresse för just den då 35-årige K.U.-sekreterarens, sedermera statssekreterarens, person ligger klar: envar, som sysslat med den konstituerande riksdagens grundlagsarbete, främst då Regeringsformen, har på olika sätt kommit i kontakt med Järta. Även när direkta uttalanden härrörande från honom saknas, stöter man gång efter annan i den offentliga debatten rörande konstitutionella frågor på meningar, där man tycker sig höra Järtas fasta stämma, sådan man förnummit den i memorialet till R.F. Järtas medverkan vid R.F. kom naturligen att skänka honom en framskjuten för att ej säga auktoritativ ställning under revolutionsriksdagen, när det gällde konstitutionella spörsmål — så som fallet ju varit tiden närmast före marsrevolutionen 1809 inom huvudstadens oppositionella kretsar, vilka betraktat honom som sin »ledande statsman». Redan av denna anledning får frågan om Järtas politiska åskådning 1809 en särskild betydelse. För den svenska konservatismens historia blir det dessutom alltid av vikt att lära känna dess kanske främste banérförarens idéutveckling, synnerligast vid den tidpunkt, då hans insats å författningens område var starkast. Slutligen fånglar i och för sig uppgiften att skildra växten av en statsmannakaraktär av Hans Järtas mått och kynne.

Om intresset för uppgiften sålunda ur skilda synpunkter är lättförklarligt, måste man beklaga, att de delvis stridiga framställningarna dock lämna en vag och föga upplysande bild. Av sammanfattande skildringar ger Hans Forssells levnadsteckning i första bandet av Järtas samlade skrifter huvudsakligen de yttre konturerna av Järtas verksamhet under ifrågavarande händelserika period, medan Sigfrid Wallengrens arbete »Hans Järta som politisk teoretiker» visar hans statsåskådning sådan denna fullt utbildad framträdde utan försök till genetisk skildring. Lydia Wahlströms väl-skrivna biografi i »Svenskar från förra seklet», I, rör sig på ett populärare plan. Vår kunskap om Järtas idépolitiska ställning 1809 är fortfarande knapp och osäker. Och orsaken härtill är främst att söka i bristen på material. Undantagandes memorialet till R.F. samt den av Alin i denna tidskrift 1899 tryckta promemorian för K.U:s arbete känna vi hitintills endast ett aktstycke av betydenhet för hithörande spörsmål, vilket med visshet härrör från Järta, nämligen

Korsbergers memorial i Borg.st. den 1 sept. 1809 rörande förslaget till R.O. Om övriga framträdande grundlagsfäder kunna vi göra oss en god föreställning på grundval av samtidigt utgivna skrifter, anteckningar och brev eller genom att följa deras verksamhet och inlägg i riksdagsdebatterna. För Järta ha vi varit hänvisade till ovannämnda sparsamma källor, av vilka de tvenne förstnämnda på grund av sin karaktär ej kunna tillmätas avgörande vitsord. Detta förhållande förklarar den strid, som alltid stått i saken: ägde vi blott en någotsånär uttömmande källskrift av Järtas egen hand, så vore, får man tro, frågan om hans politiska åskådning år 1809 löst. Antagligt är väl dock, att Järta från detta betydelsefulla skede efterlämnat anteckningar eller brev, vilka skola sätta den lycklige finnaren i stånd att besvara spörsmål, varom vi nu tveka och tvista.

För bedömande av Järtas verksamhet och åsikter finnes emellertid ett hittills föga begagnat material, varur antagligen en del av värde vore att hämta. Härmed åsyftas hans ämbetskrivelser av olika slag från statssekreteraretiden 1809—11. Med kännedom om Järtas frispråkighet i aktstycken av officiell art från senare tider kan man förmoda, att här förvaras tankar och uttalanden av värde för bedömandet av hans allmänna åskådning. Att få rätt på dessa handlingar kan säkerligen vara förenat med svårigheter. I riksståndens tryckta protokoll finner man av Järta kontrasignerade propositioner eller andra skrivelser; andra aktstycken, härrörande från honom, har man att söka i Riksarkivets riksdagsakta eller bland ståndens där förvarade handlingar¹. Nedanstående inlaga utgör ett dylikt aktstycke. Den påträffades i volymen Riksdagsärender för

¹ Som exempel på splittringen av dylika handlingar kan nämnas följande. Bland R.A:s riksdagsakta 1809—10 finnes en skrivelse från Bondeståndets sekreterare häradsb. Trägårdh av den 2/2 1810, utgörande en till Järta på dennes anmaning avgiven förklaring rörande en av några Bdsts-ledamöter undertecknad och till konungen inlämnad skrift angående Halls konkursmål. Järtas ämbetskrivelse letar man emellertid förgäves efter här. Den har hamnat i K. Bibliotekets autografsamling. Den korta skrivelsens hjudande ton är karakteristisk för det mera formfria och direkta umgänget mellan de tvenne statsmakterna: »Hög-ädle Herr Häradsb. Trägårdh och Secreterare hos det Hederwärda Bonde Ståndet! Til Kongl. Maj:t har blifwit ingifwen hosföljande underdåniga Skrift, författad i det Hederwärda Bonde Ståndets namn, men icke af dess Taleman undertecknad, utan endast försedd med underskrifter af enskilde BondeStåndets Ledamöter. Då jag för Kongl. Maj:t i underdånighet anmält denna Skrift har Hans Maj:t i

åren 1809 och 1810 i R.A och har tidigare ej publicerats. En dublett av handlingen har observerats av Wallengren, som därur citerat en passus¹. Handlingen utgör en P. M. angående den av ständerna den 31 dec. 1809 antagna, konungen underställda Riksdagsordningen. Utan att innehålla uttalanden av märkligare slag har denna promemoria dock syntts av intresse från olika synpunkter och sålunda värd att publiceras såsom ett bidrag till de sparsamma källskrifterna av Järtas hand från denna tid. En redogörelse för aktstyckets verkningar och reflexioner rörande dess innebörd följa nedan. Handlingen återgives med Järtas stavning och interpunktion.

Underdånigst.

Då den Riksdags Ordning, hvilken Riksens Ständer efter flera oroliga öfverläggningar och derpå följande jämkningar omsider enhälligt antagit och til Eders Kongl. Maj:ts nådigste bifall öfverlämnat, jämföres med det första Förslaget dertil, röjes snart at Riksens Ständer sorgfälligt rättat de föreskrifter i berörde Förslag, som kunnat leda til rubbning af Regeringsformens grunder och sträcka Riksens Ständers befattning inom kretsen för den Styrande Maktens uteslutande verksamhet. Den 30 § i första projectet och de flere, som hänförde sig dertil, äro i den antagna Riksdags Ordningen så förändrade och bestämde, at de numera synas mig icke lämna rum för något missbruk af den rättighet Riksens Ständer skjäligen förbehållit sig, at kunna taga en fullständig kännedom af Statsmedlens användande. Åtskilliga andra §§ hafwa äfwen genom de sednare rättelser och jämkningar vunnit i bestämdhet, inbördes sammanhang och enlighet med Regeringsformens bokstaf och anda. Jag vågar således underdånigst tro at den til Eders Kongl. Maj:ts höga sanction af Riksens Ständer nu öfverlämnade Riksdags Ordningen hunnit så nära fullkomligheten, som detta swåra arbete möjligen kunnat komma, wid de omständigheter, under hwilka det

nåder befallt mig at af Herr Häradshöfdingen äska et på BondeStåndets handlingar grundadt officiellt yttrande, huruwida densamma är enlig med något Bonde Ståndets beslut, och om de personer, som sina namn derunder tecknat, blifwit af Ståndet befullmäktigade at dess gemensamma talan föra. Detta officiella yttrande har Konungen ansett nödigt at inhämta innan Hans Maj:t ville fatta sit beslut om de lagliga åtgärder, hvartil berörde underdåniga Inlaga kunde föranleda. Med mycken högaktning» etc. Skrivelsen avläts den 18 jan. och är av Trägårdh påtecknad: »Besv. d. 2 febr. 1810.»

¹ A. a. s. 85. Wallengren anser dubletten (i Uppsala Univ.-bibl., F 857 j) vara ett koncept, vilket dock ej är fallet. Den är tydligen en avskrift av originalet i R.A., sannolikt gjord av annan än Järta (att och ett t. ex. stavas i dubletten i U. U. B. med dubbla t, medan Järta genomgående, åtm. denna tid, skrev at, et).

blifvit företaget och fulländadt af vår lagstiftande Corps, hvilken, i sit hela och i hwarje särskild del söndrad, hittils delibererat utan band af någon förut städgad fullständig Ordning.

Med denna öfvertygelse och då jag anser det vara af den högsta angelägenhet at en noggrann Ordning för Riksen Ständers öfverläggningar snart må blifva fastställd, samt at, igenom Eders Kongl. Maj:ts wägran at bifalla den, hvarom Ständerna omsider öfverenskommit, någon anledning icke måtte lämnas dem, at ytterligare fördröja deras beslut öfver ämnen af en så stor wigt för hela rikets välgång och bestånd, som finance regleringen och antagandet af en dertil erforderlig bewillning, samt då jag derjämte föreser at nya frågor om Riksdagsordningen, nu af Eders Kongl. Maj:t til Riksen Ständers afgörande vid denna Riksdag framställda, skulle kunna föranleda til många obehagliga och kanhända vådliga discussioner, och äfwen afwända allmänhetens missnöje öfver Riksdagens långvarighet ifrån de rätta föremålen derfor; Så wägar jag desto härdre ytterligare underdånigst tilstyrka Eders Kongl. Maj:t at antaga denna Lag, som jag redan med en wördnadsfull glädje funnit Eders Kongl. Maj:t vara, efter Egen högst uplyst pröfning af de härwid förekommande mångfaldiga considerationer, dertil i nåder benägen.

Det har likwäl icke undfallit mig, at denna RiksdagsOrdning ännu i en och annan af dess föreskrifter kunde tåla jämnkningar och fordra, isynnerhet för uttryckens bestämdhet, några rättelser. Men då jag wägar olägenheterna af at bibehålla dessa föreskrifter tils vidare oförändrade, emot vådan af at sakna alla de öfriga välberäknade och noggrannt bestämda, samt swårigheten om icke omöjligheten at nu få de förra rättade, anser jag mig böra til Eders Kongl. Maj:ts nådigste godtfinnande i underdånighet hemställa, om icke den utwägen wore den lämpligaste, at Eders Kongl. Maj:t i nåder antoge Riksdags Ordningen, men tillika öfverlämnade til Riksen Ständer Sina anmärkningar derwid samt äskade at dessa måtte, på det i RegeringsFormen föreskrifna sätt, wid denna riksdag beredas til en afgörande pröfning den nästföljande. Denna utwäg wore äfwen enlig med den, igenom hvilken allena Riksen Ständer kunde förmås, at antaga Regeringsformen.

Jag bör ej dölja den härwid mötande betänkligheten, at sedan Eders Kongl. Maj:t antagit Riksdags Ordningen, wore äfwen de föreskrifter, hwilkas förändrande Eders Kongl. Maj:t sålunda i nåder äskat, gällande intil dess Riksen Ständer vid nästa riksdag bifallit Eders Kongl. Maj:ts anmärkningar derwid. Detta lærer icke kunna undvikas; Ty Riksdags Ordningen såsom et sammanhängande helt, kan efter min underdåniga tanka icke annorlunda än i det hela, och således icke med undantag af någon dess särskilda del, utaf Eders Kongl. Maj:t antingen i nåder antagas eller förkastas.

Om Eders Kongl. Maj:t i nåder täckes gilla hwad jag underdånigst wägar föreslå, torde proceduren böra blifva denna: At Eders Kongl.(!) i sit swar til Riksen Ständer förklarade, at Eders Kongl. Maj:t wäl funnit några anmärkningar vid den ifrågawarande Riks-

dags Ordningen äga rum; at Eders Kongl. Maj.t likwäl i betraktande af dess antaglighet i det hela, samt för at gifva Riksen Ständer et nytt wedermåle af Sin nådiga benägenhet at befrämja Deras rättmätiga önsknin gar och för at derigenom med et stort efterdöme anmana dem til et skyndsamt och enigt afgörande af de återstående vigtiga Riksdagsärendena m. m. (hvilket allt borde med wärdighet kraft och nödig prydlighet framställas) hade i nåder beslutit at sanctionera denna Lag; Men at Eders Kongl. Maj.t derjämte, för at tilfredsställa Sin önskan at densamma måtte blifwa så fullkomlig som möjligt, hade velat i en särskild proposition förelägga Riksen Ständer Sina anmärkning ar derwid, hwaröfwer Riksen Ständer ägde at, efter nu genäst skeende laglig beredning, vid nästa Riksdag sig definitivt yttra.

Jag tror mig kunna antaga, såsom sannolikt och nästan säkert at det nuwarande Constitutions Utskottet skall instämma i Eders Kongl. Maj.t.s fordran att Landtmarskalken och Talemännen må äga makt at åtskilja plena, ifall öfverläggningarne någon gång, i en kommande tid likasom under den förflutna, skulle blifwa så oroliga, at ordningen icke kunde bibehållas eller genom något annat medel än detta, återställas. At för en sådan händelse, då et Stånd icke kunde handla med frihet och lugn, fordra dess fria och lugna samtycke til sit åtskiljande, vore en motsägelse; Och kan jag derföre icke föreställa mig at detta fall warit förutsedt eller ihogkommet, då 46 § af RiksdagsOrdningen, hvilken blott har afseende på en laglig öfverläggningarnes gång, antogs. Det är för Riksen Ständers egen säkerhet mot factioners möjliga försök eller mot någon tillfällig öfverilning angeläget at et sätt stadgas at afbryta en sammankomst, hvilken uphört at wara laglig, då öfverläggningarne der icke längre kunna föras med redighet och efter den ordning som Riksen Ständer sjelfwe sig förskrifwit. Riksen Ständers Makt äfventyrade derwid als intet, ty den afbrutna öfverläggningen kunde i nästa plenum, sedan sinnena kallnat, återtagas. Dessa och de flera skjäl som kunna anföras skola utan twifvel verka på Utskottets beslut och sedermera, jämnte detta, på Riksen Ständers vid nästa riksdag, då Eders Kongl. Maj.t säkerligen äger flera medel, än nu, at göra sin proposition gällande, och då den icke mötes af det lifligare interesse, som minnet af en nyss timad händelse nu kunde hos et partie wäcka. Efter mit omdöme borde frågan icke framställas, såsom om en *förändring* af den utaf Riksen Ständer antagna 46 §, utan såsom om en *tillägning* eller en *förklaring* deraf, emedan för vanliga fall, då öfverläggningarnes ordning icke wore störd, den allmän föreskriften kunde gälla, at plena icke borde utan Ständens samtycke åtskiljas. På detta sätt synes det mig wara mindre wädligt, at lämna denna fråga til kommande Ständers afgörande, än at nu söka genomdrifwa densamma och emedlertid uppehålla RiksdagsOrdningens antagande, samt derigenom fördröja Ständernas öfriga vigtiga beslut, och gifva dem någon anledning at derwid wisa en mindre wälwilja. Hufvudsakligen förändrades icke härigenom sakens nuwarande ställning

ty ingen nu gällande bestämd Lag berättigar uttryckligen Landtmarskalken och Talemännen at åtskilja plena utan Ståndens bifall.

För at icke framställa denna anmärkning aldeles ensam och derigenom gifwa densamma et anseende af för mycken derwid fästad wigt, hvilket kunde i wissa hufvuden högre spänna misstroendet, wågar jag underdånigst tilstyrka at några andra mindre betydliga äfwen måtte i Propositionen intagas. Jag föreslår i underdånighet följande:

17 §. Istället för hwad deruti nog otydliggen förordnas om dens bestraffning, som stört valfriheten, et bestämdt stadgande at en sådan skall straffas med fängelse vid vatten och bröd ifrån 4 til 16 dagar efter omständigheterna.

19 §. At Landshöfdings skyldighet at med först afgående post öfversända sit utslag angående et twistigt riksdagsmannawal jämnte egen och vederbörandes af honom infortrade förklaringar, må bestämmas genom tilläggning af orden: *Sedan sistnämnda förklaringar til honom inkommit.*

23 §. Istället för *hufvudstadens förste fullmäktige*: — *den äldste af de ibland hufvudstadens fullmäktige valde Magistratspersoner.*

I denna § säges vidare at innan Talemän förordnas skall i Bondeståndet ordet föras af den närwarande Ledamot, som de fleste riksmöten biwistat. Men som det kunde hända at flere Ledamöter bewistat lika många riksmöten, så borde någon ordning för dem stadgas, efter häradernas tour, lefnadsår eller lottning.

57 §. Början deraf är ej aldeles tydlig. Genom tilläggning af ordet *särskildt* framför riksstånd torde meningen blifwa klarare.

81 §. Ehuru rätta meningen af denna §:s början genom jämnförelse med den föregående blifver otvifvelaktig, kunde den dock göras tydligare om framför fullända sättes: *innom rätt tid.*

Hvad jag til följe af Eders Kongl. Maj:ts nådigste befallning nu i underdånighet wågat anföra, hemställes til Eders Kongl. Maj:ts högst uplysta bepröfvande.

Underdånigst
Hans Järta.

Stockholm den 5 Februari 1810.

Järtas promemoria är dagtecknad den 5 februari. Två dagar därefter, den 7, hölls statsråd med hovkanslern vid protokollet¹. Enligt detta företog konungen till slutligt avgörande den av ständerna antagna R.O. samt Ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter. Kungl. Maj:t behagade nu lämna sitt bifall till de av ständerna antagna lagarna, vad R.O. beträffar under uttryckligt betonande av att konungen ej genom en längre uppskjuten sank-

¹ Protocoll wid Riksdagen År 1809 och 1810, R.A., äv. tr. i Borgst. prot., febr. 1810, s. 246 f.

tion ville uppehålla avgörandet av de återstående viktiga riksdagsärendena. Kungl. Maj:t hade dock ansett nödigt att vid R.O. göra några anmärkningar, »endast syftande på en större fullständighet och tydlighet i ordliga innehållet, och alldeles oafhångiga af denna Lags för öfrigt wäl beräknade allmänna grunder». Dessa anmärkningar framställdes i en särskild proposition att beredas vid pågående riksdag för att avgöras vid den nästföljande. I denna samma dag daterade proposition angående några vid R.O. gjorda anmärkningar upprepas Kungl. Maj:ts nådiga gillande av grunderna för R.O.; de föreslagna tilläggen innebure ingen som helst rubbning av dessa utan avsåge blott några förtydliganden, varigenom vissa R.O:s stadganden vunne i bestämdhet och fullständighet. De föreslagna ändringarna visa sig § för § vara de av Järta i hans P.M. framställda. Vid § 46 motiveras utförligt den föreslagna rätten för talmännen att avbryta plena, och Järtas skäl: att ständerna borde skyddas mot factioners försök till övrumplingar i de lagliga förhandlingarnas gång, vilket alls ej innebure något intrång i riksdagens makt, o. s. v. återfinnas samtliga här.

Vid ett liknande statsrådssammanträde den 10 febr.¹ uppdrog konungen åt utrikesstatsministern v. Engeström att å hans vägnar vid det till denna dag utsatta mötet å rikssalen meddela ständerna hans beslut samt uppläsa ett protokollet bilagt tal. v. Engeström öppnade till följd härav senare på dagen, åtföljd av statsråden och statssekreterarna, sammanträdet å rikssalen, uppläste konungens tal samt överlämnade protokollet för den 7 jämte propositionen till lantmarskalk och talmän. — Propositionen remitterades sedermera av stånden till K.U., som i mem. nr 30 med mestadels redaktionella ändringar upptog de i propositionen föreslagna nyheterna, framhållande att dessa utan att verka någon rubbning i konstitutionens väsentligare delar endast åsyftade »bestämdare uttryck af bibehållne föreskrifter, eller ock reglementariske förändringar, ledande till Riksdagsärendernes lugna och ordentliga gång»². K.U:s memorial blev utan överläggningar i stånden förklarar vilande till nästföljande riksdag.

Järta kunde sålunda glädja sig åt en fullständig framgång för så-

¹ O. a. Protocoll, etc., R.A.

² Constitutions-Utskottets Memorialer och öfriga Expeditioner — — 1809—1810

väl det av honom föreslagna tillvägagångssättet beträffande R.O. som hans anmärkningar i sak. Det var ju ej heller första gången. I början av sin P.M. konstaterade han med tillfredsställelse, att ständerna i R.O. sorgfälligt rättat de stadganden, vilka i det första förslaget kunnat leda till rubbning av R.F:s grunder rörande det konstitutionella maktförhållandet. Genom det Korsbergerska memorialet i borgarståndet den 1 sept. föregående år, som bekant i huvudsakliga delar föredraget av A. G. Mörner hos R.o.A. den 19 okt., hade han lyckats åvägabringa en ändrad lydelse av den viktiga § 30 i R.O., varigenom ständernas ursprungligen föreslagna, vittgående granskningsrätt av statsmedlens användning väsentligt begränsades. R.O. hade nu, säger han i sin P.M., bragts så nära fullkomligheten, som detta svåra arbete rimligen kunde komma. Järta bör tydligen med allt skäl tilläggas ett vittgående inflytande å R.O., vars tillblivelse i K.U. han naturligen haft tillfälle ingående följa genom de liberala vännerna i utskottet: Mannerheim, Silverstolpe, Mörner, Gahn samt, säkerligen mest obundet, genom hans egen underordnade i finansexpeditionen, K.U:s sekreterare J. D. Valerius¹. Järtas argumentering genomsyrade, som visats, den k. propositionen om ändringar i R.O., och hans anvisningar för övrigt följdes på ett sätt, som ej saknar sin humoristiska poäng för den som känner spelet bakom kulissen.

Järta hade i sin P.M. föreslagit beträffande »proceduren», att konungens sanktion av R.O. borde åtföljas av ett framhållande av detta Kungl. Maj:ts stora efterdöme till enigt avgörande av återstående riksdagsärenden, »hvilket allt borde med värdighet kraft och nödig prydlighet framställas». I konungens av v. Engeström å rikssalen upplästa tal har denna framställning erhållit en form, som kan förtjäna att återgivas. Konungen yttrar efter tillkännagivandet av sin sanktion samt avlämnandet av propositionen rörande »wissa mindre bestämda uttryck» i R.O. följande:

»Men då jag på detta sätt gjort fullkomlig rättvisa åt Edert arbete, då med uppoffring af hvad jag enligt min öfvertygelse funnit deruti mindre fullkomligt, Jag likväl ej velat uppskjuta dess antagande, har Jag härigenom welat lämna Eder ett nytt wedermåle af min wid alla tillfällen ådagalagde sorgfällighet, att i allt hwad på Mig ankomma kan, befrämja de ännu

¹ Ang. Järtas och Valerius' nära vänskap, se B. v. Beskow, Johan David Valerius. Minnesteckning, s. XXXVIII ff.

återstående wigtiga Riksdags Ärendernas snara afslutande, och ytterligare stadga den sammanställning emellan Mitt och Edert handlingssätt, som utgör den waragtigaste borgen för Fäderneslandets sällhet. Med motsvarande tänkesätt å Eder sida, tänkesätt om hvilka Jag ej tvivlar, skall detta för hela Riket angelägna ändamål ofelbart winnas, och alla smärre interessen wika för de allmänna fordringar, som för ingen Svensk Man böra eller kunna blifwa likgiltiga. Dessa påkalla högt Edert eniga biträde wid fastställandet af den Stats Reglering, som ännu utgör ett ämne för Edra öfwerläggningar. Jag gör mig i förwäg försäkrad att Edert beslut i detta afseende endast blir grundadt på det dubbla syftemål, att å ena sidan undanröjda sådana tvångsband, hvarigenom endast ärendernes gång och Mine bemödanden för Rikets upphjelpande, skulle i betydlig mohn, antingen motarbetas eller inskränkas, och å den andra, för Rikens Ständer i framtiden förbehålla den Lagliga allmänna öfversigt af medlens förvaltning, som bör rättfärdiga en välviljande Regerings åtgärder.»

Man kan tänka sig den ungdomlige, riksbekant sarkastiskt lagde statssekreterarens känslor, när han å rikssalen åhörde utrikesstatsministerns föredragning av dessa välsvarvade perioder, som antagligen flutit ur vännen Wetterstedts finskurna penna. Det hela utgör en slående illustration till Trolle-Wachtmeisters uppgift¹, att Järta vid 1809 års riksdag ägde mesta inflytandet å ärendenas ledning från regeringshåll; han författade de viktigaste framställningarna, men här och där i hans koncept insattes inom parentes: »här fordras fraser», vilka Wetterstedt lekande lätt förstod att utforma.

Om Järta sålunda kunde tillskriva sig en vacker seger beträffande de stadganden i förslaget till R.O., som syntes honom mindre lyckade, så vann han den givetvis ej ensam. I den konselj den 7 febr., varest R.O. företogs till slutligt avgörande, deltog Engeström, Rosenblad, von Platen, Adlerbeth samt hovkanslern Wetterstedt, av vilka de tre sistnämnda bestämt tillhörde den liberalt-konstitutionella sidan. I K.U. dominerade, som nämnts, Järtas liberala vänner. Han kunde i sin P.M. med tillförsikt uttala »såsom sannolikt och nästan säkert» att det dåvarande K.U. skulle acceptera promemorianas viktigaste reformpunkt. De av honom under R.O.-förslagens behandling inspirerade ändringarnas genomdrivande skedde under intimt samarbete mellan dessa grupper i och utom regeringen. Mannerheim och Mörner hade varit K.U:s främste förespråkare å riddarhuset i vad rörde R.O. Man kan vitsorda riktigheten av

¹ Anteckningar och Minnen, II, s. 72 n. 1.

Höjers skildring¹ av samarbetet i detta stycke mellan de konstitutionelle utan att därför överskatta Järtas personliga roll. Att denna i detta fall varit betydande nog, för att ej säga ledande, framgår av det föregående. Om arten av och motiven för samarbetet lämnar aktstycket, sammanställt med andra källor, upplysande besked.

Järta talar i sin P.M. om de oroliga överläggningar, som föregått besluten om R.O., om risken att genom ändringar spänna misstroendet hos »wissa hufvuden» samt om nödvändigheten för styrelsen att snart få R.O. ur världen så att ständerna måtte fastställa statsregleringen utan att vidare uppehållas av kanske vådliga diskussioner, ägnade att vilseleda allmänheten rörande orsakerna till riksdagens längd. Han talar om »factioner» och om ett visst politiskt parti. Vi veta, att härmed åsyftas det s. k. gustavianska partiet och dess statskupplaner, vars sammankoppling med frågan om en ny representation klarlagts av Brusewitz². Alltsedan begynnelsen av revolutionsriksdagen hade detta parti sökt verka i det fördolda för att på hösten 1809 svetsas samman under grevarne Jacob De la Gardies och Eric Ruuths förfarna ledning. Under debatterna på riddarhuset om R.O. i oktober vann partiet upprepade gånger i voteringarna. De la Gardie ägnade K.U:s förslag ingående och sakkunnig kritik, och han blev ordförande i det jämkningsutskott, som lade den sista handen vid ståndens olika ändringsförslag beträffande R.O. Samtidigt utarbetades partiets eget radikala förslag till ombildning av representationen, avsett att bilda ett taktiskt lockbete i det politiska maktspelet. Karl XIII:s sjukdom i slutet av november 1809 var ett svårt streck i räkningen för gustavianerna likaväl som den avsatta konungafamiljens hemliga utförande ur riket i början av december. Partiets tidigare starka ställning visade sig vid de upprörda debatterna å riddarhuset den 1 och 4 december betänkligt skakad, men man började på nyåret att förbereda nya attacker, varibland De la Gardies berömda motion den 13 jan. om allmän jordrevning.

Det konstitutionella partiet, 1809 års liberaler, mötte motpartiet med dess egna medel. Den bekanta Mannerheimiska klubben bildades hösten 1809, och partiets talesmän i regeringen och dess närhet

¹ Hist. Tidskr. 1910, s. 104.

² Representationsfrågan vid 1809—10 års riksdag, s. 115 ff. samt o. a. a., s. 87 ff.

bemödade sig att korsa gustavianernas inflytande. Nu som så många gånger förut slets den ålderstigne och sjuklige konungen mellan stridiga viljor och intressen. Den nya riksdagsordningen stod i brännpunkten för intrigerna, och gustavianerna underlät intet för att fördröja eller förhindra dess antagande. Järtas P.M. lämnar, som synes, talande besked om denna konstitutionella kamp. Faran för dröjsmål med sanktioneringen målas i kraftiga färger. Jacob Adlerbeths dagbok upplyser, att R.O. den 12 jan. granskats av statsrådet »i kabinettet», och under den 5 febr. omtalas, att amiral Cederström för konungen framhållit nödvändigheten av att snart sanktionera R.O.¹ Samma dag är Järtas på nådigste befallning utarbetade P.M. dagtecknad, och det lyckades, som visats, de konstitutionelle att dagarna därefter få R.O. i hamn.

Järtas P.M. och den därav föranledda propositionen innefatta ett grundlagsändringsförslag av verklig betydelse, nämligen den i R.O. § 46 talmännen tillagda rätten att avbryta oroliga förhandlingar. De i övriga paragrafer föreslagna ändringarna äro endast bisaker, förtydliganden enligt förslagsställarens vad dessa punkter angår fullt riktiga försäkringar, och syftet med desamma anger Järta själv oförblommerat, då han säger att huvudanmärkningen i § 46 isolerad för sig kunde på vissa håll väcka olämpligt uppseende. Järta följer härvidlag samma taktik, som han använt i det Korsbergerska memorialet, där det viktiga ändringsförslaget rörande R.O. § 30 omgivits av diverse småanmärkningar mot andra paragrafer. Trenne av ändringsförslagen i Järtas P.M., nämligen rörande §§ 17, 19 och 23, äro för övrigt hämtade från Korsbergerska memorialet, vilket i dessa stycken ej vann ständernas bifall. Att detta camouflaget var väl beräknat visade sig längre fram på våren 1810, då ändringsförslaget beträffande § 23 i bondeståndet åstadkom en strid om vice-talmanskapet, som säkerligen ställde övriga Kungl. Maj:ts anmärkningar rörande R.O. i skymundan². Den kardinala punkten i Järtas och propositionens ändringsförslag gällde § 46. Det som här föreslås är också värt beaktande.

¹ Jfr även Höjer, Till frågan om uppkomsten af 1809 års regeringsform, Statsv. Tidskr. 1911, extrah., s. 33.

² Jfr härom förf:s uppsats »Hur ålderspresidentskapet i riksdagen tillkom», Svensk Tidskr. 1929.

Ständernas rätt att utan påtryckning från konungamakten fritt överlägga och besluta var en av grundpelarna i det nya statskicket. Mot Gustaf III:s ingrepp på denna punkt hade man alldeles särskilt reagerat. Gustavianernas konstitutionsprojekt från våren 1810 visar otvetydigt sitt nära sammanhang med den störtade regimens statsrätt genom bestämmelserna om den återupplivade intima kontakten mellan regenten och representationen (det av konungen dirigerade, kombinerade H.U. och S.U., m. m.)¹. I detta avseende var 1809 års R.F. rigorös. Bland de få kvarlevorna från äldre tid kvarstod emellertid konungens rätt att utse ståndens talmän, i R.O. § 23 utsträckt även till de ofrälse ståndens vice talmän². Lantmarskalk och talmän voro konungens representanter lika mycket som, och kanske mer än, ståndens³. Inför konungen svuro de att efter bästa förmåga upprätthålla och försvara hans och ständernas rättigheter. Genom dem stod regeringen i direkt kontakt med stånden, och det blev naturligen talmännen, som hade att söka på lämpligaste sätt verka för regeringens synpunkter på frågornas behandling under dessa tider, då i praktiken statsrådsledamöter endast kunde närvara vid R.o.A:s överläggningar. Därav den stora omsorg, som från regeringshåll utvecklades vid talmansutnämningarna.

Talmännen ägde att leda ståndens förhandlingar samt att »widmagthålla ordning wid sammankomsterne», R.O. § 45. Deras formella möjligheter i sistnämnda avseende voro emellertid synnerligen kringskurna. I § 46 sades uttryckligen: »Landtmarskalk eller Taleman hafwe ej magt at, utan Ståndets samtycke, åtskilja et Plenum». I det protokollerna hos K.U. 1809—10 bilagda konceptet till R.O. avslutas detta stadgande (nr 45/36/ i konceptet) med följande: »under påstående öfverläggning om något Riksdags ärende», vilket emellertid överkorsats⁴. Detta ständernas palladium mot avkortande

¹ A. Brusewitz, Den gustavianska oppositionens grundlagsförslag vid 1809—10 års riksdag, Hist. Tidskr. 1911, s. 269 ff.

² Bondeståndet hade dock vid debatterna om R.F. yrkat att ståndet skulle få till konungens val av talman uppställa på förslag trenne ståndets ledamöter.

³ Man kan erinra sig A. G. Mörners ord i debatterna om R.O. (§ 55), att »I kraft af den förbindelse, som är Talemännen ålagd, att på Konungens vägnar waka öfver Constitutionens helgd» böra de äga rätt att vägra grundlagsstridig proposition, R.o.A., okt., s. 4542.

⁴ K.U:s arkiv.

av överläggningarna från de kungavalda talmännens sida var det, som Järta och de konstitutionella nu voro beredda att offra. Järta föreslog rätten, ifall överläggningarna bleve så oroliga, att ordningen ej kunde bibehållas eller genom något annat medel återställas. Propositionen begränsade rätten till det enda fall, att oordningen förhindrade rediga svar å talmännens propositioner, och i K.U:s memorial har villkoret skärpts till »ett med utbrott af orolighet förenadt Constitutions-stridigt förhållande», i vilket fall talmännen ägde åtskilja plena till nästa söckendag. Den sistnämnda begränsningen, som tydligt befunnits nödvändig, innebar ju en avsevärd restriktion i den tidigare föreslagna, till tiden alldeles obeskurna rätten.

Om motiven för denna lagändring upplyser Järtas P.M. och, efter den, propositionen. Det gällde att skydda ständerna mot tillfälliga överilningar eller mot factioners våld. Då överläggningarnas lagliga gång bleve störd, vore detta enda sättet att »utan medverkan af någon yttre kraft» (propositionen) upplösa sammankomsten, och man bemödade sig att framhålla, att åtgärden ingalunda betydde något ingrepp i ständernas makt. Det är gustavianernas machinationer, som bilda bakgrunden till förslaget. Järta talar om en »nyss timad händelse», varmed tydligen åsyftas de våldsamma uppträderna på riddarhuset den 13 och 15 jan., när De la Gardie föredrog sin provokatoriska motion om allmän jordrevning och lantmarskalken avbröt det förra sammanträdet genom att avlägsna sig, vilken åtgärd visserligen ej kunde stödja sig på någon rättsgrund. Stormiga plena hade riksdagen för övrigt haft att uppvisa åtskilliga gånger förut under år 1809, och de uteblevo ej heller i fortsättningen. När bondeståndet under debatterna om vargeringen på våren 1810 visade sig alltför bångstyrt, lämnade likaledes fungerande talmannen Hyckert salen och bragte därmed plenum till slut (d. 17 april)¹. Det av K.U. tillstyrkta stadgandet om rätten att avbryta plena utgjorde tydligen en de konstitutionellas seger över gustavianerna.

¹ Hyckert avslöt förhandlingarna med följande ord, som nära ansluta sig till den k. propositionens rörande § 46: »då oordningen och ifvern nu stigit till den höjd, att något beslut icke möjligen kan fattas eller sansning och lugn i öfverläggningarne vinnas, så är jag föranlåten afbryta detta plenum, hwars fortsättande är utan ändamål, och får således förklara, att sessionen slutas». Bdst, april 1810, s. 585.

Järta tog i P.M:n för givet, att ändringen av ständerna skulle bifallas vid nästa riksdag, då sinnena huunit lugna sig och då, enligt hans mångtydiga ord, konungen säkerligen ägde flere medel, än nu, att göra sin proposition gällande. Så blev dock ej fallet. Vid 1815 års riksdag avlivades detta grundlagsändringsförslag jämte så många andra från föregående riksdagar vilande utan ett ords debatt. De rent formella ändringarna i §§ 19 och 57 bleve däremot godkända. Huvudfrågan var fallen, definitivt, ty något förslag i samma riktning har sedermera veterligen icke framställts. Bestämmelsen i § 46 övergick till nya riksdagsordningen, där § 51 fortfarande stadgar förbud för talman att utan kammarens samtycke avsluta något dess sammanträde.

Förslaget om rätt för talmännen att åtskilja plena var föranlett av erfarenheterna under riksdagens lopp. Järta förmodar i P. M., att nödvändigheten av ett dylikt stadgande ej varit förutsett vid R.O:s utarbetande. Uppenbarligen innebar förslaget, när hänsyn toges till de kungavalda talmännens ställning, ett avsteg från grundlagsstiftarnes ursprungliga maktfördelningsdoktrin. Förklaringen till denna glidning i konservativ riktning är förut angiven. Vad särskilt Järta beträffar visade han sig för övrigt i praktiken ej särdeles hjärtnupen, när han fann ständerna eller något stånd träda Kungl. Maj:t för nära eller när det gällde att vinna en angelägen fråga. Ett hastigt tvärsnitt av riksdagens förlopp ådagalägger med all önskvärd tydlighet detta.

Det är ej känt, vilken roll Järta spelade i den omedelbart efter hans utnämning till statssekreterare den 12 juni 1809 börjande dragkamp med bondeståndet angående dess vägran att låta sin talman underteckna R.F., vilken resulterade i ståndets bekanta reträtt den 27 samma månad, men säkerligen var han engagerad i aktionen. Vid de första debatterna om R.O. inskred han, som nämnts, genom det Korsbergerska memorialet för att i oktober under den förnyade behandlingen åter komma till orda (A. G. Mörner). Bakom det av Wetterstedt kontrasignerade straffbrev, som konungen avlät till bondeståndet den 9 okt. i anledning av de tumultariska uppträderna i ståndet den $\frac{1}{10}$, ana vi Järtas inspirerande medverkan. I slutet av månaden ger han som kontrasignant å en kungl. skrivelse statsutskottet en reprimand för försök att inkräkta på konunga-

maktens gebit¹, och i början av november flyta trenne karakteristiska aktstycken ur hans penna, nämligen protokollet av den 5 nov. ang. Kungl. Maj:ts svar å R. o. A:s begäran att erhålla del av statsrådets yttrande vid försvarspropositionen av den 31 okt., samt de två kärnfulla kungl. skrivelserna av den 9 nov., den ena ang. riksdagens förlängning samt den andra utgörande det famösa bannbrevet till bondeståndet rörande dess behandling av försvarspropositionen². Helt visst stod Järta bakom de anföranden i borgarståndet av Eberstein och Gahn den 7/11, vari bondeståndets beteende skarpt klandrades och av den senare yrkades ett formligt ogillande av böndernas handläggning av ifrågavarande proposition, vilket gav upphovet till en för det vällovliga ståndet alldeles ovanligt het-sig debatt. Det mot de gustavianska stämplingarna riktade, kraftfulla tal, som amiralen frih. Rudolf Cederström höll å riddarhuset den 4 dec., har man på goda grunder antagit vara författat av Järta³. På nyåret 1810 höll han återigen sitt granskande öga över

¹ Wallengren, a. a., s. 86.

² Att Järta även på annat sätt fick biträda vid »behandlingen» av bondeståndet visar en berättelse av J., tryckt av Brusewitz under titeln »Hans Järta om korruption i bondeståndet» Hist. tidskr. 1915, s. 35 f. Adlerbeth berättar i sin dagbok under d. 13 nov. 1809, att »skånska partiet» (gustavianerna) ämnat anmärka på »strängheten» i k. skrivelsen ang. riksdagens förlängning. Och Adlersparre fann behandlingen av bondeståndet diskutabel efter vad framgår av Wetterstedts försvar för saken, se brev 19/11 och dec. 1809, tr. av S. Clason, För hundra år sen, II, ss. 63 och 72.

³ Saken, som har sitt intresse ur olika synpunkter, jfr nedan i texten, s. 123, är dock ej fullt viss. Uppgiften om Järtas författarskap härstammar synbarligen från B. v. Beskow, som i sina Lefnadsminnen (1 uppl. s. 109), säger, att Järtas penna tydligt igenkändes i detta Cederströms anförande. Uppgiften har sedermera tagits för god av Forssell, a. a. s. XLVI, Wallengren, a. a., s. 118, n. 2, samt senast i biografien över Cederström i Svenskt biografiskt lexikon (1928), s. 146. Även justitierådet Södergren har i sin samling Järta-skrifter å Kungl. Biblioteket upptagit C:s diktamen med anteckning att den »anses» förf. av Järta (Vf. 127: 11). I brev till hovrättsrådet Fredrik Järta av den 20/s 1868 (U. U. B., F. 857 f) frågar Södergren ang. detta tal; Fredrik Järtas svar återfinnes ej, men tydligen har han ej dementerat uppgiften om faderns förf.-skap. Häremot talar emellertid, såsom S. J. Boëthius, Hist. Tidskr. 1906, s. 83 n., framhållit, Elof Tegnér's meddelande i en not till Trolle-Wachtmeisters Anteckningar och Minnen, del 1 s. 238 n., att Tr.-W. i en anteckning uppgivit Cederströms svåger, Linköpingsbiskopen Carl von Rosenstein, såsom författare. Den i allmänhet ytterst välunderrättade Trolle-Wachtmeisters anteckning står här emot Beskows, sannolikt från Järta själv härrörande meddelande. Åsikten om Järtas författarskap vinner

böndeståndet, såsom framgår av den ovan, s. 107 n, tryckta biljetten, samt verkade för R.O. Under de fortsatta skärmytslingarna med gustavianerna kunna vi vara övertygade om att han på olika sätt bidrog till det Mannerheimska partiets framgångar, liksom han säkerligen hade sitt finger med i spelet, när böndeståndet den 10 april överraskades av Hyckerts oförmodade utnämning till vice talmän, ett taktiskt drag för att få vargeringsfrågan i hamn¹. Från den korta valriksdagen i Örebro vittna Järtas av Clason publicerade

dock starkt stöd i en biljett till J. från hans frände, presidenten i statskontoret frih. C. E. Lagerheim, skriven dagen efter Cederströms uppträdaude, där det heter:

»Stockholm d. 5 Dec. 1809. Min B. Cousin. Jag är högel(?) til freds med gårdagens händelse på riddarhuset, vil delta med alla redeliga fäderneslandets wänner i tacksamhet och erkänsla för det ypperliga dietamen som friherre Rudolph frambar». (U. U. B. F. 857 d). A. Thomson angiver, med stöd av detta brev, J. såsom förf. till memorialet, Grundskatterna i den politiska diskussionen 1809—1866, s. 294, n. 11. Ett studium av C:s diktamen jävar ej uppgiften om Järtas auktorskap, tvärtom. C:s inlägg utgör ett synnerligen skickligt, kvickt och värtaligt försvar för regeringens politik, riktat mot gustavianen J. E. Gripenwaldts skarpa anfall mot regeringen i ett memorial den 1 dec. (R.o.A. dec. 1809, s. 14 ff). Cederström fördömer de obevisade anfallen mot statens högsta ämbetsmän, vilka övergivit den enskilda levnadens trygghet för att gagna landet. Han frågar, om man tror, att nationen skulle vilja mot aristokratiska styrelsegrunder byta de nyss införda liberala och rättvisa. Har ej regeringen genom liberala anstalter givit liv åt Sveriges handel, och är det ej prisvärt, att den lyckats vinna fred med rikets fiender utan missämja med dess fordnä mäktiga Bunds-Förwandto? (sc. England), o. s. v. (R.o.A. dec., s. 259 ff). Argumenteringen, har oförnekligen starkt släktttycke med tankegångar hos Järta. — — — Beträffande Rudolf Cederströms politiska framträdande 1809—10 må anmärkas, att han i nov. 1809 debuterade hos R. o. A. med ett spirituellt, lätt sarkastiskt försvar för nådår (nov. s. 685 ff). Bland hans anföranden under våren 1810 märkes ett den 29 jan., vari han pläderar för statsregleringens snara fastställande, så att industri och handel må kunna blomstra. Statsutskottet uppmanas att vid detta arbete fästa sig endast vid de stora behoven och lämna åt regeringen att bestämma detaljanvändningen av anslagen samt disponeringen av besparingar (R.o.A. jan. s. 1254 ff). Man tycker sig även nu höra Järtas anvisningar, ehuru dessa åsikter ju delades av flere bland de liberala. Och en viss likhet företer C:s bekanta passus om vinglare, som söka begagna sig av oroligheter (R.o.A. dec. s. 263), med Rosensteins anförande till K.U:s protokoll d. 21 mars 1810 rörande representationsförändring (K. U:s mem. o. exp. 1809—10, s. 642), jfr Brusewitz, Representationsfrågan, s. 175 n. Denna likhet behöves ju dock givetvis ej betyda annat än att Rosenstein begagnat sig av en tankegång ur C:s beundrade diktamen.

¹ Jfr förf:s o. a. a. i Svensk tidskrift.

brev¹ om hans vakande verksamhet vis à vis »riksdagshjeltarné», utmynnande i det celebra sakförandet av Oxelberg.

Denna snabba översikt, som utan tvivel kan kompletteras och verificeras av en grundlig undersökning, vitsordar, redan den, riktigheten av Trolle-Wachtmeisters ovan anförda yttrande om Järtas betydelse för 1809—10 års regeringspolitik. Och dock ha vi ej haft tillfälle att beröra Järtas egentliga verksamhet som statssekreterare för finansärendena, vilken säkerligen vore värd sin särskilda behandling. Den ytterligt maktpåliggande och delikata del därav, som bestod i upprätthållandet av handelsförbindelserna med England trots vår genom frederna med Ryssland och Frankrike påtvungna anslutning till kontinentalsystemet, betecknade Järta ofta sedermera såsom sitt svåraste värv denna tid², då det, för att citera ett uttrycksfullt brevuttalande flere år senare från Wirsén till Järta, gällde att »sammanhålla spillrorna — lappa och laga — arbetande såsom i sjönöd»³. Förvisso hade A. G. Silverstolpe rätt, när han i febr. 1811 skrev till A. G. Mörner, att Järta arbetade som en häst⁴, och man förstår de liberala vännernas försök i K.U. under riksdagen 1812 att låta komma Järta till del ett offentligt erkännande av hans verksamhet under ifrågakvarande ansvarsfyllda period⁵.

Järtas arbetstyngda statssekreteraretid upptogs sålunda till ej ringa del av regeringspolitisk verksamhet vid sidan av finansärendenas behandling. Huruvida denna verksamhet, såsom Höjer velat göra gällande⁶, innefattade en bestämd utveckling i konservativ riktning från den oppositionelle K.U.-sekreterarens positioner må lämnas därhän. Materialet tillåter tillsvidare ej något bärande omdöme härom. Men tendensen är klar nog. Järta hävdade med bestämdhet konungamaktens och regeringens självständighet gentemot befarade inkräktningar från riksdagens sida, »Riksens Stän-

¹ A. a. s. 111 ff.

² Se t. ex. Järtas tillägg till sin berättelse om 1809 års revolution, volym F. 857 j, Uppsala Universitetsbibl., eller det märkliga brevkonceptet till Karl Johan från 1823, volym F. 857 a, ib.

³ Brev den 26 okt. 1824, tr. av O. Alin, Ett bidrag till Hans-Järtas biografi, s. 26.

⁴ Brev d. 4 febr., tr. av A. Brusewitz, Ett bidrag till Axel Gabriel Silverstolpes politiska biografi, Personhist. Tidskr. 1913, s. 50.

⁵ Constitutions-Utskottets memorialer etc. 1810—1815.

⁶ A. a. i Hist. Tidskr. 1910, s. 104, samt Statsv. Tidskr. 1911, s. 30 ff.

ders befattning inom kretsen för den Styrande Maktens utslutande verksamhet» (P. M.), och han tillbakahölls sannerligen ej av några teoretiska skrupler från att på varjehanda sätt söka länka folkrepresentationens beslut och åtgärder i den riktning han fann önskvärd. Farhågorna för att riksdagen enligt det nya statskicket skulle träda utanför sin i memorialet till R.F. tecknade uppgift såsom »wisligt trög till verkning, men fast och stark till motstånd» delades för övrigt av flere bland de liberala grundlagsfäderna och tog sig, förutom i här behandlade förslag till ändring av R.O., uttryck i andra karakteristiska uttalanden och projekt, vartill jag hoppas få tillfälle att i annat sammanhang senare återkomma.

Till slut må något beröras den så livligt omdebatterade frågan om Hans Järtas allmänna politiska åskådning under denna tid. Något direkt bidrag till denna fråga lämnar ej här publicerade aktstycke. En vändning synes dock giva en glimt av Järtas syn på representationsfrågan. Härmed avses det i början av P. M. gjorda konstaterandet av det svåra arbete, som i och med R.O:s slutbehandling fullgjorts »af vår lagstiftande Corps, — — *i sit hela och i hvarje särskild del söndrad*». Det beklagande av faktum, som får anses ligga i denna mening, bestyrker Brusewitz' på ett brevuttalande den 20/3 1810 av A. G. Mörner rörande Järtas gillande av K.U:s radikala marsbetänkande i representationsfrågan byggda hävdande av att Järta, i motsats till vad flera forskare (Wallengren, Höjer, Rexius) tagit för givet, vid denna tid icke varit en anhängare av ständsrepresentationen¹. Därest, såsom sannolikt är, ovan, s. 120, berörda anförande den 4 dec. 1809 hos R. o. A. av Rudolf Cederström författats av Järta, kan man även därav erhålla ett tämligen direkt belägg för hans supponerade åsikt om ständsrepresentationens olämplighet. Cederström prisar den kungl. propositionen om allmän nationalbeväring bland annat av det skälet, »att det i Stånd och Classer söndrade Swenska Folket icke kan förenas till ett gemensamt Fosterlands nit, förr, än Nationalförswaret förvandlas, ifrån en efter ägande rättens mångfaldiga förhållanden ojämnt delad beskattningsbörda, till en allmän medborgerlig och personlig pligt, gällande lika för den höge som för den låge, för den rike som för den fattige». Och något längre fram frågar han, med udd mot

¹ Representationsfrågan, ss. 179 n. och 189 n.

gustavianerna: »Tror man att Folket, äfwen med en liflig känsla af sin representations ofullkomlighet, skulle wilja omstörta Samhällsordningen, för att några ögonblick förr winna hwad allmänna tänkesättets kraft en dag ofelbart skall i lugn stadga?» Uttalandena tyda, synes det, klart på önskan att slopa ståndsförfattningen¹.

Om också promemorian saknar uttalanden, ägnade att omedelbart rikta vår kännedom om Järtas politiska åskådning, skänker den dock ett nytt prov till övriga hittills kända på hans praktiskt realistiska syn på konstitutionella frågor. Jag har tidigare haft tillfälle att i denna tidskrift framhålla den i ögonen fallande skillnaden mellan Järtas bidrag i detta avseende och de talrika inläggen av olika slag från hans närstående liberala vänner, t. ex. A. G. och G. A. Silverstolpe samt A. G. Mörner². De senares naturrättsligt motiverade, ofta utpräglad teoretiska och abstrakta resonemang saknas helt och hållet i Järtas skrivelser. Ett förnyat studium av samtliga hittills framkomna dåtida alster av hans hand endast bestyrker detta intryck. Det är en friare, av teorien påfallande obunden anda, som slår en till mötés ur dess aktstycken, vilka samtliga beröra konkreta förhållanden med konkret realism. Den gamla uppfattningen om Järta som K.U:s av främmande teorier opåverkade, i den inhemska historiska författningens anda uteslutande skapande sekreterare har, och det säkerligen med rätta, underkänts av en nyare forskning. Intet känt material motsäger denna moderna uppfattning — som även med skäl avvisat Höjers på bevisligen felaktiga grunder byggda hypotes om Järtas särskilda radikalism — och sakens natur talar för att Järta denna tid i stort sett omfattat sina liberala vänners allmänt politiska åskådning. Men denna kunde inrymma vitt skilda schatteringar och nyanser. När Järta i sin bekanta berättelse om tillkomsten av regeringsformen³ vittnar om sin bekantskap med tidens »abstracta läror», så tillägger han om sig själv: »men han anade då redan, hwad han sedermera erfarit, nämligen att deras användning till något folks concreta sam-

¹ R.o.A., dec. ss. 260 resp. 264. Dessa mot ståndsfördelningen riktade satser tala, även de, emot uppgiften om Rosenstein såsom förf. till anförandet, enär denne i sitt ovan, s. 121 n., berörda yttrande i K. U. visar sig vilja bibehålla representation efter stånd.

² Ärg. 1917, s. 342 ff.

³ Tr. av Brusewitz i Hist. Tidskr. 1915, s. 263 ff.

hällsförfattning skulle förvandla denna ifrån en levande organism till ett dött *machinerie*. Det vi känna av Järtas hand från revolutionsriksdagen bestyrker detta självbiografiska meddelande. Det är svårt att klart definiera *vad* som skiljer det vi skönja av Järtas åskådning från hans lärda, teoretiskt renläriga vänners. Även dessa visade full förståelse för nödvändigheten av att gå fram försiktigt på reformernas väg, och denna insikt torde ha stärkts under loppet av revolutionsriksdagen. Det svenska samhället vore ej en stat att nyskapa, och det gällde att invänta den allmänna opinionens genom upplysningen så småningom bibragta mognad, innan de vittgående förändringar borde genomföras, som påfordrades av teorien. Därav deras klokt avvägda politik att medverka till det nya statskicket utformning i Regeringsformen så, att denna framstod som frukten av de gångna tidernas utveckling. Man höjde sig, nödtvunget och under beklagande visserligen, för förhållandenas tryck, och lät sin teoretiska övertygelse ingå kompromiss med de historiskt framvuxna, förnuftsmässigt sett felaktiga författningsformerna, frukter »af vanor, vida mer än af grundsatser»¹. Rexius har framhållit skillnaden mellan denna »negativt historiska» uppfattning och den historiska skolans kärleksfulla anammande av det sig spontant utvecklande, faktiska skeendet². Ett studium av Järtas inlagor från denna tid skänker, synes det mig, intrycket av att han, väl förtrogen med livets praktiska faser, redan nu ägde blicken öppen för den historiskt givna verklighetens betydelse på ett sätt, som bestämt kontrasterar med vännernas ideologier. Vi äga, som sagt, intet avgörande uttalande från honom, men man kan i detta avseende på honom tillämpa hans mästerliga karakteristik av Burkes skrifter, att man *känner* skillnaden mellan denne och Locke³.

På en punkt tror jag, att man med en tämligen stor grad av sannolikhet kan peka på en åsiktsmotsättning redan nu, och det gäller det särskilt av A. G. Silverstolpe så ivrigt anbefallda samlandet av *statistiska upplysningar* rörande land och folk. Redan i sitt bekanta, förslaget till R.F. åtföljande projekt till en riksens stän-

¹ A. G. Silverstolpe, »Hvad synes allmänna opinionen önska», s. 5.

² Statsv. Tidskr. 1910, s. 272 f. och Historische Zeitschrift, Bd 107, 1911, s. 496 ff.

³ Svar på Allmänna Journalens anmärkningar, Valda skrifter; II, s. 372.

ders lag- och hushållningsberedning, nämner denne bland dess huvudsakliga befattningar den att insamla och offentliggöra »alla möjliga statistiska upplysningar öfver landet»¹, och han förtrötta- des ej att sedermera propagera för denna tanke. När Järta i det Korsbergerska memorialet värtaligt polemiserar mot ständernas sys- lande med specialgranskning, småanmärkningar, halvmesyurer och »föremålen för en Bokhållares uppmärksamhet» framträder, synes det, samma misstänksamhet mot tron på siffermaterialets upplysande förmåga, som sedermera fick sitt klassiska uttryck i Odalman-av- handlingen »Om statistik», för att blott nämna Järtas yppersta vidräkning med den av honom för diletantism och materialism beskyllda statistiska metoden. Jag håller före, att Järta på denna punkt känt en tidig motsättning till den pedantiskt betonade, på de statistiska siffrornas välsignelser i upplysningshänseende hängivet troende A. G. Silverstolpe. En karakteristisk skiljaktighet mellan de två vännerna är för övrigt deras syn på statsrådets politiska ansvarighet, där Silverstolpe — och enligt Trolle-Wachtmeister² även Mörner — förordade detaljkontroll med därav föranledda anmärkningar, medan Järta som bekant kraftigt opinerade för kont- troll i stort³. Och jag är fortfarande av den uppfattningen⁴, att Järtas av Mörner i brevet den 20/3 1810 omtalade »approuverande» av representationsbetänkandet ej rimligtvis kan anses innefatta ett gillande av den radikala maktförskjutning mellan konung och riks- dag, som detta i enlighet med doktrinen föreslog, nämligen det sus- pensiva vetots införande. Järtas hela verksamhet på regeringssidan under denna tid jävar bestämt, att han skulle kunnat acceptera ett brytande av konungens vetomakt enligt R.F.

Järta säger på ett känt ställe i Svar på Allmänna Journalens anmärkningar⁵, att hans verksamhet som landshövding bland Dala-allmogen lärt honom att betrakta samhället från högre syn- punkter än de enbart juridiska och lett honom till den förut blott anade insikten om de abstrakta statsteoriernas oduglighet. Det är

¹ K.U:s mem. o. exp. 1809—10, s. 76 f.

² Anteckningar och Minnen, del II, s. 62.

³ Jfr Tynell, Studier ang. det svenska statsrådets politiska ansvarighet, s. 169 f.

⁴ Jfr förf:s o. a. a. i Statsv. Tidskr. 1917, s. 352.

⁵ Valda skrifter, del 11, s. 350.

sålunda från den år 1812 inaugurerade landshövdingetiden, som Järtas begynnande omvändelse från naturrätten är att räkna. Vi finna tydliga vittnesbörd om detta nya tänkesätt redan i hans bekanta utlåtande i norska unionsfrågan från sept. 1814¹. Här talar han den »Eidsvoldska constitutionens» radikalism, yttrande sig bl. a. i frånvaron av kungligt veto, enkammaren med dess gynnande av »tillfällets ensidiga och oafmätta fordringar», samt prisar den beprövade svenska statsförfattningen och dess ständsrepresentation, vilken han på inga villkor vill omskapa utan tillmätér ett högt värde, »då den icke bedömes endast efter en politico-mechanisk theorie, utan betraktas från en vidsträcktare statsorganisk synpunct». Och så tidigt som på nyåret 1812 se vi honom i samma ton och anda som i den berömda berättelsen från 1832 häckla de »yngre men driftige Medborgare», vilka önska förbättringar i »Vår redan tvååriga och således urmodiga Statsform»². Huruvida Järtas fördjupade syn på samhälle och stat även kan vara att tillskriva litterära impulser måste bliva ett föremål för den grundliga undersökning, som man må hoppas skall komma Järtas ungdomsutveckling till del. Det, som härvidlag blir av särskilt intresse att erfara, är, om ej Järta redan nu direkt känt Edmund Bürke, av honom sedermera så högt skattad. Rexius³ har påpekat, att Benjamin Höijer på 1790-talet i G. A. Silverstolpes »Litteraturtidning» översatte några mot franska revolutionen synnerligen kritiska, med den naturrättsliga statsuppfattningen brytande artiklar av den hannoveranske statsmannen A. W. Rehberg, en av den tyska historiska skolans förelöpare, starkt påverkad av och beundrande Burke. Och Rexius framkastar spørsmålet, om redan nu några frön nedlagts hos Höijers lärjungar, framför allt Järta, till den blivande historiska statsåskådningen. Höijer är ju förmedlaren hos oss mellan sjuttonhundratalet och romantiken med dess fördjupade historiska åskådning⁴, och hans uppskattning av Järta framlyser tydligt nog av hans till denne sända, manande

¹ Tr. av O. Alin i Hans Järtas och G. F. Wirséns brefväxling år 1814, s. 133 ff.

² Brev den 5/i 1812 till v. Brinckman, tr. av E. Lewenhaupt, Ur Hans Järtas literära brefväxling, I: 1, s. 4.

³ A. a. i Statsv. Tidskr. 1910

⁴ Jfr B. Liljekrantz, Benjamin Höijer, och L. Stavenow, Den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrivning.

brev att framträda och verka på den politiska banan¹. Saken synes mycket antaglig, men man frågar sig, om dylika impulser uteslutande tagit omvägen över Höijer via Rehberg, Brandes och andra den tyska historiska skolans introduktörer². Vi veta av Järtas självbiografiska anteckningar, att han under studieåren i Uppsala läste franska och engelska, sannolikt även tyska statsvetenskapliga skrifter³. Burkes epokgörande *Reflections* av 1790 utkommo i tvenne anonymt översatta tyska upplagor redan år 1791 och 1793, innan Gentz' berömda översättning sistnämnda år såg dagen⁴. Det förefaller bra antagligt, att en vaken iakttagare av samtidens händelser som Järta fäst sig vid — om ej Burkes tidigare verk och tal, innehållande redan de hans fruktbringande syn på staten — så åtminstone denna skrift, som alltifrån begynnelsen väckte en utomordentlig uppmärksamhet i hela Europa⁵.

Av intresse i detta sammanhang är Järtas uppgift i självbiografien, att han under Uppsalatiden studerade bl. a. Fergusons år 1767 utkomna *Essay on the History of Civil Society*. I svar på *Allmänna Journalens* anmärkningar framhåller Järta, huru Ferguson bör räknas bland dem, som tidigast underkände den naturrättsliga kontraktsteoriens giltighet såsom förklaringsgrund till statens uppkomst, därmed undergrävande den abstrakta, mekanistiska statsläran⁶. Nu förhåller det sig så, att Fergusons för sin tid kätterska tanke påvisbart gillats och upptagits av Burke i dennes samtidigt utgivna »*Annual Register*»⁷. Järta har sålunda tidigt tagit del av åsikter, vilka direkt ledde till den historiska skolans statsuppfattning. Jag håller före, att denna kännedom, och även förtrogenheten

¹ F. 857 c, U. U. B.

² Se härom Rexus, a. a. i *Historische Zeitschrift* samt Frieda Braune, *Edmund Burke in Deutschland*.

³ F. 857 a, U. U. B.

⁴ Frieda Braune, a. a., s. 19 f.

⁵ Att den unga oppositionen hämtat impulser direkt från England beträffande den ekonomiska liberalismen påvisar A. Thomson, o. a. a., ss. 127 ff, 321 n. samt i uppsatsen »*Liberal*», *Festskr. till Th. Hjelmqvist*, s. 188.

⁶ Valda skrifter, II, s. 369. Blanck har framhållit, att Ferguson tidigare än Burke understrukt traditionens betydelse för engelskt statsliv, se Geijers götiska diktning, s. 310 f.

⁷ Richmond Lennox, *Edmund Burke und sein politisches Arbeitsfeld*, s. 119.

med Montesquiéu's odoktrinära syn på samhälle och stat, haft sin betydelse för Järta, när han från de tidiga ungdomsårens av honom i självbiografien vitsordade radikalism som mogen man blev ställd i det historiskt framvuxna svenska statsskickets ansvarsfyllda tjänst¹.

När det gäller uppfattningen av historia och stat spelar för övrigt hela vår personliga inställning, själva temperamentet och naturellen, avgörande in. Vi veta, huru mycket friare den senare Järta stod till de i litteraturen framförda doktrinerna än många av hans konservativa samtida. Det är all anledning att antaga, att denna med Järtas natur sammanhörande kritiska syn på litterära idéprodukter även under hans tidigare mannaålder gjorde sig gällande vis å vis hans boksynta liberala vänners patenterat rättrogna politiska teorier. Några år efter revolutionsriksdagen skrev Järta från landshövdingestolen i Falun i brev till A. G. Mörner några ord, som i sin godmodigt satiriska ton ypperligt karakterisera denna sida av hans natur: »Axel Gabriel Silverstolpe var här för fjorton dagar sedan. Vi politiserade och disputerade ibland om den bästa Styrelse i den bästa af alla möjliga Verldar»².

Dessa reflexioner rörande Järtas politiska allmänskådning 1809—10 grundas på intryck av hittills kända alster av hans penna denna tid och på hans verksamhet i övrigt. Det må än en gång framhållas, att materialet är otillfredsställande knappt, och att vi därför tillsviðare äro hänvisade till mer eller mindre välgrundade antaganden eller gissningar. Först en ingående undersökning av Järtas ungdomsutveckling och, må man hoppas, givande upptäckter av material från tiden för konstitutionsriksdagen kunna skingra den fortfarande rådande ovissheten rörande de tidigare dragen av hans fängslande statsmannagestalt.

¹ Adam Müllers för svensk (romantisk) konservatism så betydelsefulla *Elemente der Staatskunst* (1809) har Järta först flere år senare lärt känna, Svar på *Allm. Jöurn.*, Valda skr., II, s. 341.

² Brev d. 8/a 1814 i Esplunda arkiv. Här förvärfade brev från Järta till A. G. Mörner (omfattande tiden 1813—1832) hava godhetsfullt ställts till förf:s disposition av landshövdingen greve Axel Mörner.

GRUNDDRAGEN AV DET FÖDERATIVA SYSTEMETS UPPKOMST OCH UTVECK- LING I RÅDSRYSSLANDS STATSSKICK.

AV

JUR. OCH FIL. KAND. LENNART NYLANDER.

Med bolsjevikernas statskupp hösten 1917, då de sista resterna av det tsaristiska regeringssystemet försvunno, inledes ett nytt skede i det ryska väldets författningshistoriska utveckling. Det gamla statsskicket hade spelat ut sin roll och i dettas ställe träder efter någon tid en statsform, vars grundläggande idéinnehåll närmast hämtats ur det bolsjevikiska oppositionspartiets reformprogram. Detta innebär, att utvecklingstråden med ens klippts av och att något helt nytt tar vid; de nya författningsurkunderna sakna i allt väsentligt samband med sina föregångare under den borgerliga regimens tid. Det vore för den skull föga givande att inleda ett studium av företeelser i den revolutionära författningen med en undersökning av äldre författningsurkunder, detta allra helst som bolsjevikerna från början strävat efter att så mycket som möjligt bryta med utvecklingen i det borgerliga Ryssland. Det nya statsskicket har i stället hämtat sitt innehåll från andra källor, direkt från det bolsjevikiska partiprogrammet, indirekt från den kommunistiska doktrin, som utbildats i den socialistiska och kommunistiska litteraturen under senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet och som därefter av Lenin och andra kommunismens målsmän omformats och anpassats efter speciellt ryska förhållanden. Ett studium av det bolsjevikiska statsskicket sådant det gestaltats efter ett flertal lagstiftningsakter vid olika tid-

punkter ger emellertid vid handen, att grundlagsstiftarna i Rådssryssland ej uteslutande byggt på den kommunistiska doktrинens spekulationer. De ha dessutom hämtat lärdom och dragit nytta av gamla, historiskt givna förhållanden och ofta, i direkt strid mot doktrinen, givit vika för stundens krav. Vill man i korthet ge en karakteristik av den ryska revolutionsförfattningen, skulle man kunna göra detta med orden rådssystem och federalism. Man har därmed samtidigt angivit tvenne begrepp, vars djupaste rötter gå tillbaka till den förrevolutionära utvecklingen i Ryssland.

Rådssystemet äger visserligen ett annat historiskt ursprung än federalismen, men då båda företeelserna intimt samverka till att förläna det nya statsskicket dess säregna struktur må inledningsvis i korta drag beröras rådssystemets historia. Råden (ry. sovjet) leda sitt ursprung från den första ryska revolutionen 1905, då råd av arbetaredeputerade, utsedda genom allmän valrätt bland arbetarna, bildades i St Petersburg och Moskva. Vid den andra revolutionens utbrott mars 1917 bildades omedelbart i Petrograd och sedermera efter hand landet runt, i enlighet med den revolutionära traditionen från 1905, arbetare- och soldatråd, vilka under den provisoriska Kerenskiregeringens tid på ett för denna regim ödesdigert sätt rivaliserade med den konstituerande nationalförsamlingen om makten. Att märka är emellertid att råden varken 1905 eller vid ifrågavarande tidpunkt 1917 voro bolsjevikiskt färgade utan hade de tillkommit på initiativ av det socialdemokratiska majoritetspartiet, mensjevikerna. Ej heller hade det mensjevikiska partiet för avsikt att omvandla råden till statsorgan eller att göra landet till en rådsstat. Lösen om »all makt till råden» kom i stället från bolsjevikerna och deras ledare Lenin, som till fullo insågo betydelsen av att vinna inflytande i råden och öka dessas maktställning i förhållande till regeringen och nationalförsamlingen. På den socialdemokratiska partikongressen i april 1917 förklarade sålunda Lenin (den 17 april, dagen efter återkomsten från landsflykten), att »sedan nu de första etapperna för revolutionen voro förbi, ha vi icke längre behov av en parlamentarisk republik utan vilja i stället skapa en republik med arbetare-, soldat- och bonderåd från nedan till ovan i hela landet. Bolsjevikpartiet fordrar en kommunistisk stat, en stat, till vilken

pariserkommunen givit oss förebilden»¹. När efter Kerenskiregeringens fall Allryska centralexecutivkommittén, som tillsatts av Allryska rådkongressen i juni 1917, sammanträdde i januari påföljande år, förklarade den i dekretet den 6 januari angående nationalförsamlingens upplösning, att »de arbetande klasserna numera inse; att den gamla borgerliga parlamentarismen, vilken är oförenlig med socialismens uppgifter, överlevt sig själv. Endast sådana klassorgan som råden, men inga nationella organ förmå bryta de besittande klassernas motstånd». Definitivt fastslagen blev rådsinstitutionen kort därefter i den första kommunistiska revolutionsförfattningen, genom vilken Stor-Ryssland proklamerades såsom »en arbetarnas, böndernas och soldaternas rådsrepublik, i vilken all makt tillkommer råden»². Med rådsinstitutionens upptagande i författningen åsyftade man självfallet i första hand att befästa proletariats diktatur, därmed uttalande en dödsdom över den borgerliga parlamentarismen. Men med rådssystemet hade man även skapat, vilket skall nedan beröras, en rad maktorgan, vilka på grund av sin sammansättning och RKP:s inflytande på ett verksamt men föga i ögonen fallande sätt neutraliserade författningens federativa bestämmelser. Rådsinstitutionen, som kom att möjliggöra en stark maktkoncentration i toppen, visade sig nämligen i stort sett opåverkbar av och ofta direkt motverkande de nationella särintressena.

De federativa frågorna gå liksom rådssystemet med sina rötter tillbaka till den förrevolutionära tiden. De nationella problemen i Ryssland ha alltsedan Peter den Stores tid, då landet sprängde sina etnografiska gränser, varit ytterligt svårlösta, och när revolutionen bröt ut 1917, blev läget mera kritiskt än någonsin tidigare. Landet inneslöt då inom sina gränser mer än ett fyrtiotal nationaliteter, av vilka många tillhörde skilda raser och religionsbekännelser. Visserligen utgöres huvuddelen av befolkningen av ryssar, men den ryska folkstammen är i sin tur uppdelad på trenne ifråga om språk, karaktär och seder skilda grenar. Storryssarna äro sedan gammalt den dominerande och dessutom numerärt överlägsna gruppen. Moskva och S:t Petersburg hava varit landets kulturella och admi-

¹ Eljaschhoff, n. a. a., sid. 16 (Stutsehka).

² Grundlagen för RSFSR, § 1.

nistrativa centra och det storryska inflytandet har gjort sig gällande ut över landet i övrigt. De båda andra ryska folkgrupperna, lillryssarna och vitryssarna, trängdes åt sidan och deras säregenskaper vunno ej tillräckligt beaktande — allt omständigheter, som lett till en benägenhet hos dessa att med misstro betrakta Moskvas förhåvanden. Än skarpare har klyftan framträtt, när det rört sig om relationerna mellan Moskva och övriga nationella centra. Många av de i Ryssland inneslutna nationaliteterna såsom finländarna, esterna, letterna, polackerna, tyskarna, georgierna, judarna m. fl. stodo på en genomsnittsryssen vida överlägsen andlig och materiell nivå. Ifrågavarande folkstammar ha också visat sig vara vida farligare för rikets sammanhållning än de lägre stående asiatiska folkslagen såsom exempelvis kalmuckerna, kirgiserna, burjato-mongolerna m. fl., vilket förhållande kom till uttryck under revolutionsrörelserna det kritiska året 1905, då de häftigaste oroligheterna ägde rum i Polen, Finland och Balticum. Efter Kerenskiregeringens fall 1917 visade det sig ävenledes, att det starkaste motståndet mot bolsjevikernas enhetssträvanden restes från dessa landsändar, och deras frihetskamp ledde också slutligen till ett definitivt frigörande från det ryska väldet.

De nationella motsättningarna i Ryssland ha som synes djupa rötter och det torde icke råda något tvivel om att just dessa motsättningar varit en kraftigt bidragande orsak till sammanbrottet år 1917. Den tsaristiska regimen hade alltid visat sig ogynnsamt stämd mot de nationella frihetskraven och regeringens politik gick huvudsakligen ut på att undertrycka alla frihetsyttringar. Visserligen såg sig regeringen nödsakad vid ett tillfälle under världskriget att tillförsäkra Polen autonomi efter ett kommande fredsslut, men utfästelsen, vars syfte var att underlätta de militära operationerna därstädes, torde ej ha varit avsedd att infrias. Revolutionen i februari 1917 aktualiserade med ens hela frågan om nationaliteternas ställning i förhållande till centralregeringen. Starka separatistiska tendenser gjorde sig gällande flerstädes i landet och reella eftergifter till förmån för de nationella kraven visade sig numera oundgängligen nödvändiga. Följden härav blev också den, att Kerenskiregeringen för att undvika inrepolitiska konflikter utfärdade en rad deklamationer rörande nationaliteternas

likvärdighet och självbestämmanderätt. Den 6 mars 1917 under-tecknades sålunda ett manifest, som tillförsäkrade Finland större självständighet. Den 12 april samma år tillkom en förordning om självstyrelse för det estniska guvernementet och det estniska guvernementsrådets inkallande. Beträffande Ukraina bildades i Petrograd det ukrainska nationalrådet och samtidigt i Kieff det ukrainska centralrådet, vilket senare efter uppnådd överenskom-melse med regeringen i Petrograd självständigt handhade vissa angivna förvaltningsgrenar. I Petrograd stationerades då en kom-missarie för Ukraina såsom förmedlande länk mellan centralrege-ringen och centralrådet i Kieff. Dessa företeelser voro visserligen tecken på ett begynnande sönderfallande, men landet var dock allt-jämt enhetsstat, när bolsjevikerna genom revolutionskuppen i okto-ber 1917 övertogo regeringsmakten. Situationen tillspetsades därvid än ytterligare och landet hotades av ett fullständigt territoriellt sammanbrott. De starka separatistiska rörelserna fingo stöd även utifrån. Centralmakternas arméer trängde allt längre in i landet och besatte stora delar av det ryska territoriet. Polen var sålunda till största delen ockuperat, de baltiska provinserna voro tillspillo-givna, Finland avgav självständighetsförklaring kort efter revolu-tionen och Sydryssland översvämmades av fientliga trupper. Cen-tralmakternas arméer drogos visserligen snart bort, men i deras ställe trädde vita arméer, vilka upprättade provisoriska regeringar här och var i landet. I samma mån som oredan ökades, tillväxte de separatistiska rörelserna och det ryska väldet syntes stå inför sitt fullständiga sönderfallande.

Innan vi följa den fortsatta utvecklingen i Ryssland efter bolsje-vikrevolutionen, må lämnas en kort översikt av bolsjevismens teoretiska ståndpunkt till nationalitetsproblemen. Först må därvid anmärkas, att för kommunismen, vars mål kan innefattas i begreppen klasskamp och proletariats diktatur, är spørgsmålet om nationali-teternas ställning i den kommunistiska statsformen principiellt en fråga av underordnad betydelse. Det intresse, som kommunismens målsmän ägnat åt detta spørgsmål, grundar sig på beräkningen att främja proletariats diktatur och öka möjligheterna till en skärpt klasskamp. Lenin har givit uttryck åt denna synpunkt, då han framhåller att »för bourgeoisien äro de nationella spørgsmålen av

absolut karaktär men för proletariatet äro de helt underordnade klasskampens intressen»¹. Den kommunistiska litteraturen före den ryska revolutionen hade ej kunnat undgå att ägna uppmärksamhet åt nationalitetsfrågorna, detta allrahelst som spørsmålet mot slutet av 1800-talet ägde en viss aktualitet även i Tyskland. Innebörden av kommunismens teoretiska ståndpunkt i nationalitetsfrågan kan, sådan den kommer till synes i litteraturen, betecknas såsom ett principiellt avståndstagande från all separatism och decentralisation. Kommunismen kräver för sin statsordning en kraftig och effektiv centralisering, ett krav som ligger i kommunismens eget väsen, ty den sociala och ekonomiska centralisation, som kommunismen vill genomföra i samhället, fordrar oundgängligen en samtidig politisk maktkoncentration. Då kommunismen dessutom strävar efter universalitet och vill omspanna hela jorden med ett nät av kommunistiska samhällen och celler, blir den nu bestående vertikala indelningen av mänskligheten efter nationaliteter ur kommunistisk synpunkt endast ett hinder i vägen för universalitetens uppnående. De nationella skrankorna förhindra världsproletariatet att sammansluta sig till gemensam kamp på bred front mot de besittande klasserna. »Så länge det finnes fädernesland», skriver Lenin², »så länge proletariatet på samma sätt som hittills måste vara inneslängt innanför dessa fäderneslands gränser och det icke utanför desamma finnes någon internationell mark, så länge kommer också frågan om fosterlandskärleken och självförsvaret att existera i proletariatets medvetande. De borgerliga fäderneslanden komma att bestå ända till dess de störtas av proletariatets internationella revolution ... Blott förintandet av de borgerliga fäderneslanden kan giva världens arbetare del av jorden, modersmålets frihet, ett stycke bröd och kulturens vinningar.» Med hänsyn härtill måste enligt kommunistisk åskådning alla yttringar av nationalkänsla och varje tendens till nationell separatism motarbetas, ty i nationernas ställe bör såsom en etapp mot världsrevolutionen träda en horisontell indelning av mänskligheten i tvenne skikt, av vilka det övre representeras av de besittande klasserna och det undre av det förtryckta proletariatet. Vägen till världsrevolutionen går över

¹ Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, sid. 645 (Bogolepoff).

² Lenin, Vom Weltkrieg zur Revolution, sid. 39.

ett enat och klassmedvetet, av nationella hänsyn oberört världsproletariat. Den socialistiska och revolutionära litteraturen i Tyskland ägnade tidigt uppmärksamhet åt nationalitetsfrågan och bland andra författare har Engels framhållit på tal om den för det framtida revolutionära Tyskland lämpligaste statsformen, att enligt hans förmenande kunde proletariatet betjäna sig av endast den enhetliga och odelbara republiken¹. Samma ståndpunkt förfäktades även av Marx, vilken liksom Engels betraktade den federativa republiken antingen såsom ett undantag och hinder för utvecklingen eller som en blott övergångsform från monarkien till den centraliserade republiken. Enligt Marx och Engels utesluter den centraliserade statsformen ingalunda en vittgående lokal självförvaltning. Den ryska kommunismen eller, såsom den kallas efter 1903, bolsjevismen upptog på sitt program den centraliserade kommunistiska statsordningen, åt vilken idé Lenin år 1913 i en av sina skrifter gav följande uttryck: »Marxisterna förhålla sig givetvis fientliga till varje federation och decentralisation och detta av den enkla orsaken, att kapitalismen för sin utveckling fordrar så stora och centraliserade stater som möjligt. Av alldeles samma anledning måste proletariatet fordra så stora stater som möjligt. Proletariatet kommer alltid att bekämpa den medeltida partikularismen och hälsar med glädje varje förenande av vidsträckta territorier under samma överhöghet, där proletariatets kamp mot bourgeoisien kan gå fram på bred front»². På samma principiellt antifederativa ståndpunkt har Lenin ställt sig även i fortsättningen och i all synnerhet har han i sin kända skrift »Stat och Revolution», som i stort sett utgjort programmet för bolsjevikrevolutionen, framhållit *den enhetliga centraliserade republiken såsom varande den enda möjliga kommunistiska statsformen.*

När kommunisterna i oktober 1917 för första gången i historien ställdes inför uppgiften att förverkliga sin i teorien uppbyggda statsordning, var den politiska situationen i Ryssland den ögynnsammast möjliga. Icke nog med att nationaliteterna i landet framförde skärpta krav på autonomi och att stora områden såsom Finland,

¹ Lenin, Staat und Revolution, sid. 64. (Kritik av utkastet till Erfurterprogrammet, 1891).

² Das Recht Sowjetrusslands, sid. 47 (Alexejeff).

Estland, Lettland, Litauen, Ukraina, Armenien, Georgien, Aserbejdjan m. fl. efter hand förklarade sig självständiga. Bolsjevikerna själva, vars ställning allvarligt hotades av yttre och inre fiender, saknade tillräckliga maktresurser för att med våld betvinga de separatistiska rörelserna. Alla tillgängliga maktmedel måste användas för att försvara och befästa de genom revolutionskuppen vunna positionerna. I klart medvetande om detta förhållande återstod för bolsjevikerna intet annat än att uppskjuta avgörandet i nationalitetsfrågan och i stället på andra vägar söka efter hand förverkliga den enhetliga centraliserade republiken. Deras taktik härvidlag utgör ett av de bästa proven på de bolsjevikiska ledarnas psykologiska skarpblick och smidiga anpassningsförmåga. Då nationalitetsfrågan för bolsjevismen icke ägde någon absolut innebörd utan var av underordnad betydelse, fordrade den ej en strängt principenlig lösning. Och Lenin lät alltid praxis och erfarenhet i första rummet vara bestämmande vid värdesättningen av teoretiska normer. »Livet, praxis», har han förklarat, »är den grundläggande synvinkel, ur vilken alla teorier måste bedömas. Vad marxismen i praxis fastslår, det är sedan den enda objektiva sanningen.»¹ Från väster lanserades vid denna tidpunkt såsom ett lösenord nationernas självbestämmanderätt, vilket med begärlighet upptogs av Rysslands nationaliteter, och nu får man bevittna den egendomliga företeelsen, att bolsjevikerna, ehuru avgjorda motståndare till nationell separatism, med ens officiellt proklamera fri bestämmanderätt för alla nationaliteterna i landet. Sedan »befrielsekriget mot tzarismen och den imperialistiska ryska bourgeoisien» slutförts, skulle nationaliteterna i Ryssland äga frihet att om de så önskade skilja sig från samhörigheten med det övriga Ryssland. I detta sammanhang må nämnas, att samma ståndpunkt till nationalitetsfrågan fastän ej lika outrerad hade bolsjevikerna deklarerat även tidigare. I följd av oppositionsställningen i förhållande till tzarregeringen hade bolsjevikpartiet upprepade gånger av partitaktiska hänsyn understött olika demokratiska reformprogram och därvid vid ett par tillfällen även måst uttala sig till förmån för införande av en vittgående lokal och nationell autonomi i landet. Sålunda kungjorde bolsjevikpartiet på socialdemokratiska

¹ Fülup-Miller, Lenin und Gandhi, sid. 38.

partikongresserna 1913 och 1917 sin anslutning till principen om nationaliteternas självbestämningssrätt. Uttalande i samma riktning gjordes av Lenin på första Allryska råds kongressen i juni 1917: »Vi vilja ha en enhetlig och odelbar rysk republik med stark makt, men denna maktutövning får grunda sig endast på ett frivilligt medgivande från nationaliteternas sida»¹. Vid denna tidpunkt var Ryssland ännu en enhetsstat, och man hyste inga allvarliga farhågor för ett förestående territoriellt sammanbrott. Därför vidhölls också kravet på enhetsstaten. När nästa råds kongress sammanträdde i början av november samma år, var emellertid den politiska situationen helt förändrad. Bolsjevikregimen hade avlöst Kerenskiregeringen men den måste med alla tillgängliga resurser bekämpa de kontrarevolutionära arméerna, som från olika håll trängde in i landet. Ytterligare eftergifter till förmån för de nationella kraven än de av Kerenskiregeringen gjorda visade sig nödvändiga och i följd av detta yttre tvång upptogo bolsjevikerna nationernas självbestämningssrätt på sitt program. Den 7 november utfärdade andra Allryska råds kongressen ett till arbetarna, soldaterna och bönderna riktat upprop, i vilket det bland annat hette: »Rådsväldet kommer att tillförsäkra samtliga den ryska staten tillhörande nationaliteterna deras sanna självbestämningssrätt»². Omkring en vecka senare, närmare bestämt den 15 november, utfärdade det av samma råds kongress inrättade folkkommissariernas råd (ry. Sovnarkom) i anslutning till kongressens upprop den beryktade deklARATIONEN om nationaliteternas rättigheter i Ryssland, vilken är ett karakteristiskt utslag av bolsjevikernas mentalitet. »Under tzarismens tidevarv blevo Rysslands folk systematiskt hetsade mot varandra. Metoderna i denna politik äro välbekanta: mutsystem och progromer å ena sidan, folkens slaveri å den andra. Ett återvändande till denna skändliga hatpolitik kan det ej vidare bliva tal om. Den måste hädanefter ersättas med en politik, som går ut på ett frivilligt och ärligt enande av Rysslands folk.»³ I fortsättningen uttalas slutligen: »Rådskongressen i juni detta år har proklamerat de ryska nationaliteternas fria självbestämningssrätt. Den andra råds kongressen i

¹ Geschichte der russischen Revolution, sid. 213.

² » » » » , sid. 446.

³ » » » » , sid. 478.

oktober detta år har mera beslutsamt och bestämt fastslagit denna oförytterliga rätt för Rysslands nationaliteter. För att verkställa detta beslut har folkkommissariernas råd bestämt att till grund för sin verksamhet i nationalitetsfrågan i Ryssland lägga följande grundsatser:

1. Likställighet och suveränitet åt Rysslands folk.
2. Fri självbestämmanderätt åt Rysslands folk, däri inbegripet rätt till avsöndring och bildande av självständiga stater.
3. Upphävande av alla nationella och nationellt-religiösa sär rättigheter och inskränkningar.
4. Fri utveckling för de nationella minoriteter och folkgrupper, som leva i Ryssland.»

Med denna deklaration hade således steget tagits fullt ut och man hade officiellt frångått doktrinen riktlinjer för nationalitetspolitiken. De skilda folkgrupperna i Ryssland skulle hädanefter äga full frihet att ordna sina förhållanden, huru de behagade, utan hörande av landets gamla centrum, med rätt att helt avsöndra sig från detta.

Emellertid skall man finna att eftergifterna endast voro taktiska åtgärder och föga allvarligt menade, vilket framgår av såväl de uttalanden, som samtidigt fälldes å de mindre officiella partikongresserna, som den kommande utvecklingen. Det kommunistiska partiet hävdade nämligen allt fortfarande, oaktat regeringens deklarationer i motsatt anda, centralisationsprincipens strikta tillämpning, ett förhållande som på ett eklatant sätt markerar den vid flerfaldiga senare tillfällen ådagalagda dualismen i kommunismens väsen. På RKP:s åttonde kongress i mars 1918 riktades en ytterst häftig kritik mot principen om de nationella gruppernas självbestämmanderätt och Bucharin betonade uttryckligen, att det för kommunisterna icke får existera några nationer utan endast klasser. I kongressresolutionen (§ 3) hette det senare, att partiet »såsom övergångsform till den fullkomliga, statliga enheten föreslår en federativ förening av rådsstater»¹. Härav framgår, att det federativa statssystemet, som uppstod som en konsekvens av regeringens nödvungna eftergifter i nationalitetsfrågan, ur äktkommunistisk synpunkt aldrig varit ämnat såsom något slutmål utan endast såsom

¹ Eljaschoff, n. a. a., sid. 24.

ett taktiskt lämpligt medel att, när förhållandena det medgäve, framtinga den enhelliga republiken.

Första avgörande steget mot federalismens införande i det kommunistiska statsskicket togs kort därefter. Om man bortser från de på andra rådsläkongressen november 1917 antagna bestämmelserna om ett folkkommissariernas råd, tillkommo de första konstitutionella stadgandena på tredje rådsläkongressen i januari följande år, då den för hela Rådssrysslands konstitutionella uppbyggande betydelsefulla deklARATIONEN om »det arbetande och utsugna folkets rättigheter» antogs. Av speciellt intresse i denna äro paragraferna 2 och 8. »Den ryska rådsrepubliken», uttalas i § 2, »bildas på grundvalen av ett fritt förbund mellan fria folk såsom en *federation av nationella rådsrepubliker*». I sina strävanden att skapa »ett verkligt fritt och frivilligt och på grund härav så mycket fastare förbund mellan Rysslands arbetande klasser av olika nationaliteter» inskränker sig, enligt § 8, tredje rådsläkongressen till att fastställa »endast grundelementen för de ryska rådsrepublikernas federation, därmed överlämnande åt varje nationalitets arbetare och bönder för sig att på egna suveräna rådsläkongresser självständigt avgöra, huruvida och under vilka villkor de vilja ansluta sig till den federativa regeringen och övriga federativa rådssammanslutningar». Härmed hade således givits en förnyad sanktion åt separatismen och landets vertikala uppdelning efter nationaliteter, något som dock ingalunda hindrade, att bolsjevikerna samtidigt, i mån av ökade maktresurser, med våldsmedel förkvävde frihetsrörelser i landet. Samma passus i deklARATIONEN har emellertid utav vissa av bolsjevismens målsmän tolkats i motsatt riktning och, såsom nedan skall beröras, tagits till intäkt för att tanken på republikernas i hela landet förening var förhärskande redan vid denna tidpunkt¹.

På femte rådsläkongressen antogs så slutligen den 10 juli 1918 den kommunistiska originalförfattningen, gällande för en statsbildning kallad *Ryska Socialistiska Federativa Sovjetrepubliken* (RSFSR)². Den nya konstitutionen, i vilken deklARATIONEN om det »arbetande

¹ Kulakoff, n. a. a. sid. 4. (Uttalande gjort 6/7 1923).

² RSFSR består av dels Stor-Ryssland, omfattande cirka 40 av de forna provinserna inom europeiska Ryssland, 3 prov. i Nord-Kaukasus, större delen av Sibirien och yttersta Östern, dels territorier med självstyrelse (autonoma republiker och autonoma områden). (Enl. »Soviet Russia».)

och utsugna folkets rättigheter» inrycktes såsom första avdelning, karakteriseras av professor Eljaschoff såsom en »fotografisk ögonblicksbild av det för tillfället rådande tillståndet». I motsats till den fem år senare antagna förbunds författningen — det kommunistiska Rysslands andra stora författningsurkund — har nämligen författningen för RSFSR icke framgått såsom resultatet av abstrakta kommissionsförhandlingar med kommunistisk statsdoktrin för ögonen utan representerar i stället ett fastslående på papperet av de facto redan existerande förhållanden. Även ur andra synpunkter betecknar konstitutionen för RSFSR en viktig händelse i den författningshistoriska utvecklingen. Förut hade i landet härskat ett tillstånd av allmän förvirring och anarki och några bestämda utvecklingslinjer kunde svårligen urskiljas, än mindre kunde man operera med juridiska begrepp med avseende på de olika statsbildningar, som tid efter annan dök upp för att inom kort åter försvinna. Med den nya grundlagen för RSFSR börjar emellertid läget att klarna; man kan hädanefter räkna med en stabil och fullt utvecklad statsbildning, omfattande de centrala delarna av det gamla Rysslands territorium. Övriga delar av Ryssland genomlevde visserligen nästan alla någon tids oavhängighet från Moskva, men i den mån bolsjevikerna vann ökat inflytande underkuvades successivt det ena området efter det andra och RSFSR:s statsskick kopierades. Undantag härifrån utgöra landsdelarna i väster, Polen, Finland och de baltiska provinserna, som lösgjorde sig varaktigt från den ryska samhörigheten och konstituerade sig som självständiga icke-bolsjevikiska stater, samt längre söderut Bessarabien, som tillfördes Rumänien.

I Ukraina ledde de starka separatistiska rörelserna, vilka haft framgång redan under Kerenskiregimen, till att centralrådet kort efter bolsjevikrevolutionen proklamerade landets självständighet. Det förblev sedan länge oåtkomligt för de bolsjevikiska erövringsförsöken, vartill bidrog icke minst det stöd som centralmakterna gävo den ukrainska separatismen. Genom separatfreden mellan centralmakterna och Moskva-regeringen i Brest-Litovsk i mars 1918 erkändes den ukrainska staten, vilken i början av februari vid särskild fredsförhandling slutit fred med centralmakterna. Efter de tyska truppernas avtåg mot slutet av år 1918 och sedan Denikins, Petljuras och Wrangels arméer besegrats, föll i november 1920 hela Ukraina

i bolsjevikernas händer. Emellertid hade landet redan dessförinnan erhållit sin egen rådsförfattning. Den 14 mars 1919 utropades nämligen den ukrainska rådsrepubliken, varvid antogs en författning, som i allt väsentligt kopierade författningen för RSFSR. Den nya kommunistiska staten erhöll namnet Ukrainska Socialistiska Sovjetrepubliken (USSR). USSR är icke federativ utan en enhetsstat, indelad i endast guvernement. Efter 1924 tillkom den »autonoma republiken» Moldavien, som bildades av politiska hänsyn till Rumänien¹. Det dröjde emellertid, innan sambandet mellan RSFSR och USSR antog fastare former, varom mera nedan.

Av det transkaukasiska området förklarade sig kort efter revolutionen Armenien, Aserbejdjan och Georgien för självständiga stater, därvid anslutande sig till varken det ryska rådssystemet eller de borgerliga kontrarevolutionära regeringarna. Oaktat detta blevo de efter någon tids förlopp med vapenmakt underlagda bolsjevismen. Georgien hade organiserat sig med socialistiskt-mensjevikiskt statssystem men underkuvades efter blodiga strider och införlivades tvångsvis genom författningen av den 12 december 1922 såsom »autonom republik» i den efter mönster av RSFSR bildade *Transkaukasiska Socialistiska Federativa Sovjetrepubliken* (ZSFSR).

På motsvarande sätt tillkom den fjärde stora rådsrepubliken, *Vitryska Socialistiska Sovjetrepubliken* (SSRB). SSRB är liksom USSR en enhetsstat, bestående av ett antal »kretsar». Grundlagen antogs den 4 februari 1919.

Med de fyra rådsrepublikernas konstituerande är en viktig etapp i Rådssysslands författningsutveckling uppnådd. Landet hade kommit ut ur det kaotiska tillstånd, som revolutionen och inbördeskriget orsakat, och läget börjar att i stort sett stabilisera sig. Omkring det gamla Stor-Ryssland, nu kallat RSFSR, gruppera sig de trenne övriga delarna av det gamla ryska statsterritoriet USSR, ZSFSR och SSRB². För att kunna avgöra huruvida inom detta

¹ USSR omfattar de forna provinserna Charkov, Poltava, Kief, Podolien, Kherson och Taurida (und. Krim), delar av Volynien, Tjernigov, Taganroj, Don och Cherkassk. (Enl. »Soviet Russia».)

² Senare hava ytterligare tvenne rådsrepubliker tillkommit. Det kommunistiska partiet i Turkéstan fattade i september 1924 en resolution, enligt vilken bildades tvenne nya republiker nämligen *Usbekistanska Socialistiska Sovjetre-*

statssystem federalismen eller den centralistiska principen avgått med segern vid ifrågavarande tidpunkt, har man att beakta maktfördelningen dels mellan centrum och delenheter inom varje stamrepublik för sig dels ock mellan stamrepublikerna inbördes.

Då utvecklingen lett till att de stora stamrepublikerna i stort sett erhållit likartad politisk uppbyggnad, skola vi i det följande inskränka oss till att följa utvecklingen inom den ledande republiken RSFSR. Moskvaregeringens nationalitetspolitik gick ut på att på vissa platser undertrycka de nationalistiska självständighetskraven för att åter igen på andra i viss utsträckning tillgodose desamma. Denna politik hade till följd, att RSFSR:s statsskick kom att utbildas med ett ytterst komplicerat, i stort sett efter nationella grunder format system av olikvärdiga enheter, vilka efter sin självständighetsgrad erhöilo benämningen guvernement, autonoma områden, områden och autonoma republiker¹.

De i självständighetshänseende lägsta enheterna äro *guvernementen* (ett fyrtiotal), som utgöra endast administrativa enheter, direkt sorterande under centralmyndigheterna i Moskva. Guvernementen äro utrustade med vissa guvernementsorgan såsom guvernementskongress och exekutivkommitté, och för de i guvernementen ingående lägre enheterna finnas respektive krets-, volost- och byorgan. RSFSR har till huvudsaklig del bibehållit den gamla guvernementsindelningen.

Benämningen *områden* har givits åt de asiatiska delarna av RSFSR, omfattande Fjärran Östern, Sibiriska området, Ural och Nordkaukasiska området, inalles cirka 15. Områdenas ställning i förhållande till centrum synes i stort sett vara att jämställa med guvernementens.

De *autonoma områdena* (omkring 12), vilka tillkommit av hänsyn till nationaliteterna, skilja sig det oaktat från guvernementen

publiken (UsSSR) och *Turkmeniska Socialistiska Sovjetrepubliken* (TurkSSR). Beslut om deras upptagande i förbundsrepubliken, SSSR, fattades på tredje förbundskongressen den 13 maj 1925. De folkliga rådsrepublikerna Bokhara och Choresm upphörde samtidigt.

¹ I början av år 1925 omfattade RSFSR, förutom ett stort antal guvernement, autonoma områden och områden, tio autonoma republiker (Basjkiriska, Dagestanska, Tatariska, Karelska, Volgatyska och Jakutiska, Burjato-Mongolska, Krimiska, Kazakiska och Tjuvasjiska).

huvudsakligen blott till namnet. Denna åsikt har bland andra sovjetjuristen Magerovski uttalat, då han framhåller, att de autonoma områdena endast äro »nationella guvernement eller rättare sagt national-territoriella enheter, som avskilts från ett eller flera guvernement och utbildats till enheter med ett guvernements rättigheter»¹. De autonoma områdena, som i likhet med guvernementen fullgöra vissa administrativa uppgifter, ha sålunda tillkommit som ett led i rådsregeringens nationalitetspolitik. Man sammanförde nationella enheter var för sig för att på så vis tillmötesgå deras krav på autonomi. Om de autonoma områdenas ställning yttrar Magerovski i fortsättningen, att de »visserligen ej erbjuda några särdrag ur juridisk synpunkt, men de äga dock stor politisk betydelse, ty nationaliteterna, som hittills varit splittrade och tillförda olika administrativa enheter samt dessutom varit ekonomiskt och kulturellt efterblivna och undertryckta av stor-ryssarna, få nu bli förenade till självständiga enheter och kunna glädja sig åt en vittgående självförvaltning genom sina råd».

De *autonoma republikerna*, som ur konstitutionell synpunkt äro de intressantaste bildningarna, skilja sig väsentligt ifråga om politisk organisation från de autonoma områdena och guvernementen, framför allt därigenom att de äro utrustade med samma organ som den stora stamrepubliken. För de autonoma republikerna tillkomma sålunda dels centralexecutivkommittéer dels ock självständiga folkkommissariat och folkkommissariernas råd. Beträktat ur denna synpunkt kunna de autonoma republikerna anses uppfylla kraven på fullgångna statsbildningar. Grundlagen för RSFSR tar också fasta på denna egenskap hos republikerna ifråga, då den benämner den stora stamrepubliken federativ. För att förstå anledningen till de autonoma republikernas uppkomst och ställning måste man beakta den omständigheten, att samtliga lågo inom zonen för inbördeskriget och därför tidvis voro besatta av vita trupper, ävensom att de redan på grund av sitt geografiska läge voro mera svåråtkomliga än övriga landsdelar, varför deras fullständiga erövring och underkastelse lät länge vänta på sig. Därtill kommer att frihetssträvandena voro ytterst starka inom dessa områden, särskilt bland tatarerna på Krim, de kaukasiska folkstammarna och

¹ Das Recht Sowjetrusslands, sid. 50 (Alexejeff).

muselmännen. Federalismens införande såsom ett förverkligande av nationaliteternas självbestämmanderätt syntes därför vara den enda utvägen att få bukt med de frihetsälskande stammarna. Innehållet i denna federalism blev emellertid så tunt, att beteckningen autonom är direkt missvisande, ett förhållande som ej ens sovjetjuristerna själva bemöda sig om att söka dölja. Den officiösa sovjetjuristen Pletnjev betecknar sålunda statsegenskapen hos de autonoma republikerna såsom en blott dekoration och anser, att dessa i fråga om kompetens i endast ringa grad skilja sig från de förrevolutionära guvernementen¹. En egendomlighet, vilken kommer att beröras nedan, är, att grundlagen för RSFSR, som noggrant reglerar de övriga enheternas ställning, ej innehåller några som helst bestämmelser rörande de autonoma republikerna och dessas ställning till centralregeringen.

För att göra bilden av maktfördelningen inom RSFSR mera fullständig må i korthet även beröras det representativa systemets utformning. Republikens högsta maktorgan är *Allryska rådskongressen*, sammansatt av representanter, dels från städernas råd med 1 representant för 25,000 väljare, dels från guvernementskongresserna med 1 representant för 125,000 invånare. Den stora rådskongressen, som första åren sammanträdde flera gånger årligen men numera högst en gång om året, skall enligt lagen sammanträda minst två gånger om året. Den väljer inom sig *Allryska centrallexekutivkommittén* (ry. förk. VCIK), vilken är ansvarig inför rådskongressen. VCIK är mellan kongresserna RSFSR:s »högsta lagstiftande, verkställande och kontrollerande organ». Den anger vidare »de allmänna riktlinjerna för arbetare- och bonderegeringens och de övriga rådsorganens verksamhet, åvägabringar enhetlighet och överensstämmelse mellan lagstiftning och förvaltning, vakar över att rådsförfattningen, besluten av Allryska Rådskongressen och rådsväldets övriga centralorgan efterlevas». VCIK utser i sin tur ett *Folkkommissariernas råd* (ry. förk. Sovnarkom), vilket kan betecknas såsom en motsvarighet till västerlandets ministärer. Sovnarkom, som är ansvarigt inför Allryska rådskongressen och VCIK, är ett kontinuerligt maktorgan, handhavande den allmänna ledningen av RSFSR:s angelägenheter. För fullgörande

¹ Eljaschoff, n. a. a., sid. 23.

av denna uppgift utfärdar Sovnarkom »dekret, förordningar, instruktioner och vidtager överhuvud alla de åtgärder, som äro nödvändiga för en regelrätt och snabb reglering av statslivet». Men Sovnarkom får enligt författningen ej handla på egen hand utan måste delge VCIK alla beslut, varvid VCIK äger rätt att upphäva dessa. Därtill måste alla beslut av »avgörande allmänpolitisk vikt», såvida de ej kräva omedelbar verkställighet, underställas VCIK:s prövning. Folkkommisarierna stå var och en i spetsen för ett folkkommisariat.

Vad därefter angår de i RSFSR ingående territoriella enheterna äro dessa organiserade efter i princip samma pyramidliknande system med guvernements-, distrikts- och lokalkongresser etc., ehuru som ovan framhållits endast de autonoma republikerna erhållit fullständig organutrustning. Gränserna för de lägre enheternas befogenhet drogos ytterst snäva. Myndigheterna i områdena, guvernementen och kretsarna tilldelades sålunda uppgiften att verkställa de högre rådsorganens beslut; att »höja de kulturella och sociala förhållandena» inom resp. områden, och att avgöra »frågor av rent lokal karaktär» (§ 61). Vad åter angår de högre enheterna, d. v. s. de autonoma republikerna, saknas som sagt bestämmelser om dem i RSFSR:s författning. De autonoma republikernas ställning till centralregeringen grundas i stället dels de facto, dels å bestämmelser i de respektive republikernas egna grundlagar. Kompetensfördelningen är i stort sett följande. Centralregeringen i Moskva har tilldelats att med uteslutande kompetens genom de »allmänna» folkkommisariaterna handha utrikespolitiken, handeln med utlandet och de militära angelägenheterna. Vad beträffar vissa ärenden av inrepolitisk natur, såsom livsmedelsärenden, finanser, folkhushållning, arbetar- och bondeinspektionen, kommunikationer, post och telegraf, lades dessa i händerna på en gemensam förvaltning, i det att ifrågavarande ärenden tillfördes på en gång de lokala exekutivkommittéernas och de motsvarande »förenade» folkkommisariatens i Moskva kompetensområden. Ärenden rörande rättsväsende, undervisningsväsende, hälsovård, sociala skyddsåtgärder och jordfördelning överlämnades åt de lokala »autonoma» folkkommisariaterna. Det kunde förefalla av denna fördelning som om de autonoma republikerna ägde en ej obetydlig grad

av självstyrelse, detta allrahelst som RSFSR:s grundlag ej innehåller några begränsande särbestämmelser. Men som ovan framhållits är de autonoma republikernas statsegenskap realiter tämligen illusorisk. Indirekt kan detta också utläsas i författningen. I § 49 ges den allmänt formulerade bestämmelsen att »alla frågor av allmän betydelse för staten», varvid uppräknas stiftande och ändring av grundlag för RSFSR, den yttre och inre politiken, domstolsväsendet, civil- och strafflagstiftningen, fastställande av kompetensområdena för de lokala rådkongresserna, upptagande av nya medlemmar i RSFSR och utträde ur republiken etc. tillhöra Allryska rådkongressen och VCIK i Moskva. I följande paragraf ges den ännu vidsträcktare bestämmelsen, som överlämnar åt nyssnämnda myndigheter att avgöra »alla frågor, som de förklara höra till sitt kompetensområde». De anförda stadgandena, som äro typiska prov på bolsjevikisk lagstiftningsteknik, ge vid handen, att centralregeringen redan med stöd av grundlagens vaga och vidsträckta bestämmelser äger möjlighet till fullständig kontroll över de autonoma republikerna. Deras myndigheter kunna vara verk samma endast inom de gränser, som centralregeringen behagar utstaka, och alla dekret från Moskva äro tvingande. Sovjetjuristen Magerovski framhåller, att »enligt de autonoma republikernas författningar äro deras folkkommissariat omedelbart ansvariga inför VCIK; i kraft av denna bestämmelse måste alla dekret och beslut från Moskva, i synnerhet de som utgå från VCIK, vara bindande för de autonoma republikerna»¹. Eljaschoffs karakteristik synes äga fog för sig, när han betecknar de autonoma republikerna såsom »blotta kommunalförband och inga stater». Om man härtill lägger RKP:s inflytande på alla rådsinstanser inom rådsväldet (öppen omröstning etc.) reduceras värdet av autonomien än ytterligare.

Emellertid kan i detta sammanhang vara av intresse att i förbigående påpeka vissa omständigheter, som utvisa att Moskva ej alltid förmått utöva det ledande inflytande över de autonoma republikerna som åsyftats. Som exempel härför anføres av Alexejeff, med stöd av officiella källor, att »en rad autonoma republiker och områden med anpassning efter lokala förhållanden och livsbetingelser vidtagit ändringar i förvaltningsapparaten utan att ha till-

¹ Das Recht Sowjetruslands, sid. 53 ff.

frågat centrum, trots att bestämmelserna vore givna av centralregeringen»¹. Den autonoma tatariska republiken har sålunda avskaffat ett antal folkkommissariat, kalmuckerna folkkommissariatet för sociala skyddsåtgärder, karelerna, basjkirerna, burjaterna hava vidtagit liknande ändringar och bland annat avskaffat folkkommissariatet för inre angelägenheter. Alexejeff främhåller, hurusom detta utvisar att republikerna funnit den federativa uppbyggnaden besvärlig och därför av egen kraft önskat förenkla densamma. Dessa planlösa ändringar, vilka synas hava ägt rum i icke ringa utsträckning, medförde ytterlig oreda i den federativa apparaten och en sovjetjurist yttrar härom: »Om vi betrakta bestämmelserna rörande de autonoma republikerna och områdena å ena sidan och å andra de åtgärder, som vidtagits i syfte att reorganisera de lokala förvaltningsapparaterna, stöta vi på ett sådant virrvarr av bestämmelser, att det går runt i huvudet»¹. För att råda bot på olikformigheterna inom förvaltningsapparaten hava förberedelser vidtagits för landets »nyrayonering». En särskild »allmän statsplanekommission» (ry. förk. Gosplan) har tillsatts med uppgift att uppgöra en plan för att indela hela förbundet (SSSR) enligt nya principer, varvid guvernement, kretsar o. s. v. skulle förenas till enheter av likartad beskaffenhet.

Oavsett den mycket begränsade möjlighet till självständigt handlande, som de autonoma republikerna åtminstone tidvis synas ha ägt, kvarstår dock som oavvisligt faktum, att RSFSR:s statsskick i realiteten ej på långt när inrymmer det nationella oberoende som grundlagen utlovar. Federalismen visar sig vid närmare påseende vara av ringa värde, och vi kunna fastslå, att centralisationsprincipen redan med författningens för RSFSR antagande realiter avgått med segern, ehuru dess konsekventa genomförande och befastande skedde endast i mån som bolsjevikernas maktställning stärktes. Definitivt fylld kan man anse federalismens mission i Ryssland vara, när bolsjevikerna mot slutet av år 1922 lyckades formellt och reellt återställa landets enhet. Men oaktat detta få vi bevittna, hurusom federalismen även i fortsättningen förkunnas från Moskva. Den återkommer i officiella aktstycken, i proklama-

¹ Das Recht Sowjetruslands, sid. 53 ff.

tioner och i författningsurkunder. Federalismen har, sedan den ej längre behövs inom landet, fått en annan och större uppgift.

Medan centralisationsidén sålunda på tämligen kort tid kunnat realiseras inom respektive stamrepubliker, dröjde det avsevärt längre, innan bolsjevikerna lyckades att med RSFSR binda samman de trenne övriga stamrepublikerna USSR, ZSFSR och SSRB. Motsättningarna visade sig här svårare att övervinna och det gällde större folkenheter än de relativt små folkgrupperna inom Storrussland. Republikerna förklarades i respektive författningar för självständiga stater och bestämmelser om något inbördes samband saknades där alldeles. Efter hand återknötos emellertid förbindelserna mellan Moskva och övriga centra, varvid de grundades dels på särskilda fördrag, dels ock ehuru mera undantagsvis de facto. Republikerna, som ursprungligen voro helt självständiga, förbundos sålunda efter hand med varandra på rent folkrättsliga grundvalar, huvudsakligen genom enskilda fördrag av ekonomisk och politisk art. Som exempel på dylika fördrag må nämnas förbundsfördraget av den 28 december 1920 mellan RSFSR och USSR. Genom detta infördes gemensamma folkkommissariat för vissa i överenskommelsen angivna angelägenheter, nämligen militära frågor, folkushållning, utrikeshandeln, finansärenden, arbetsfrågor, kommunikationer samt post och telegraf. Mellan SSRB och RSFSR avslöts på liknande sätt ett militärt och ekonomiskt fördrag den 16 januari 1921. Drivfjädern till fördragen mellan de stora republikerna var i första hand hänsynen till den sociala och ekonomiska revolutionens genomförande, vilken fordrade effektivare maktkoncentration. Utrikespolitiken sköttes däremot alltjämt separat och de enskilda republikerna upprätthöllo ända till förbundsreformens antagande egna diplomatiska förbindelser med utlandet. Statsbildningen på det ryska territoriet kan sålunda under denna tid betecknas som *en organisation av i princip suveräna stater för tillvaratagande av gemensamma ekonomiska och inrepolitiska intressen*.

Ett första stadium i Rådssrysslands konstitutionella utveckling kan med detta anses fullbordat. Den forna ryska enhetsstaten hade övergått till ett *statsförbund*. Härmed är emellertid den författningshistoriska utvecklingen ingalunda avslutad. I fortsättningen

få vi bevittna, hurusom utvecklingskedjan återigen sluter sig. Statsförbundet omvandlas till en *förbundsstat* och Ryssland blir i realiteten åter enhetsstat. Centralisationsprincipens seger i Ryssland är därmed definitiv.

Vi ha funnit, att statsförbundet var en ytterst löst sammanfogad statsbildning. Ända till början av år 1922 fungerade VCIK, dels de facto dels med stöd av fördrag, såsom högsta maktorgan inom statsförbundet och detta utan att de enskilda republikerna voro representerade. Först på nionde Allryska rådskongressen i december 1921 fattades beslut om att alla förbundna republikerna skulle företrädas i Allryska rådskongressen och VCIK. Sambandet mellan republikerna stärktes avsevärt genom denna åtgärd. Samtidigt blev emellertid behovet av fastare regler för samarbetet mera kännbart; man behövde en rättslig grundval i stället för de obestämda fördragen. Umgänget med de borgerliga staterna och i synnerhet Genuakonferensen påskyndade utvecklingen. Den kände sovjetjuristen Stutschka uttalar härom: »De borgerliga teorierna rörande frågorna om statsförbund och förbundsstat äro för oss på det hela taget likgiltiga. Av praktiska skäl måste vi emellertid beakta dem, då vi vid varje fredsslut eller överenskommelse med en borgerlig stat äro nödsakade att ur borgerlig synpunkt ge en benämning åt vår republik och dennas delstater.»¹ Behovet av en enhetlig ledning av utrikespolitiken gjorde sig ävenledes gällande. Slutligen fordrade kommunismens sociala och ekonomiska revolution, som hotades av den i mars 1922 introducerade NEP, en ytterligare politisk maktkoncentration. Denna synpunkt betonades av bland andra sovjetjuristen Enekidse, som på första förbundskongressen framhöll: »Främsta uppgiften, som alltid ålegat oss och som nu är mer betydelsefull än någonsin, är — vårt lands ekonomiska pånyttfödelse och de naturliga rikedomarnas tillvaratagande. En dylik pånyttfödelse av våra republiker vore otänkbar utan en fast förening av alla vår stats resurser och krafter — politiska, militära, kulturella och andra.»² Ledningen av statsföretagen måste således centraliseras för hela landet och en strängt enhetlig ekonomisk politik genomföras. Icke minst spelade härvid in hänsynen till de

¹ Eljaschoff, n. a. a., sid. 25.

² Kulakoff, n. a. a., sid. 5.

ekonomiska koncessionerna. Bolsjevikerna ville förhindra, att koncessionsansökningar som avslagits i den ena republiken beviljades i den andra. Mot slutet av år 1922 fingo bolsjevikerna slutligen sina fordringar på en förbundsstat erkända i samtliga republiker och resolutioner fattades i dessa om bildande av en förbundsstat. Den 30 december 1922 i anslutning till tionde Allryska rådskongressen sammanträdde delegerade från de fyra republikerna till den första förbunds-kongressen, varvid antogs en resolution och ett författningsutkast rörande ett rådsrepublikernas förbund. I diskussionen på kongressen betonades följande frågor, nödvändiggörande landets enande, efter betydelsefullhet i nu nämnd ordning: 1) hänsynen till stridskrafterna till lands och sjöss, 2) utrikespolitiken, »SSSR bör framträda utåt såsom *en* stat och föra enhetlig politik», 3) handeln med utlandet och koncessionerna, samt 4) kommunikationerna och post och telegraf¹. Författningsutkastet prövades efter kongressen av respektive republiker ävensom av en utav RKP för ändamålet särskilt tillsatt kommission, detta senare »i enlighet med det faktum, att RKP ytterst leder såväl de enskilda förbundsrepublikerna som rådsförbundet överhuvud». Den 6 juli 1923 utfärdade CIK SSR den nya grundlagen, vilken därefter den 31 januari 1924 bekräftades av andra förbunds-kongressen. Härmed var *Socialistiska Sovjetrepublikernas Förbund* (SSSR) slutgiltigt konstituerat².

Det nya statssystemet utgör slutstenen i bolsjevikernas statsbyggnad. I stället för VCIK har trätt en fast förbundsorganisation. Redan vid ytligt betraktande finner man, att RSFSR stått såsom prototyp för förbundet, i det att SSSR i stort sett utrustats med samma organsystem. I stället för Allryska råds-kongressen träder en förbunds-kongress, vilken följdriktigt utser en exekutivkommitté (CIK SSR) samt folkkommissarier. Maktfördelningen mellan förbundsmyndigheter och delstatsmyndigheter är likaledes efterbildad motsvarande fördelning inom RSFSR, och man har även här allmänna, förenade och autonoma folkkommissariatet. Varje delstat bibehåller sin ursprungliga organisation ehuru modifierad i över-

¹ Kulakoff, n. a. a., sid. 6.

² De folkliga rådsrepublikerna Bokhara och Choresm i Turkestan stodo utanför förbundet men anslöto sig på grundvalen av särskilda fördrag. Ang. dessa områdets upptagande i SSSR se ovan.

ensstämmelse med förbunds författningen. Dessa modifieringar ha särskilt berört folkkommissariaten.

Förbundsrepublikernas kompetens inom förbundet är emellertid, i likhet med de autonoma republikernas inom förbundsstaterna, ytterligt begränsad. Det kunde synas som om SSSR:s författning vore ganska liberal, när den stadgar, att »förbundsrepublikernas suveränitet är begränsad endast med avseende på de i denna författning uppräknade förvaltningsområden och ärenden, som förbehållits förbundets kompetens. Utanför dessa gränser utövar varje delstat sin förvaltning självständigt». (§ 3.) Går man emellertid till författningens efterföljande bestämmelser reduceras värdet av förbundsrepublikernas självstyrelse. De centrala förbundsmyndigheterna äga icke blott handha flertalet statsangelägenheter, de utöva även direkt makt över undersåtarna samt tjänstemännen och myndigheterna i förbundsrepublikerna. Alla dekret, beslut och förordnanden från SSSR äro, enligt § 19, »ofördröjligen bindande för hela SSSR», och på liknande sätt äger förbundet omedelbar kontrollrätt över förbundsrepublikernas lagstiftande och verkställande verksamhet. (§ 20.) Vidare ligger i det närmaste hela budgettratten i förbundets händer, även den som rör förbundsrepublikerna. Kompetens-kompetensen är ävenledes helt tillagd förbundet. Enligt § 2 har nämligen förbundskongressen rätt att ändra grundlagen, varav följer att kompetensen mellan förbundet och delrepublikerna kan ändras på de senares bekostnad utan deras hörande. Därtill kommer att författningen för SSSR ej kräver annat än enkel majoritet för grundlagsändring. Slutligen må omnämnas att § 4 ger de enskilda republikerna rätt till utträde ur förbundet. För ett sådant utträde stå emellertid så starka formella och reella hinder i vägen, att bestämmelsen blott äger deklarativ karaktär. Härom yttrar den kommunistiske statsrättsläraren Dranizin¹: »Bestämmelsen om rätt till utträde ur förbundet har enligt min mening blott deklarativ och ej legislativ karaktär. Från marxismens och den revolutionära kommunismens ståndpunkt betraktat innebär varje utträde ur förbundet början till en nationell och motrevolutionär rörelse.»

Vad slutligen angår de smärre nationaliteternas, de autonoma

¹ Eljaschoff, n. a. a., sid. 37.

republikernas (nu enheter av endast tredje dignitet) ställning efter förbundsorfattningens tillkomst, har deras autonomi så tillvida tillgodosetts, som genom den nya författningen ett särskilt s. k. nationalitetsråd inrättats. Förbundets centralexecutivkommitté är uppdelad på tvenne kamrar: förbundsrådet och nationalitetsrådet. Rådskongressen utser förbundsrådets medlemmar, som väljas bland representanterna från förbundsrepublikerna i proportion till dessas befolkningsmängd, till ett antal av inalles 371. Nationalitetsrådet bildas av representanter för de förbundna och autonoma rådsrepublikerna med 5 delegerade för varje förbunden och autonom republik och 1 delegat för varje autonomt område. (Häri genom har RSFSR:s hegemoni inom rådet säkerställt.) Enligt författningen skall emellertid det så utsedda nationalitetsrådet »fastställas» av förbundskongressen. Genom detta stadgande framhäves klassorganens maktställning över nationalitetsrepresentationen, vilket än ytterligare skärpes genom bestämmelsen om ansvarighet inför rådskongressen. Nationalitetsrådets ringa inflytande på besluten kommer till synes även i en annan bestämmelse. När förbundsråd och nationalitetsråd stanna vid stridiga beslut, skall en medlingskommission tillsättas. Misslyckas denna i sina jämkningsförsök, går frågan till avgörande vid gemensam votering med enkel majoritet. Då nationalitetsrådets medlemstal håller sig omkring 130 har förbundsrådet med sina 371 medlemmar en avgjord övervikt. De autonoma republikernas ställning i autonomt hänseende torde sålunda snarast ha ytterligare försämrats med förbundets tillkomst. Bogolepoff yttrar på tal om de federativa bestämmelserna i rådsorfattningen, att »rådsförbundets federativa accessorier i form av nationalitetsråd äro mest av dekorativ karaktär och sakna varje utslagsgivande betydelse för förbundets liv»¹.

Den författningshistoriska utvecklingen i Rådssryssland har sålunda med avseende å federalismen inneburit, att det federativa systemet, en av rådsorfattningens idéella hörnstenar, till sitt innehåll blivit en relik, en kvarleva från den tid, då bolsjevismens framtid tedde sig oviss. Suveränitetsrättigheter hava utdelats men åter berövats sitt innehåll. Man har förlänat nationaliteterna handlingsfrihet och självbestämmanderätt men ej berett dem

¹ Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, sid. 654 (Bogolepoff).

möjlighet att utnyttja friheten. Den kommunistiska doktrинens program har realiserats och den »enhetliga och odelbara republiken» blivit verklighet; det federativa systemets uppgift är att tjäna administrativa ändamål, och utan att ändra författningen skulle SSSR kunna kallas »Den enhetliga rådsrepubliken». Det må lämnas därhän, om bolsjevikerna med sin nationalitetspolitik lyckats bringa de gamla nationalitetsfrågorna till en slutlig lösning eller ej. Tecken tyda på, att så ingalunda vore förhållandet och att landet återigen i en kritisk situation kan ställas inför samma problem som vid bolsjevikrevolutionens utbrott 1917. Vill man ge en sammanfattning av den roll, som federalismens idé spelat i Rådssysslands författningshistoria under det gångna utvecklings-skedet, gives bästa uttrycket härför med Alexejjeffs ord: »*Federalismen har varit ett enkelt taktiskt medel att påverka folket, en lockande förförisk lösen. Sedan man blott utnyttjat dess verkningskraft, kan man därefter övergå till centralisationen.*»

Till slut återstår frågan, huruvida med den ryska enhetsstatens skapande federalismen avförts från bolsjevikernas program. Det torde vara ostridigt, att så icke är förhållandet. Förbunds författningen är uppfylld av optimism och kommunismens snara segertåg ut över världen bebådas. Med den 30 december 1922 »har ett nytt blad i världshistorien börjat» och det nya förbundet giver, såsom Stalin uttalar, »förebilden till den framtida socialistiska världrepubliken». *Federalismen har blivit den grundval på vilken proletarietets världsurepublik skall byggas upp.* Gå vi till författningen för rådsförbundet faller den egendomligheten genast i ögonen, att ordet »Ryssland» och dess avledning helt uteslutits ur densamma. Härmed har man velat ge uttryck åt idén, att rådsstaten ej längre skall vara förbunden med någon viss nation. I samma anda fastställer författningens § 70 rörande förbundets flagga, att den skall tillsammans med hammaren och skäran — symbolerna för arbetaren och bonden — bära som devis den marxistiska lösen: Proletärer i alla länder förenen Eder. Bolsjevismens strävan efter universalitet uttalas också direkt i författningsdeklarationen. »Alla rådsrepubliker, såväl nu existerande som framtida, äga tillträde till förbundet.» SSSR är sålunda enligt äkt-kommunistisk åskådning endast en övergångsform till den proletära

världsstaten, vilken i sin tur är den enda väg, som leder fram till världsproletariatets diktatur. Nämnas må i detta sammanhang Kommunistiska Internationalens (Kominterns) program vid sjätte kongressen, i september 1928, där det utsäges bl. a.: »Viktigaste frågan för kommunismen är realiserandet av världsproletariatets diktatur. Detta äger rum genom socialismens seger, varvid nya proletära stater träda in i kretsen av de gamla, och till sist bildas så *Socialistiska Sovjetrepublikernas Världsförbund*»¹. En blick på bolsjevismens program för nationalitetspolitiken vid samma kongress ger vid handen, att detsamma i stort sett överensstämmer med den i november 1917 utfärdade deklARATIONEN om nationaliteternas rättigheter i Ryssland: »Erkännande av alla nationaliteters rättigheter och deras fria självbestämningssrätt, frivillig centralisering av stridskrafter och ekonomiska resurser hos de från kapitalismen befriade folken för effektiv kamp mot imperialismen, beslutsam kamp mot varje försök till inskränkning i friheten riktat mot något folk, någon nation eller ras, full frihet för alla nationer och raser samt kamp mot varje återstod av chauvinism, nationellt hat och fördomar och alla övriga ideologiska produkter av det feodala och kapitalistiska barbariet».

Det märkliga har således inträffat, att bolsjevikerna, som ursprungligen förnekat all nationalism och federalism, tagit upp federalismen på sitt handlingsprogram — först gällande det ryska väldet, där den emellertid lett till centralisering, nu avseende hela världen. Vad marxismen i praxis fastslår, har Lenin uttalat, är den enda objektiva sanningen. Måne den »objektiva sanningen» i denna fråga representeras av det centraliserade ryska rådsförbundet eller av den fria framtidsstat, som bolsjevismen i sitt program utlovar världsproletariatet? Detta är en fråga, på vilken endast framtiden kan ge svaret. Men det torde ej vara oriktigt, om man, med kännedom om bolsjevismens världsfamnande planer och de bolsjevikiska ledarnas psykologiska skarpblick, antar, att Lenins enhetliga och odelbara republik alltjämt hägrar som slutmålet. Talet om nationell självbestämningssrätt för världens folk och den federativa världsstaten synes således alltjämt vara samma »loc-

¹ Pravda 4/9 1928. No. 205.

kande och förföriska lösen», som tidigare fört Rysslands nationaliteter åter in under Moskvas spira.

Litteratur jämte övrigt källmaterial, som anlitats vid uppsatsens utarbätande.

Lagtext.

Sobranie Zakazov SSSR. Moskva 1925.

Litteratur.

Smilg-Benario, Der Zusammenbruch der Zarenmonarchie. Wien 1928.

Astrow, Stepkow, Thomas, Illustrierte Geschichte der russischen Revolution 1917. Berlin 1928.

Fülup-Miller, Geist und Gesicht des Bolsjewismus. Amalthea Verlag. Wien 1928.

—, Lenin und Gandhi. Amalthea Verlag. Wien 1928.

Lenin, Staat und Revolution. Berlin 1926.

—, Vom Weltkrieg zur Revolution. Ausgewählte Artikel Lenins aus der Kriegszeit (1914—1917). Moskva 1925.

Kovalenko, Kni'sjka politi'tjeskoi gra'moti. Moskva 1923.

Kulakoff, Konstitu'tsia SSSR v sje'mach. Moskva 1923.

Eljaschoff, Die Grundzüge der Sowjetverfassung. Heidelberg 1925.

Galín, Die Verfassung der russischen Sowjetrepublik in der Praxis. Berlin 1921.

Korowin, Mje'sjdunaro'dnoe pra'vo perecho'dnovo vre'meni. Moskva.

Russia, The Official Report of the British Trades Union Delegation to Russia in November and December, 1924. London 1925.

Das Recht Sowjetrusslands. In Verbindung mit A. Bogolepoff, M. Handemann, A. Markow, A. Pilenke und C. Zaizew herausgegeben von A. Maklezow, N. Timaschew, N. Alexejeff und S. Sawadsky. Tübingen 1925. — Uppsats av bl. a. N. N. Alexejeff: Die Staatsverfassung.

Soviet Russia, A Description of the various Political Units existing on Russian Territory. Compiled from material supplied by the British Commercial mission in Moscow. Foreign Office. London 1924.

Annuaire Diplomatique, du Commissariat du Peuple aux Affaires Etrangères. Moscou 1925.

Tidskrifter och tidningar.

Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie. Årg. 1924/25. Uppsatser av A. A. Bogolepoff, N. Timaschew, A. S. Isgojeff m. fl.

Jahrbuch des öffentlichen Rechts. Årg. 1922. — Uppsats av L. Zaitzew.

Izvestija 1/7 1928 (nr 151). Artikel av bl. a. Kalinin med anledning av förbunds-författningens 5-årsjubileum.

Pravda 4/9 1928 (nr 205). Kominterns program, antaget av sjätte kongressen i augusti—september 1928.

Förkortningar.

SSSR	= Socialistiska Sovjetrepublikernas Förbund.
RSFSR	= Ryska Socialistiska Federativa Sovjetrepubliken.
USSR	= Ukrainska Socialistiska Sovjetrepubliken.
SSRB	= Vitryska Socialistiska Sovjetrepubliken.
ZSFSR	= Transkaukasiska Socialistiska Federativa Sovjetrepubliken.
Us SSR	= Usbeskitanska Socialistiska Sovjetrepubliken.
Turk SSR	= Turkmeniska Socialistiska Sovjetrepubliken.
VCIK	= Allryska centralexecutivkommittén.
CIK SSR	= Rådsförbundets centralexecutivkommitté.
Sovnar'kom	= Folkkommissariernas råd.
Gosplan	= Allmänna statsplanekommisionen.
Komintern	= Kommunistiska Internationalen.
RKP	= Ryska kommunistiska partiet.
NEP	= Nya ekonomiska politiken.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

De indiska furstarna och författningskrisen i Brittiska Indien. I anslutning till den bestämmelse i Government of India Act av år 1919, vari utlovas en allmän granskning av de 1919 införda bestämmelserna tio år efter den nya författningens ikraftträdande, tillsatte engelska regeringen i november 1928 en författningskommission under ordförandeskap av den kände brittiske advokaten John Simon. Därmed har den indiska författningskrisen inträtt i ett nytt och allvarligt skede. Kommissionen har rönt ett allt annat än vänligt mottagande i Indien. Först och främst har den omständigheten, att inga indier intagits i kommissionen, väckt harm i vida kretsar. Vid Simonkommissionens första besök i Indien på våren 1928 vägrade också såväl de lagstiftande församlingarna som ock den ena av rikslegislaturens i Delhi bägge kamrar att tillsätta utskott för underhandlingar med Simonkommittén. Vid ett senare besök på hösten förra året har emellertid stämningen delvis slagit om. I de flesta provinsråd ha sålunda utskott för underhandling och vittnesförhör tillsatts. Lagstiftande församlingen i Delhi har dock ännu icke kunnat förmås att uppgiva sin intransigenta ståndpunkt. Det är emellertid icke endast hinder av dagspolitisk karaktär, som rest sig i vägen för Simonkommitténs arbeten. De grundläggande motsättningarna i Brittiska Indien äro än i dag, tio år efter 1919 års författningsrevision, lika påfallande som vid tiden för den stora reformen. Spänningen mellan hinduer och muhammedaner har under senare åren snarare skärpts än förminskats. Härtill bidraga säkerligen icke minst de förras bättre ekonomiska förhållanden, vilket i sin tur gör det möjligt för dem att snabbt utnyttja de chanser i olika avseenden, industrialiseringen och moderniseringen överhuvudtaget medför. Till den hinduistiskt-islamitiska motsättningen sällar sig emellertid även pariagruppernas revolt mot hämmande och förnedrande kastföreskrifter och härur flytande ekonomiskt betryck. »The depressed classes» för att använda den engelska beteckningen se i det brittiska styret närmast en garanti mot kastförtrycket och möta med djupaste misstro självständighetsrörelsens krav på home-rule. Även de indiska kristna och avkomlingarna av blandade äktenskap, de s. k. angloindierna, stå i

märkbar opposition mot självständighetsivrarna i provinsråd och riksparlament. Detta gäller givetvis också de i Brittiska Indien bosatta engelska affärsmännen, advokaterna, läkarna etc.

Svarajismens enkla och okvalificerade krav på självstyre på basis av allmän och lika rösträtt möter alltså motstånd icke blott från den brittiska byråkratiens sida. När man å indiskt håll nu bereder sig att framtvinga de eftergifter från brittisk sida, som man väntade redan 1919, är det emellertid icke endast inre faktorer, som måste tagas med i räkningen. Det är i längden icke möjligt — i varje fall icke i betraktande av de krav på fullständig självstyre, som nu resas — att helt underlåta att taga ställning till de furstestyrdas staternas i Indien ställning. Dessa stater upptaga, om Birma frånräknas, omkring hälften av det samlade indiska territoriets areal. Att granska staternas ställning och angiva, i vad mån de indiska furstarnas status beröras av en genomgripande reform i Brittiska Indien, är syftet med denna uppsats.

De indiska furstarnas antal uppgår till ett 700-tal, deras domäner äro av den mest skiftande storlek och deras befogenheter och rörelsefrihet likaledes av de mest olika slag. Medan härskaren i Hyderabad har rätt att slå mynt, pålägga sina undersåtar beskattning och avkunna domar, innefattande t. o. m. dödsstraff, består rajans av Kathiavar självständighet av befrielse från skatt till engelska kronan och några obetydliga judiciella befogenheter. Hans område är icke mycket större än mången godsägares domän. De furstestyrdas staternas ställning är baserad dels på fördrag eller mer eller mindre formella överenskommelser dels på kungliga brev, »charters». I många fall har praxis sedan lång tid tillbaka varit utsläsgivande. I vissa avseenden kan trots de stora inbördesolikheterna i furstarnas förhållande till engelska kronan emellertid genomgående överensstämmelser fastslås. Dessa utgöras i allmänhet af Gemensamt för samtliga furstestyrdas stater i Indien är deras fullständiga subordination under engelska kronan, representerad genom generalguvernören-vicekonungen i alla yttre angelägenheter. De kunna icke ingå fördrag eller avsluta överenskommelser med grannfurstarna, långt mindre med stater utanför Indien. De få öfverhuvud icke träda i förbindelse med någon utländsk makt eller mottaga sändebud eller konsuler utifrån. De furstestyrdas staterna sakna med ett ord folkrättslig existens. De kunna icke i någon yttre angelägenhet gå utanför vicekonungen. Härur följer bl. a. att de furstestyrdas staternas undersåtar, när de befinna sig utomlands, i yttersta hand stå under den brittiska regeringens i London skydd. — något som givetvis även gäller furstarna själva. Då även den styrka inåt, som härflyter ur rätten till försvår utåt, är furstarna förmenad, är givetvis den engelska kronan ansvarig för fredens och lugnets upprätthållande inom furstestaternas gränser. Furstarna kunna påräkna brittiskt skydd mot revolter, folket å sin sida skydd mot tyranni från furstens sida. Dessa allmänna regler, vars tillämpning från fall till fall givetvis måste

starkt variera; giva, som synes, den engelska kronan vidsträckta befogenheter. Dessa rättigheter te sig mot bakgrunden av de geografiska förhållandena och staternas läge ofta djupt inne i Brittiska Indiens provinser än mer betydelsefulla.

Så sammanvävda de furstestyrd staterna äro med provinserna i Brittiska Indien, är det tydligt, att lagstiftningen på många områden, framför allt rörande järnvägar, post och telegraf, med nödvändighet föranlett sträng enhetlighet. Under sådana omständigheter måste givetvis de uppgifter, som påvila den engelska kronans representant vid resp. furstehov, bli av mycket vittförgrenad karaktär. Icke mindre betydelsefull är den enhetlighet, som blivit av nöden på tullarnas område. Det är nu att märka, att såväl på samfärdselns område som i frågor rörande tulltariffen vicekonungens och statssekreterarens för Indien åtgärder i ständigt stigande grad anpassats efter Brittiska Indiens krav och önskemål. Även på en mängd andra områden, penningväsen, civil- och kriminallagstiftning etc., har Brittiska Indien kommit att diktera utvecklingen. Långt innan den indiska självständighetsrörelsen började göra sin verkan förspord, klagade de indiska furstarna över sin minskade rörelsefrihet. Den nya tiden med sin samfärdsel, sin industrialisering och sin växande handel har sprängt de furstestyrd staternas isolering och i ständigt stigande grad gjort dem beroende av den brittiska regimen och dess platsombud i varje särskild stat. Någon organiserad opinionsyttring kom emellertid icke i fråga. Dels voro de fördelar, den brittiska freden medförde, alltför stora för att en allvarlig motaktion från furstarnas sida ens skulle kunna påtänkas. Dels saknade man möjligheter till inbördes rådplägan. En dylik rådplägan stred i själva verket mot den allmänna uppfattningen om furstarnas ställning som isolerade storheter, sammanhållna endast genom det gemensamma föreningsbandet — den engelska kronan. Efter 1919 års reform har emellertid en djupgående revision i denna uppfattning blivit nödvändig.

Genom inrättandet 1919 av Chamber of Princes, där de mäktigare furstarna äro självskrivna, de mindre mäktiga företrädade genom valda ombud, har furstarnas rätt till gemensam rådplägan erkänts. Engelsmännen frukta icke längre från detta håll ett för brittiska intressen skadligt intrigspel. Utvecklingen tycks tvärtom mer och mer peka därhän, att furstarna, fruktande den nationella rörelsen i Brittiska Indien, se sig om efter brittiskt skydd. De inse alltför yäl, att fortsätta de inhemska staterna att undan för undan inordnas under från Brittiska Indien utgående krafter, bli de därstädes rådande styrelseformerna förr eller senare utslagsgivande även för furstestaterna. Dels tvingas dessa att acceptera från provinsråden eller Delhi emanerande lagar, vars verkningar sträcka sig utöver Brittiska Indiens gränser, dels torde som en naturlig följd av politiseringen inom det av 1919 års reform berörda Indien motsvarande företeelser framträda även inom furste-

staterna. De indiska furstarna se därför med en icke ringa oro mot framtiden; om den betydelse man i engelska kretsar tillmäter deras farhågor, vittna också talrika artiklar i pressen och tidskrifterna.

När detta skrives, har ännu icke något framsipprat om Simonkommissionens ställningstagande till de vittgående indiska självständighetskraven, sådana de föreligga i den s. k. Nehrurapporten. Att även ett ganska ringa tillmötesgående mot självstyrelsekraven är tillräckligt för att förvärpa furstarnas ställning, därom råder i alla läger enighet. Furstarna själva hävda med skärpa, att deras subordination gäller brittiska kronan och icke ur Brittiska Indiens mark framvuxna folkvalda organ.

Diktaturen i Jugoslavien. De händelser i Jugoslavien, som föregingo och för-
anledde konung Alexanders statskupp den 6 januari d. å., kunna knappast innefattas under beteckningen »parlamentarisk kris». Folkstyret får ju i sista hand antagas vara baserat på ett visst mått av nationalmedvetande, en samhörighetskänsla, som så att säga bildar den yttersta garantien för statens och författningens fortbestånd. Den jugoslaviska staten — serbers, kroaters och sloveners land — har såsom en produkt av de kaotiska förhållandena närmast före och efter världskrigets avslutning från första begynnelsen varit ett rike, söndrat i sig självt och utan det fäste i traditionen, som i en för utrikespolitiska störningar så ut-
satt stat som Jugoslavien varit av behovet påkallat. Det är som bekant den kroatiska frågan och det med denna intimt samman-
kopplade spörsmålet »decentralisation kontra centralisation» som förorsakat krisen. Dessa problem ha emellertid alltifrån statens grundläggning dominerat på det politiska firmamentet.

Det är oriktigt att beteckna det nuvarande Jugoslavien som ett förstorat Serbien, där de nya landsdelarna spela rollen av landvinningar åt det gamla riket. Som landvinningar kunna betecknas de efter 1913 års krig med Serbien införlivade områdena Macedonien och Novibazar. De efter 1918 tillkomna områdena äro alltför särartade och ha — måhända med undantag för Montenegro — bakom sig en alltför egenartad utvecklingshistoria för att kunna betraktas som av Serbien återbekomna irridenta. Detta gäller framför allt de av kroater och slovenier bebodda landsdelarna men i viss mån även de huvudsakligen av serber befolkade områdena Banatet, Dalmatien, Bosnien och Herzegovina.

Sedan gammalt låter man kroater och slovenier gälla som katoliker, serberna som grekisk-ortodoxa. Huruvida skillnaden kan strängt genomföras, må lämnas därhän. Vida mera hindringsamma för samförståndet äro de skiljaktigheter i kultur, vanor och allmän inställning, som mångårig subordination under främmande spira medfört för stora delar av det område, som nu sammanförts till en ny stat. Framför allt har kroaternas politiska inriktning tagit intryck härav.

Tillhörande Ungern sedan 1100-talet har autonomien alltid föresvärvat kroaterna som politiskt slutmål. Före världskriget var kroaternas ställning inom Donaumonarkien heller ingalunda beklagansvärd: den kroatiska lantdagen i Agram (det nuvarande Zagreb) ägde ganska vidsträckt lagstiftande befogenheter. I Ungerns riksdag insatte den ett trettio-tal representanter. I den mellan Donaumonarkiens skilda folk rådaande församlingen, som efter centralkroaternas mederlag sprängde huset Habsburgs domäner i nya statsbildningar, spelade likafullt kroaterna en betydelsefull roll. Redan på 1870-talet framträdde strömningar åsyftande en förening mellan kroater och serber. De växte under tiden fram till världskriget i kraft och förlorade endast obetydligt styrka genom de från Wien gjorda förespeglingarna om ett Storkroatien (Kroatien-Slovakien plus Bosnien och Herzegovina), sorterande under Wien men utrustat med utsträckt självstyrelse.

Det har kanske sitt intresse att veta, att den senare så bekante bondeledaren Stefan Raditsch ända fram till tidpunkten för Donaumonarkiens sprängning stödde denna linie eller närmare bestämt till den 23 september 1918, då representanter för kroater, sloveher och serber i Zagreb uttalade sig för en dessa folk omfattande statsbildning. Redan året förut hade till utlandet flyktade politiker från dessa folk med serbiska konseljpresidenten Paschitsch slutit överenskommelse (Korfupakten) om en förening mellan de under Habsburg lydande kroätiska och serbiska områdena med Serbien. Denna överenskommelse jämte Zagrebkonventets resolution lades till grund för de vidare underhandlingarna. Den 1 december 1918 proklamerade prinsregenten Alexander av Serbien konungariket Jugoslavien. Under dessa förberedande förhandlingar hade ännu inga sluttningar förekommit beträffande den nya statens författning. Så mycket tydligare framträdde missälligheterna när den 17 november 1920 valda representationen skred till votering om rikets författning. Redan vid författningsdebattens början anmälde Stefan Raditsch åt kroätiska bondepartiets vägnar sitt missnöje med den alltför centraliserade stat författningsförslaget förordade. Även slovenerna avhöllo sig från att rösta. Författningen av den 28 juni 1921 antogs följaktligen med en majoritet på endast 27 röster, 223 medlemmar av skuptschinan röstade ja, 35 nej och 161 uteblevo från voteringen. Redan vid statens grundläggning yppade sig alltså djupa missälligheter. De ha under de följande åren snarare förstärkts än försvagats, vilket en översikt av den politiska utvecklingen under tiden 1921-28 med lätthet kan bestyrkas.

Skuptschinan riksdagen i det gamla Serbien åtnjöt ju stadgat rykte som intri gnäst och samlingsort för mångahanda tvetydiga förehavanden. När man sett sig en smula omkring i Jugoslavien's partipolitiska labyrint, får man ett starkt intryck av att de serbiska traditionerna fortleva obrutna. Under de tio år, som förlupit sedan statens grundläggning ha ministärerna följt valandra i ri-

vande färd och de minsta bagateller ha ofta tagits till intäkt för regeringsskifte. Man kan icke komma ifrån att det större området inverkat ogynnsamt på regeringsproblemet till följe den roll, autonomisträvandena kommit att spela. Som en orön ständigt underblåsande omständighet har därtill kommit den kroatiska bondechefen Raditsch's olyckliga ombytlighet och häftiga temperament, varigenom en stadig politisk kurs blivit kroatpartiet förmänad. Stefan Raditsch, värs bana flyktades till följe ett attentat i Juni månad 1928 i skuptschinan, besatt i hög grad förmågan att bringa de politiska cirkelarna i ordning. Korruptionen i armén och ämbetsverken har ju dessutom ständigt givit politici av Raditsch's typ klagoämnen att falla tillbaka på.

Vid förvaltningens antagande uteblev den kroatiska gruppen som nämnts från voteringen. Kroaterna läto även sedan sina platser i skuptschinan stå tomma. Resultatet blev, att den jugoslaviska inrikespolitiken under de första åren i huvudsak kom att ledas av det radikala partiet, d. v. s. konseljpresidenten Paschitsch och hans anhängare, som huvudsakligen hämta sitt stöd ur byråkratien och officerskretsarna. Valen såväl 1923 som 1925 stärkte Paschitschgruppen. Sistnämnda år tycktes Stefan Raditsch tydligen under trycket av den radikala (d. v. s. storserbiska) gruppens framgång för någon tid ha gripits av en önskan efter samarbete. I juli månad träffades ett förmeligt avtal mellan Paschitsch och Raditsch's anhängare och den kroatiska partichefen inträdde vid Paschitsch's sida som undervishningsminister. Snart nog avgick emellertid Raditsch ur regeringen. Pakten kvarstod dock och den kroatiska gruppen företrädde i samtliga årets ministärer. Kom så Tiranapakten mellan Italien i november 1926 och Paschitsch's död i januari 1927, tvänne händelser, som utlöste stark oro och en långvarig parlamentarisk kris i Belgrad. Från och med april 1927 avvisade kroaterna definitivt alla anbud om deltagande vid regeringsbildningen. Frånsett partichefens sedvanliga nyckfullhet bidrog väl till denna hållning en tydlig känsla inom partiet av, att julipakten ingalunda lett till några eftergifter i autonomisk riktning. Valen 1927 medförde härvidlag ingen ändring. Läget var alltså redan år 1927 hopplöst tillfrasslat.

Debatten kring Nettunoavtalet och mordet på Stefan Raditsch och tvänne andra kroatiska deputerade vidgode slutligen klyftan mellan serber och kroater till en avgrund, varöver ingen parlamentarisk broslagning var möjlig. Under tiden mellan den 20 juni 1928 och konungens statskupp ställde sig även de serber, som förut tillhört Donaumonarkien, i allt tydligare oppositionsställning till Belgrad. Ledaren, Aron Pribitschewitsch, följde i sina uttalanden i decentralisationsproblemet samma linie som Matschek, den nye ordföranden i kroatiska bondepartiet.

När man från en granskning av det yttre händelseförloppet upptager undersökningen av de djupare motiven bakom de svåra politiska brytningarna, stannar man först och främst inför ett

par betecknande drag i oppositionens argumentering. De grupper, som redan i författningsarbetet anmälde sitt missnöje, voro från början genom det förflutnas erfarenheter negativt inställda vis à vis staten. Man hade i livlig hågkomst många års kamp mot Wien och Budapest. Den härur flytande misstänksamheten mot statsmakten såsom sådan dog icke med Donaumonarkien; den levde vidare, framför allt hos kroaterna, och stärktes ytterligare genom nytillkommande missnöjesorsaker. Den främsta av dessa var missnöjet med det serbiska ämbetsmannabeståndet. Den österrikisk-ungerska byråkratien var icke älskad men respekterad; den kunde sin sak och var på det hela taget okänslig för mutor. Den bidrog på sitt sätt att föra minoriteterna närmare västerländsk livs- och odling. I den nya staten har däremot korrruptionen blivit det allmänna samtalsämnet. Den serbiska ämbetsmannakårens något egendomliga begrepp om, vad snabb handledning av ärendena innebär, har dessutom lett till otaliga kollisioner med slovener, kroater och nyserber. Ärenden, som förut snabbt avgjorts av lokala instanser, löpa nu in till Belgrad och bli liggande obeaktade i veckotal — om de ens behandlas. Korrruptionen och nepotismen — ett arv från det gamla Belgrad — är emellertid en ännu allvarligare historia.

Den nuvarande krisen torde aldrig bli rätt förstådd, om den icke ses mot bakgrunden av de serbiska kretsarnas monopoliska politik på alla områden. Redan författningens stränga centralisation gynnar dylika strävanden. De framskynta tydligast vid tjänstetillsättningar i armén och förvaltningen, där som regel endast serber nå fram till de högre posterna. Genom en mängd mer eller mindre ljusskygga åtgärder har den centrala förvaltningen i Belgrad därtill tillförsäkrats förmåner, som föranleda harmsna kommentarer i Zagreb och andra mera betydelsefulla orter i de nya områdena. Det anmärkes sålunda på byggnadslyxen i Belgrad och på de rent palatsliknande byggnader, förvaltningen inrättat åt sig. Affärslivet söker man också efter förmåga koncentrera till Belgrad.

Decentralisationens förespråkare ha som synes fullt fog för sina krav. Framför allt kunna de peka på det abnorma uti, att prefekter och underprefekter tagas från de serbiska grupperna i skuptschinan eller Belgradbyråkratien. På denna punkt lär väl en rättelse knappast kunna undgås. Konung Alexander, som inom hela befolkningen åtnjuter stora sympatier, lär för sin del ingenting ha emot, att en avlastning av förvaltningen på lokala instanser kommer till stånd och att korrruptionen och nepotismen röner mothugg. Man får emellertid betänka, att härens och byråkratins inflytande är ofantligt stort. I viss mån utöva ju också dessa faktorer ett stabiliserande inflytande. Dem förutan skulle den nya staten icke kunnat ridå igenom de otaliga regeringsskiftena. Medvetandet härom torde avhålla det jugoslaviska majestätet från mera vittgående ingrepp i de nu rådande förhållandena.

Det federala problemet i den tyska författningsdiskussionen 1918—1919. Då Hugo Preuss den 15 november 1918 kallades till inrikes statssekreterare med särskilt uppdrag att utarbeta ett förslag till en ny riksförfattning, ställdes han inför en svår uppgift. Det syntes å ena sidan nästan ogörligt att ur sammanbrottets politiska kaos skapa något, som bar harmoniens särdrag, men å andra sidan också frestande nog att betrakta läget som en tabula rasa, att ur detsamma med ett djärvt grepp bringa lösningen på de problem, som tidigare oroat den tyska statens tillvaro. Preuss bestämde sig för en radikal och skarpt markerad lösning. Detta blev särskilt uppenbart i hans sätt att taga ställning till det federala problemet. Han åsyftade vid sitt första framträdande att i ett slag göra Tyskland till en enhetsstat. Detta beslut stötte emellertid så gött som omedelbart på patrull. Tendensen i det av Preuss planlagda författningsutkastet blev snart nog bekant. Arbetet bedrevs nämligen i ett utskott på tolv personer, vilket sammanträdde dels i Reichsministerium des Innern, dels i Preuss' bostad, och i detta utskott sulto också majoritetssocialisternas och de oavhängiga socialisternas »kontrollanter», Max Quarek och Herzfeld, av vilka åtminstone den först nämnde synes ha varit en aktiv kraft. Redan på ett mycket tidigt stadium i revolutionens utvecklingshistoria växte motståndet mot Preuss' idéer fram och gjorde sig påtagligt förnimbart.

Ungefär 14 dagar efter revolutionens utbrott, närmare bestämt den 25 nov., sammanträdde i Berlin representanter för kejsardömets delstater. De beslut, som detta utvidgade förbundsråd fattade, ha varit av grundläggande betydelse för den kommande utvecklingen. Sammankomsten gav bl. a. en första klarhet i fråga om problemet »enhetsstat» eller »förbundsstat». Särskilt markerad framstod Bayerns hållning till riket. Kurt Eisner var deciderad partikularist och hade inlett aktioner, vilka icke ens ryggade tillbaka för att skilja Bayern från riket, att självständigt inleda fredsunderhandlingar med ententemakterna. Han uppträdde på mötet i Berlin med stor bestämdhet. Redan innan sammankomsten förklarats öppnad, sammankallade han på eget initiativ representanter för ett flertal delstater och överenskom med dem om en motion, vilken motarbetade unitaristernas strävanden¹. Delstatskongressen uttalade sig senare visserligen icke bestämt rörande det federala problemet. Dess uppgift blev mera att motverka separatistiska strömningar av den art, som representerades av Eisner. Bayerns hållning, som stöddes av flera andra stater, utgjorde likväl också ett memento mori för Preuss' planer på enhetsstat.

De djärva tankarna på detta område blevo ganska snart över-

¹ Se härom David i Sten. Ber. der Nat. Vers., s. 500 A ff. samt Wissel på andra rådslingskongressen den 12 april 1919, Sten. Ber. der II. Kongress der Arbeiter-, Bauern- und Soldatenräte Deutschlands, Berlin 1919, s. 182.

giynna, it. roman av Preuss; själv. Men de återkommo snart nog i ny gestalt. Han inriktade sig på att skapa ett Tyskland, där Preussens supremati var brutet. Han förutsatte en uppdelning av Preussen, och motiverade utförligt nödvändigheten av denna åtgärd. Finge man ej nu enhetsstaten, borde man förbereda den. Preussens maktställning inom kejsardömet hade utgjort det svåraste hindret för en utveckling i denna riktning. Ett kompakt motstånd mötte emellertid ett motstånd, som väl hade sin största kraftkälla inom Preussen, själv, men som äyenthöll tillflöden från andra håll. De sydtyska småstaterna stödde Preussens strävan att behålla sin integritet, som stat oantastad. Accepterade man Preussens uppdelning, band man ris åt egen rygg. För mången framstod Preussen som den stomme, utan vilken en tysk statsbildning över huvud taget ej kunde bestå. Finis Borussiae, finis Germaniae.

Till författningsutskottets arbete hade Hugo Preuss också låtit inbjuda utgå till B. A. Drews, vilken på hösten 1918 avgått som inrikesminister i Preussen och åtnjöt ett stort anseende som expert i konstitutionella frågor. Denne vistades emellertid vid denna tidpunkt i Sydtyskland, och det var ej möjligt för honom att under de förvirrade förhållanden, som rådde, ansluta sig till konklaven i Reichsministerium des Innern. Hugo Preuss har emellertid hållit Drews à jour med arbetets gång i Berlin samt sänt sitt utkast till påseende. Drews har därefter, sedan den »läsning», vilken försiggick i Berlin den 9 till 12 december 1918, ägt rum, insänt sin kritik av det översända förslaget. Han hade dessförinnan självständigt nedskrivit några synpunkter rörande det nya Tysklands författning: »Ideen zur künftigen Verfassung des Deutschen Reichs»¹. Det är intressant att i dessa hastigt nedkastade punkter följa hans ursprungliga tankegång, vilken senare i det väsentliga ej förändrades utan konsekvent fullföljdes.

Drews utgick här från förutsättningen, att det nya Tyskland måste »bei weitem unitarischer sein; als das jetzige». Motiveringen för en dylik omorganisation fann han i Tysklands dåvarande ekonomiska förhållanden. Rikets lagstiftningsrätt borde alltså utsträckas och tillerkännas utslagsgivande betydelse. Delstaterna skulle endast få behålla de områden, som blevo övriga, eller verkställa från riket delegerad lagstiftning. Det vore vidare ändamålsenligt, menade han, att sammanföra staternas befullmäktigade till ett kollegium, så sammansatt att varje miljon invånare skänkte delstaten en ny representant. Preussen borde dock få sin siffra fixerad till 25 medlemmar. Men detta »förbundsrad» skulle ej givas legislativ myndighet, utan endast administrativ. Det skulle endast äga rätt att efter regeringens anvisningar utfärda verkställighetsföreskrifter rörande rikslagarna o. s. v. Då det gällde rikets förhållande till Preussen hävdade

¹ Ideen zur künftigen Verfassung des Deutschen Reichs. 2. Hälfte November 1918, ett manuskript, som utlämnats av Exc. Drews till förf.

Drews: »Homogenität zwischen Reich und Preussen muss unbedingt aufrecht erhalten werden am besten dadurch, 1. dass die Reichstagswahlbezirke in Preussen zugleich auch die preussischen Wahlbezirke mit den gleichen Abg. Zählen bilden. 2. Die Reichsminister zugleich Leiter der entsprechenden preussischen Ressorts sind.» Han såg alltså en nödvändighet i att omorganisera riket i unitarisk riktning men han bibehöll därvid delstaten Preussen orubbad. På denna punkt gingo Preuss' och Drews' intentioner isär. Detta blev uppenbart i den »Denkschrift», »Einheitsstaat oder Föderativstaat?»¹, vilken, som förut nämnts, av honom senare sändes till Berlin efter författningsutskottets förhandlingar den 9 till 12 december, 1918.

Drews sade sig anse, att det vore en omöjlighet att låta delstaterna försvinna och uppgå i en tysk enhetsstat. Rent förvaltningstekniskt sett vore ett dylikt experiment omöjligt. Drews avvisade fruktan för en fortsatt preussisk övermakt i republiken. Man skulle blott fasthålla vid riksdagens organisation som en enkammarrepresentation och ej giva förbundsrådet del i lagstiftningen. Det gamla Preussens makt berodde på dess inflytande över regeringen via förbundsrådet. Han varnade för att under för handen varande förhållanden verkställa en uppdelning av Preussen. Detta land utgjorde ej en dynastisk bildning utan vore fastmera en historiskt framvuxen, enhetlig organism, vilken såväl ekonomiskt som kulturellt hade allt gemensamt. Preussen var ej heller nu moget att omedelbart lösgöra sig från den preussiska centralregeringens ledning. Vad landet behöfde vore en förvaltningsreform, en långsam fostran till självstyrelse. Först efter en dylik utveckling var Preussen färdigt att uppgå i en högre tysk enhet. Han förordade i övrigt en genomgående demokratisk organisation i både riket och Preussen. Det stod för honom klart, att Preussens nya rösträtt måste basera sig på riksdagsrösträtten.

Drews uttalade sig vidare för att giva delstaterna största möjliga frihet, då det nu eventuellt gällde att grunda nya stater. Man borde uppmuntra småstaterna till att slå sig tillsammans genom att stipulera ett visst invånarantal (1 miljon eller $\frac{1}{2}$ miljon inv.) för rösträtt i riksrådet². Preussens maximum har han nu sänkt till att ligga mellan 12 och 20. Men lika nödvändigt, som det var, att ett riksråd skapades i den nya republiken, lika viktigt var det också, framhöll han, att riksrådet ej finge möjlighet att komma i mötsatsförhållande till riksdagen. Det längsta, man kunde sträcka sig till, vore att giva riksrådet ett suspensivt veto, möjligen stärkt därhän att två gånger i samma

¹ I. Allgemeine Frage: Einheitsstaat oder Föderativstaat? II. Bemerkungen zu Einzelfragen der Verhandlung vom 9/12. Dezember 1918. Erste Hälfte Dezember 1918, ett manuskript av Exc. Drews, som ställts till förf:s förfogande.

² Drews har accepterat denna Preuss' terminologi från utkastet av sept. 1917.

angelägenhet komma till användning. Dess huvuduppgift skulle ligga på det administrativa området. Regeringen, som för riksdagen var ansvarig för sina handlingar, finge ej göras beroende av en annan lagstiftande faktor. Men riksrådet borde äga möjlighet att inför riksdagen framlägga sin ståndpunkt i de olika frågorna. Dess medlemmar skulle bestå av instruerade representanter för delstaternas regeringar. Drews avslutade där- efter sin P. M. med att förorda rikspresidentens val genom folket men varnade för att giva honom för stora befogenheter. Han komme då i konflikt med andan i det parlamentariska systemet, vilken ej känner en självständigt handlande statschef. Dock ansåg Drews, att rikspresidenten med riksrådets bifall borde äga rätt att upplösa riksdagen samt att framkalla referendum¹. Eventuellt borde också riksrådets suspensiva veto göras beroende av rikspresidentens instämmande.

Det essentiella i Drews' inlägg berörde emellertid Preussens ställning i republiken samt delstaternas funktioner och befogenheter i riksrådet och dettas politiska roll i samhällslivet. Hugo Preuss hade i sitt första, först senare publicerade författningsutkast av den 3 jan. 1919, uppbyggt ett tvåkammersystem, där »Staatenhaus» var jämnställt med »Volkshaus», då det gällde lagstiftningen. »Staatenhaus» var en parlamentarisk församling, en första kammare, där medlemmarna valdes av lantdagarna i staterna efter dessas invånarantal samt röstade efter fri övertygelse och ej efter instruktioner. »Förbundsradstypen» med dess begränsade befogenheter, sådan den av Drews förordades, hade alltså övergivits. Dessa idéer, som på författningsarbetets förberedande stadium fingo hålla sig i bakgrunden till förmån för dem, som hyllades av Hugo Preuss, skulle emellertid senare åter göra sig påminta, ja, t. o. m. hemföra segern. Vi skola i det följande skildra denna utveckling, men gå först att skärskåda Drews' fortsatta kamp för bibehållandet av ett icke uppdelat Preussen.

Hugo Preuss' första utkast hade i sin 11 § förutsatt Preussens uppdelning. Drews sände ögonblickligen sin protest till Preuss². Den formade sig till en vältalig och — i stort sett — övertygande argumentering till Preussens förmån samt upptog också till behandling frågan om delstaternas representation i riksrådet. Drews hävdade med skärpa, att Preuss' resonemang om nödvändigheten av den preussiska enhetsstatens försvinnande var oriktigt. Han framhöll, att Preussens hegemoni i kejsardömet till största delen berott på dess i författningen tillerkända särrättigheter, på dess ekonomiska makt över de övriga delstaterna, särskilt på

¹ Preuss tillade riksrådet en liknande roll, då det var fråga om riksdagens upplösning, i sitt utkast från sept. 1917. Likväl fordrades därvid även kontratsignation av rikskansleren. Se min uppsats i denna tidskrift, årg. 1926, s. 134.

² Aktstycket saknar rubrik men är daterat »Erste Hälfte Januar 1919». Manuskript, som utlämnats av Exc. Drews.

grund av skötseln av det preussiska järnvägsnätet, samt på personalunionen mellan kejsaren och konungen i Preussen, vars resultat praktiskt yttrade sig i ett besättande av de högre förvaltningsposterna med män, som i det väsentliga vore orienterade åt samma håll och handlade efter preussiska synpunkter. Avlägsnades nu — som också Preuss gjort i sitt utkast — dessa tre pelare för den preussiska hegemonien, fölle därmed densamma till jorden och vidare åtgärder i form av en uppdelning av staten o. s. v. bleve överflödiga. Att sönderslå Preussen vore att handla ekonomiskt oklokt. »Wenn der Grossbetrieb irgendwo zweckmässig ist, dann ist er es auf dem Gebiete des Kulturstaates!», utropade han och framhöll som sin mening, att »der Ruf »Los von Preussen» und »Los von Berlin» wird . . . dem neuen demokratischen Preussen gegenüber, auch wenn es einheitlich bleibt von selbst verstummen.» Preussens uppdelning skulle betyda »ein eklatanter kultureller Rückschritt!» Han varnade också för att giva lusten till nya statsbildningar inom republiken alltför mycket luft under vingarna och anförde som avskräckande exempel vissa centrumelements strävanden att vid Rhen få en katolsk stat organiserad.

Drews gick också till anfall mot Preuss' förslag om ett »Staatenhaus». Det tyska folket har sin representation i »Volkshaus», framhöll han. Om medlemmarna i »Staatenhaus» skola väljas av respektive delstatsrepresentation för den fastställda tiden av tre år, kunde lätt vrånghilder uppstå. Bättre vore då att låta delstaternas regeringar utse dem, ty regeringarna gävo enligt den parlamentariska styrelsemetoden uttryck åt partiförhållandena i representationen vid varje särskilt tillfälle. Ett »Staatenhaus» förlorade genom sin sammansättning av fria partimän möjligheten att representera *staterna*. Det vore logiskt riktigare, menade Drews, att låta representanterna i »Staatenhaus» utnämnas av respektive staters regeringar och att binda dem vid instruktioner. I fråga om de befogenheter, som skulle tillkomma detta regeringsrepresentantskap, hänvisade han till sitt tidigare uttalande. Den av Preuss dikterade maximeringen av Preussens röstetal i »Staatenhaus» till $\frac{1}{3}$ sade sig också Drews kunna acceptera för *sitt* system, men villkoret vore att Preussens enhet lämnades orörd.

Det utkast, som den 20 jan. 1919 offentliggjordes i »Deutscher Reichsanzeiger», betydde helt visst till sitt innehåll en reträtt för Hugo Preuss. Men i fråga om regeringens organisation samt »Staatenhaus» och dess förhållande till »Volkshaus» voro bestämmelserna i stort sett desamma. Rikspresidentens suspensiva veto hade bortfallit och hans ämbetslid nedskurits från tio till sju år. Det, som mest var ägnat att väcka opposition i utkastet, var den möjlighet till fri omgruppering av rikets delar, som förslaget innebar¹.

¹ Entwurf I och II, §§ 11, 29; 11, 12. — Se H. Triepel: Quellensammlung zum Deutschen Reichsstaatsrecht, Tübingen 1922, vilkens benämningar av de olika författningsutkasterna här användes.

Denna opposition var så stark, att regeringen fann sig föranlåten att gentemot utkastet iakttaga en förläget reserverad hållning¹. Ett flertal ändringar, ja, en omarbetning blev följden av den motvilja, varmed utkastet möttes.

En konferens med över 100 deltagare, representanter för delstaterna, sammankallades och började sitt arbete i Reichsministerium des Innern i Berlin den 25 jan. 1919. Denna församling var en motsvarighet till mötet den 25 nov. 1918. Detta »Staatenhaus», om man så får benämna det, tillsatte ett författningsutskott, som arbetade mellan den 26 och 30 jan. Sistnämnda dag tillsattes ett trängre utskott, vilket sammanträdde i Berlin den 31 jan. och senare i Weimar mellan den 5 och 8 febr. Då sedermera genom den provisoriska lagen om rikets högsta regeringsmyndigheter av den 10 febr. ett »Staatenausschuss» trätt i funktion, förelades detta den 17 febr. resultatet av de senaste veckornas arbete och detta godtogs med oväsentliga ändringar av »Staatenausschuss» och förelades sedan den 21 febr. nationalförsamlingen. De förändringar, som under denna ganska långa mellantid företagits, belemnade Preuss' reträtt på den unitariska linjen i fråga om »Staatenhaus» eller »Reichsrat»? på de vägar, där han som motståndare mött Drews. Vem av de två hade segrat? Svaret skall strax lämnas.

Oron för ingreppet i delstaternas befogenheter, en oro, som grundade sig på formuleringen av det officiella utkastets paragrafer², föranledde delstaterna att bilda en front mot tendenser i denna riktning. Skulle icke Ilion falla, om Preussen slogs i spillror, betydde ej en dylik handling fastställandet av ett prejudikat med vittgående konsekvenser? Ett utslag för aktionen mot Preuss utgjorde det förslag till en ny författning, vilket på formligt uppdrag av den preussiska regeringen utarbetades av Drews som ett motförslag till det officiella utkastet av den 20 jan. och som av honom under ständig kontakt med de preussiska myndigheterna fullbordades mellan den 20 jan. och den 6 febr. 1919³.

Detta utkast, som utgjorde en kodifiering av de synpunkter, som Drews tidigare i sina skrivelser till Preuss och riksstyrelsens författningsutskott framhållit och som i vissa avseenden redan då vunnit beaktande, inleddes med följande § 1: »Das deutsche Reich

¹ Kaufmann, E.: Grundfragen der künftigen Reichsverfassung. Im neuen Deutschland, Heft. 6, Berlin 1919, s. 1; Fischart, J.: Das alte und das neue System, Neue Folge: Die Männer der Uebergangszeit, Berlin 1920, s. 52; Zepler, W.: Zur deutschen Nationalversammlung. Sozial. Monatshefte 1919, Heft 2—3, s. 67.

² Entwurf II, §§ 11, 12.

³ Entwurf des allgemeinen Teils der künftigen Reichsverfassung. Ein Vorschlag von Staatsminister Dr. Drews. Utkastet trycktes (E. S. Mittler & Son, Berlin SW 68, Kochstrasse 68—71) men synes ej ha tilldragit sig allmänhetens (tidningarnas) uppmärksamhet. Likväl är detta förslag utan gensägelse det viktigaste av alla de utkast, som vid denna tid sågo dagen och spriddes, ty bakom Drews stod den preussiska regeringen.

umfasst die Gebiete der bisher zu ihm gehörigen deutschen Freistaaten . . . » Redan i denna formulering betonade han sin frontställning gentemot Hugo Preuss. Denna skärptes ytterligare i § 2, som vände sig mot det preusska utkastets § 11: »Die deutschen Freistaaten sind berechtigt, ihre Grenzen untereinander abzuändern. Sie sind gleicherweise berechtigt, sich zu neuen Staaten zu vereinigen oder sich in mehrere selbständige Staaten zu teilen. Die Bildung neuer Staaten bedarf der Bestätigung durch Reichsgesetz.» I en not skrev Drews: »§ 11 (des Preuss'schen Entwurfs) ist getragen von der Tendenz, eine Zerklüftung Preussens auch gegen seinen Willen herbeizuführen. Da diese unmöglich scheint, wird obige Fassung vorgeschlagen.» Denna avtrubning av den ominösa § 11 godtogs sedermera under arbetet på omredigeringen av 20 jan.—utkastet. »Entwurf III» av den 17 febr. 1919 har i sin § 15, Abs. 3 en med Drews' förslag *ordagrant* överensstämmande formulering.

Drews hävdade därefter rikets förhandsrätt till lagstiftning på alla samhällslivets huvudområden. Delstaternas myndigheter vore skyldiga att efterkomma riksregeringens anvisningar, då det gällde lagarnas verkställighet, så vida verkställigheten ej tillkomme rikets myndigheter utan var överlämnad till delstatens organ. Om tvistigheter i detta fall uppstode, borde, menade han, delstaterna dock äga rätt att vädja till statsdomstolen. I princip betonades emellertid det unitariska draget i den nya författningen. Också Drews var ju anhängare av en dylik förändring, men hans utgångspunkter vid skärskådandet av problemet voro andra.

Vidare framförde nu Drews sina synpunkter på riksrådet och dess organisation: »Der Reichsrat besteht aus Vertretern der zum Reiche gehörigen deutschen Freistaaten, die von den Regierungen der deutschen Freistaaten ernannt werden und nach deren Anweisung zu stimmen haben.» »Entwurf III» av den 17 febr. har likaledes upplagit denna bestämmelse¹, om också där icke stricte uttalades, att regeringsombuden skulle vara bundna av instruktioner². Lagarna borde, hävdade han å nyo, stiftas av *riksdagen*, och riksrådet bör blott tillerkännas ett suspensivt veto, samt rätt att framkalla folkomröstning över lagförslagen³. Drews

¹ Entwurf III, §§ 19, 21.

² Riksrådets medlemmar blevo sedermera på motion av Koch-Cassel med understöd av v. Delbrück i praktiken bundna av instruktioner. En positiv bestämmelse härom infördes dock ej i författningen. Preuss har protesterat mot en dylik uppfattning av problemet. Sedan »Staatenhaus-typen» övergivits och sedan man bestämt sig för »Reichsrat-typen» jämförde han riksrådets medlemmar med de parlamentariska ministrarna. Dessa få ej *enbart* vara representationernas exekutiva organ. De skola själva taga ställning till frågorna och därefter inför sina representationer bära ansvaret. På samma sätt medlemmarna i riksrådet. Se Sten. Ber. der Nat. Vers. Anlagen Nr 391, (Verfassungsausschuss. prot.) s. 446. Jfr ibidem., s. 156 samt Entwurf IV, § 21 med Entwurf V, § 64 och RV., § 63, Abs. 2.

³ Ett suspensivt veto för riksrådet fanns också i Entwurf III, § 26 men ingen rätt att framkalla det referendum, som Drews här föreslog. I den provisoriska lagen om rikets myndigheter av den 10 febr. 1919 har »Staatenausschuss» absolut veto, om också rikspresidenten gavs möjlighet att i fall av oenighet

gjorde rikspresidentens upplösning av riksdagen beroende av riksrådets samtycke. På denna punkt iakttog han alltså konsekvens. Han hade tidigare för Preuss hävdad denna sin ståndpunkt. Riksrådet borde också äga rätt att yttra sig om alla regeringens propositioner samt att liksom riksregering och riksdag föreslå lagar¹. Han gav också åt rikspresidenten ett suspensivt veto samt rätt att framkalla referendum. Vid dessa två fall liksom vid rikspresidentens upplösande av riksdagen (med riksrådets bifall) ansåg Drews, att kravet på kontrasignation av en rikminister borde bortfalla². På initiativ från riksdagen kunde nu också i hans utkast rikspresidenten avsättas genom en över denne företagen folkomröstning. Han hade tidigare, då han förordat en »parlamentsvald» rikspresident, ansett denna rätt betydelselös.

Riksregeringens organisation och förhållande till riksdagen överensstämde med förslagen i Preuss' utkast. En juridisk ansvarighet för rikspresidenten och riksregeringens medlemmar på initiativ av 100 av riksdagens medlemmar inför en statsdomstol förutsattes likaledes. Preuss' första och andra utkast för denna bestämmelse svarade ordagrant mot formuleringen i Drews' utkast men gävo initiativet åt både »Volkshaus» och »Staatenhaus». Drews föreslog alltså, att rätten att utkräva den juridiska ansvarigheten borde inskränkas till att gälla endast riksdagen. Drews' § 72 i det här refererade utkastet ingick sedan också ordagrant som § 78 i utkastet av den 17 febr., regeringsförslaget i dess första, omarbetade skick.

Detta Drews' utkast är betydelsefullt. Det är påtagligt, att den kritik, han presterat, och som i huvudsak sammanföll med hans ursprungliga tankar i dessa ämnen från november 1918, vunnit beaktande. Under december månad 1918 och under första hälften av januari 1919 sökte han genom privat skriftväxling påverka Hugo Preuss. Resultatet hade ej varit till fyllest för hans syften. Men i senare hälften av januari 1919 framträdde han med mera pondus. Han var då språkrör för den preussiska regeringens uppfattning om författningens allmänna läggning. Hans utkast, det som trycktes i februari 1919, tillhörde alltså ej dem, som drunknat i den flod av författningsprojekt och ströskrifter, som vid denna tid vällde ut över landet. I de dagar, då Hugo Preuss under opinionens tryck tvingades att övergiva sin första, extrema ståndpunkt angående det federala problemets lösning samt att slå in på den väg, som senare visade sig leda till bestämmelserna i

framkalla en folkomröstning. Hos Preuss mötte vi av lantdagarna i delstaterna valda medlemmar i ett »Staatenhaus», hos Drews regeringsrepresentanter i ett »Reichsrat» med övervägande konsultativ och administrativ funktion. Jfr Gesetz über die vorläufige Reichsgewalt, § 4, Abs. 2 (H. Triepel a. a., s. 17) och Entwurf III, § 26.

¹ Motsvarande bestämmelser (Drews' tryckta utkast §§ 50, 52) återfinnas i Entwurf III, § 24.

² Gmelin, H.: Entspricht der zweite Reichsverfassungsentwurf unseren Erwartungen, Giessen 1919, s. 21 är av samma åsikt. Entwurf III, § 69 har emellertid avvikande mening.

författningen av den 11 augusti 1919, har Drews varit den, som på avgörande punkter bestämt direktionsförändringen efter sina intentioner. Han har i stort sett fått sitt betraktelsesätt accepterat och omsatt i det utkast, som den 17 februari 1919 lämnades in till »Staatenausschuss» som »revisionens» resultat. Lösningen av den federala frågeställningen, riksrådets organisation och befogenheter, framgick efter de riktlinjer, vilka han ansåg mera befordra en *framtida* utveckling mot enhetsstaten än de av Hugo Preuss föreslagna. Hans namn synes mig därför förtjäna en uppmärksammas plats i kretsen av de män, vilkas arbete avsatt spår i weimarförfattningens tillkomsthistoria.

Huvudbetydelsen av Drews' insatser ligger tvivelsutan på det federala området. Det är emellertid även av intresse att aktgiva på hans inställning till den parlamentariska demokratiens organisation och funktion. Han hävdade här vid lag en strängt monistisk uppfattning i motsats till Hugo Preuss, vilken följde de idéer, som på nytt aktualiserats genom R. Redslobs arbete om den »äakta» och den »oäakta» parlamentarismen.¹ Det var ej möjligt för Drews att i detta avseende driva sin vilja igenom, fastän han gång på gång betonade sin ståndpunkt i dessa frågor, en ståndpunkt, som otvivelaktigt mera överensstämmer med parlamentarismens verkliga innebörd än med den dualistiska uppfattning, som förordades av Preuss och även godtogs av författningsfäderna i Weimar. En analys av dessa problem förbehålles emellertid till en senare framställning.

Erik Arrhén.

Överenskommelsen mellan Italien och Vatikanen. Då den romerska frågan den 11 februari i år slutgiltigt löstes, blev namnet Vatikanen (La Citta del Vaticano) officiellt fastställt som benämning på den nya påvestaten. Ett nära sextioårigt faktiskt krigstillstånd har nu upphört. Någon fred har aldrig slutits mellan Italien och påven, sedan Rom 1870 stormades av de italienska trupperna, vilket från påvens sida fått sitt yttre uttryck däri, att »fången i Vatikanen» under alla de år, som sedan följt, ej beträtt italienskt område. Den traktat, som nu slutits mellan Italien och Heliga stolen, innebär i sig också en fred de jure.

Italiens försök 1871 att genom en statsrättslig handling, garanti-lagen, lösa en mellanfolklig fråga, lyckades ej. Enligt min mening, varom jag dock varit ensam bland författare, som behandlat romerska frågan, har Vatikanen även efter 1870 varit en suverän stat, den sista territoriella spillran av den forna Kyrkostaten¹. Vati-

¹ Zwei umstrittene Staatenbildungen, Berlin 1918, sid. 101. — Das Staatensystem und die Einteilung der Staaten (i Weltwirtschaftliches Archiv, jan. 1925, sid. 155). — Staterna i vår tid, del III, Lund 1926, sid. 101—108. — Sedan ovanstående skrivits, har jag erfarit, att G. Flaischlen i vol. VI, sid. 85, av Revue de Droit intern. i likhet med mig framhållit, att påven efter 1870 var världslig härskare över Vatikanen.

kanen med närmaste område blev aldrig besatt av italienarna. Förutom territorium har även hela tiden funnits egna vatikanska undersåtar — ett dubbelt medborgarskap förekom — samt särskild statsmakt. Garantilagen erkändes aldrig av påven, och då den ej heller av Italien med våld påtvingades, var den utan rättslig verkan. Den dispositionsrätt över Vatikanen, som Italien tilldelat påven, var alltså realiter en suveränitetsrätt. En stor prestigesegevann påvedömet, då Italien nu faktiskt erkänt, att Vatikanen även före den 11 februari i år var en suverän stat, i det att Italien på jämlik fot, under sedvanliga diplomatiska former, avslutit en internationell traktat med Vatikanen. Ett konkordat kunde väl avslutas dem emellan, men ej en mellanfolklig traktat, om Italien fortfarande fasthållit vid att påven endast var en med särskilda rättigheter utrustad slottsherre.

Under det långa krigstillståndet mellan kurian och Italien ha gjorts en del trevande försök till närmanden. Redan Pius IX uppgav hoppet om återställande av hela Kyrkostaten, då han lät framskymta, att han vore beredd till försoning, om åtminstone »ett litet stycke land» anvisades honom som suverän besittning. Samtidigt var Pius den nya italienska regimens häftigaste motståndare, och i dekretet »Non expedit» förbjöd han de italienska katolikerna att delta i politiska val samt att mottaga mandat till kamrarna, ett förbud som givetvis ej kunde upprätthållas. Leo XIII visade sig också förhandlingsvillig och ville avstå från den forna storleken av patrimonium Petri, om blott suveränitet erkändes. Det har uppgivits, att Italien också varit villigt till en *modus vivendi*, men att regeringen föll undan för Frankrike, vars politik gick ut på att förhindra det stärkande av Italiens makt, som skulle ha blivit följden av ett gott förhållande till Vatikanen. Pius X:s politik var rätt Italienvänlig utan att han dock formellt uppgav kurians krav. Han inskränkte bl. a. räckvidden av »Non expedit», då han 1905 medgav de italienska biskoparna rätt att dispensera från dess bestämmelser. Frågan om territoriellt återställande av Kyrkostaten blev under denne påve åter aktuell och behandlades vid flera tillfällen av pressen.

Nytt liv i den romerska frågan uppkom efter Italiens inträde i världskriget. Garantilagens bestämmelser blevo i vissa stycken av Italien temporärt suspenderade. Centralmakternas vid Vatikanen ackrediterade ministrar drogo sig sålunda tillbaka till Lugano, då deras diplomatiska immunitet var i fara; österrikiska ambassadpalatset blev också konfiskerat. Vidare avbröts den påvliga post- och telegrafförbindelsen med Italiens fiendeländer. Och då påven protesterade mot de smädelser, för vilka han blev utsatt från vissa kretsar i Italien, förhindrades av den italienska censuren protestens offentliggörande. Efter kriget kom den påvliga territorialfrågan under ny diskussion i pressen, och i anslutning till ett uttalande i en tidning och en därav följande interpellation i deputerade kamraren uttalade Mussolini år 1921 — alltså ett år före det fascis-

tiska genombrottet — att han för sin del ej fann något att anmärka mot att Italien erkände påvens suveränitet över det område han (enligt italiensk uppfattning) endast hade dispositionsrätt över. Fyra år senare tillsatte Mussolini en kommitté, i vars uppdrag bland annat skulle ingå att förbereda en reform av Italiens ställning till påvestolen. Pius XI tog i anledning därav ställning till den romerska frågan i en offentliggjord skrivelse till kardinal Gasparri, vari han bestämt opponerade sig mot en ny ensidig italiensk lagstiftning i »ärenden, som äro underkastade den av Gud åt den helige fadern förlänade makten». »Ingen, vem det vara må, kan tillerkännas rätt att lagstifta annat än efter föregående förhandlingar och erpnådda överenskommelser med Heliga stolen.» Vidare framhålles, att »ingen förhandling och inga överenskommelser ernås, så länge den orättfärdiga behandling pågår, under vilken påven och den heliga stolen lida». Av dessa uttalanden framgår, synes mig, att påven fordrade ett förhandserkännande av sin suveräna ställning, innan han ville ingå i några underhandlingar med Italien. Vatikanens fordran drevs ock igenom, och därmed förefanns en förhandlingsbas, på vilken grundades traktaten av den 11 februari¹.

I traktaten kommer först en ingress, vari framhålles, att såväl Heliga stolen som Italien funnit önskvärt att borttaga varje anledning till missämja dem emellan och därför önska åstadkomma en ordning, varigenom Heliga stolen kan få utföra sin höga mission i världen. Detta sker, framhålles redan i ingressen, genom bildandet av Citta del Vaticano, över vilket område Heliga stolen får »full äganderätt, uteslutande och absolut makt och suverän jurisdiktion». Därefter följer den sedvanliga inledningen på en traktat².

I art. 1 heter det, att Italien, under betonande av de grundsatter, som angivits i första artikeln i konungarikets författning av den 4 mars 1848, erkänner den katolska, apostoliska och romerska religionen som statens religion. I art. 2 erkänner Italien Heliga stolens suveränitet inom det internationella området, överensstämmande med dess traditioner och fullgörandet av dess mission i världen. I art. 3 erkänner Italien Heliga stolens fullständiga äganderätt, absoluta makt och suveräna jurisdiktion över Vatikanen, sådan den nu är konstituerad, med alla dessa byggnader och dotationer. Gränserna för Citta del Vaticano äro angivna på en som integrerande del till fördraget bifogat karta. S:t Petersplatsen tillhör Vatikanen, som dock godkänner, att den under vanliga förhållanden är öppen för allmänheten och får stå under italiensk

¹ Traktaten och konkordatet äro in extenso publicerade i nr 75—77 av L'Italie, 70e année, Rome 16—18 mars 1929.

² Den franska texten lyder: Sa Sainteté le Pape Pie XI et Sa Majesté Victor Emmanuel III, Roi d'Italie, ont décidé de stipuler un traité, nommant à cet effet deux plenipotentiaires; pour Sa Sainteté, S. E. R. Monsieur le Cardinal Pietro Gasparri, sous-secrétaire d'Etat; pour Sa Majesté, S. E. Monsieur le Chevalier Benito Mussolini, premier Ministre et Chef du Gouvernement, qui, ayant échangé leurs pleins pouvoirs et les ayant trouvés en bonne et due forme, ont établi les articles suivants.

polisbevakning. Den italienska polisen får dock ej beträda den trappa, som leder upp till kyrkan, eller kyrkans inre, om den ej av vatikansk myndighet blir uppmanad därtill. På grund av att S:t Petersplatsen är vatikanskt territorium, kan Vatikanen dock temporärt avspärra densamma, varvid den italienska polisen drar sig tillbaka därifrån.

I artiklarna 4 och 5 avstår Italien från varje inblandning i Vatikanens angelägenheter, och inom dess område råder endast dess suveräna makt. Citta del Vaticano skall på Italiens bekostnad befrias från varje servitut. Art. 6 innehåller Italiens förpliktelser att tillhandahålla Vatikanen erforderlig vattenmängd, varjämte Italien förpliktar sig att låta Vatikanen komma i telegrafisk, telefonisk, radio-telegrafisk och postal förbindelse med andra stater. Italien för binder sig vidare att sätta Vatikanen i järnvägsförbindelse med det italienska järnvägsnätet samt att inom Vatikanens område uppföra en järnvägsstation. Allt detta skall ske på italienska statens bekostnad och utföras inom ett år från traktatens ikraftträdande. Särskilda bestämmelser skola träffas om trafik med vatikanska vagnar och automobiler på italienskt område.

I art. 7 förpliktar sig Italien att icke uppföra några byggnader, varifrån man kan se in över Vatikanens område. Dylika byggnader, som redan finnas, skola rivas. I enlighet med gällande internationella regler är det förbjudet att flyga över vatikanskt territorium. Art. 8 stadgar, att attentat eller förolämpningar mot påven i Italien skola straffas, som om de voro riktade mot konungens person.

Art. 9 behandlar den vatikanska medborgarrätten. Vatikanska undersåtar äro de, som inom Citta del Vaticano hava hemortsrätt. Avstår en person från sitt vatikanska medborgarskap utan att få sådant i annan stat, blir han italiensk medborgare. De i Rom på italienskt område residerande kardinalerna äro vatikanska undersåtar (Art. 21). I art. 10—18 äro kyrkliga dignitärer och påvliga hovets medlemmar, som upptagas på en särskild lista, även om de icke äro vatikanska medborgare, befriade från italiensk krigstjänst eller varje annan tjänst hos italienska staten, som har en personlig prestations karaktär. Varje utlänning, som förvaltar ett andligt ämbete i Rom, åtnjuter de personliga garantier, som komma italienska medborgare till del. Italien förpliktar sig att låta utländska staters sändebud och beskickningspersonal vid Heliga stolen åtnjuta full immunitet inom italienska konungariket, även om dessa stater icke upprätthålla diplomatiska förbindelser med italienska regeringen. Italien förpliktar sig även att sörja för obehindrad korrespondens mellan alla stater, även krigförande makter, och Heliga stolen samt att garantera den katolska kyrkans biskopar i alla länder fri väg till Vatikanen under såväl krigs- som fredstid. Vidare stadgas, att påven skall hava en nuntius vid det italienska hovet och Italien en ambassadör vid påvliga. Heliga stolen erhåller dels äganderätt, dels fri dispositionsrätt över åtskilliga kyrkor, kloster och palats

utanför Citta del Vaticano, bland dem Lateranen och Castel Gandolfo med område, som erhållas med äganderätt. Ehuru utgörande en del av italienskt territorium, åtnjuta alla nu nämnda den immunitet, som internationell rätt tillerkänner utländska beskickningschefers residens. Samma immunitet garanteras även andra kyrkor under den tid den helige fadern vistas där. Heliga stolen har full rätt att utan italiensk myndighets inblandning förvalta ovannämnda kyrkor m. m. Konstsamlingar och vetenskapliga samlingar inom Citta del Vaticano samt Lateranen skola förbli tillgängliga för forskare och för allmänheten. Heliga stolen har dock uteslutande rätt att reglera tillträdet till desamma.

I art. 19 stadgas, att påvliga diplomater samt främmande diplomater vid Heliga stolen, ävensom kyrkliga dignitärer, som från utlandet komma till Vatikanen och äro försedda med vederbörande staters pass, viserade av påvliga representanter i utlandet, utan formaliteter passera italienskt område till Vatikanen. Detsamma gäller för resande från Vatikanen, som äro försedda med påvliga pass. Gods och varor från utlandet till Vatikanen äro enligt art. 20 tullfria. Art. 21 stadgar, förutom ovan nämnt medborgarskap för kardinalerna, att dessa inom Italien åtnjuta samma företrädesrättigheter som prinsar av kungligt blod. I artikeln stadgas också bl. a., att Italien ombesörjer, att ingenting förekommer i närheten av Vatikanen, som kan störa konklaven.

Art. 22 stadgar, att Italien på Heliga stolens begäran och på dess uppdrag vill åtaga sig bestraffning av brott, som begåtts inom Vatikanen. Om en brottsling flytt över till Italien från Vatikanen, döms han enligt italienska lagar. Heliga stolen utlämnar till Italien de personer, som flytt in på vatikanskt område efter att på italienskt område ha begått brott, som äro straffbara enligt båda staternas lagar. Detsamma gäller beträffande dem, som flytt in till de påvliga fastigheter och områden inom Italien, som åtnjuta immunitet, såvida ej vederbörande myndigheter där föredra att begära italienska polisens medverkan vid arresteringen. I art. 23 stadgas, att executionen inom Italien av domar, fällda av vatikanska domstolar, skall ske enligt normerna för internationell rätt.

I art. 24 förklarar Heliga stolen, att den ej vill inblanda sig i de världsliga förbindelserna mellan staterna eller delta i för sådant ändamål organiserade internationella kongresser, om ej vederbörande parter appellera till Heliga stolens fredsmission. Vatikanen är som en följd därav alltid att betrakta som ett neutralt och okränkbart område.

Enligt art. 25 stipuleras i en specialkonvention, som utgör en integrerande del av fördraget, de finansiella mellanhavandena mellan Heliga stolen och Italien. I denna konvention, som undertecknats samma dag som traktaten, heter det bl. a., att påven trots de enorma förluster Apostoliska stolen lidit genom förlusten av Kyrkostatens och de kyrkliga associationernas gods dock med hänsyn till Italiens finansiella ställning och det italienska folkets ekonomiska

förhållanden, särskilt efter kriget, ansett sig pliktig att i möjligaste mån begränsa sina ersättningsfordringar. Italien å sin sida förklarar, att det ansett sig böra tillmötesgå påvens fordringar och att det vid ratificeringsinstrumentens utväxlande betalar Heliga stolen 750 mill. lire kontant samt i italienska 5 proc. statspapper en summa till ett nominellt värde av 1 milliard lire (omkr. 800 mill. lire i papper). Heliga stolen förklarar sig acceptera detta som ett slutgiltigt reglerande av sina finansiella förbindelser med Italien som en följd av händelserna 1870.

I art. 26 erkänner Heliga stolen, att genom fördraget de förutsättningar äro uppfyllda, som tillförsäkra densamma den nödvändiga friheten och oavhängigheten för att kunna förvalta sin styrelse av Roms biskopsdöme samt styrelsen över den katolska kyrkan i Italien och i hela världen. Heliga stolen förklarar därför definitivt och oåterkalleligt, att den romerska frågan nu är löst, och erkänner konungariket Italien under huset Savoien med Rom som huvudstad. Å sin sida erkänner Italien Citta del Vaticano under påvens suveränitet.

Enligt art. 27 skall traktaten inom fyra månader från dess undertecknande framläggas för den helige fadern och konungen av Italien i och för ratificering samt träda i kraft, då ratificeringsinstrumenten äro utväxlade.

Samma dag, som traktaten underskrevs, undertecknades av samma underhandlare konkordatet mellan Italien och Vatikanen. Detta reglerar i fyrtiofem artiklar de kyrkliga förhållandena i allmänhet, ärkebiskops- och biskopsutnämningar, den kyrkliga lagstiftningen, kyrkliga äktenskaps civilrättsliga giltighet, de kyrkliga skolorna, de teologie studerandenas värneplikt, Italiens erkännande av påvliga ordnar och adelsutnämningar m. m. Skulle i framtiden svårigheter uppstå vid tolkningen av konkordatet, skola de båda staterna genom vänskapliga underhandlingar söka komma överens.

Konkordatet träder i kraft efter utväxlande av ratificeringsinstrumenten inom samma tid, som stipulerats för traktaten. För att förbereda genomförandet av konkordatets bestämmelser, tillsättes omedelbart efter dess undertecknande en kommission, bestående av ledamöter utsedda av båda parterna.

De nu träffade överenskommelserna mellan Italien och Vatikanen synas utgöra en för båda staterna god lösning av den romerska frågan. Påven erhåller önskad rörelsefrihet. Den internationella ställning han innehar som kyrkligt överhuvud över världens samtliga romerska katoliker fordrar frihet från varje beroende av någon katolsk stat. Citta del Vaticano är materiellt sett världens svagaste och obetydligaste stat med ett ytinnehåll av en halv kvadratkilometer och med knappt tusen undersåtar. Den andra statsenklaven, som finnes i Italien, San Marino, är mer än hundra gånger så stor och har tretton gånger flera invånare. Den påvliga staten lär oss, att man — som ofta sker — ej skall bedöma en stat efter ytinnehåll och folkmängd utan efter en helt annan måttstock. Läg-

ger man en sådan på Vatikanen, finner man, att det är en stormakt i sin egenskap av högkvarter för påvedömet. Vatikanens världsliga härskare är andlig härskare över mer än 250 mill. människor.

Italien å sin sida har också inhöstat en god vinst. Missämjan med kurian har medfört svårigheter i Italiens inre politiska liv. De religiösa ha hittills ställt sig avvisande mot italienska staten, som i sin ordning vidtagit åtgärder, som skärpt oenigheten. Givetvis är det av vikt, att Italien, vars statskyrka är den romerska katolska, har kyrkans vänskapligt sinnade överhuvud boende i en enklav i sin egen huvudstad. Hädanefter som hittills torde man dock kunna förvänta, att påven, när det gäller internationella förhållanden, kommer att intaga en neutral, självständig hållning.

Ragnar Lundborg.

JO och tryckfri- JO har enligt den för honom utfärdade instruktionen att »med synnerlig uppmärksamhet och nit iakttaga, vad till skyddande av tryckfriheten är stadgat». I den till 1929 års riksdag avgivna ämbetsberättelsen redogöres för två fall, i vilka hans inskridande påkallats mot statstjänstemän, vilka ansetts ha gjort sig skyldiga till övergrepp med hänsyn till spridande av tryckt skrift. Betecknande nog gällde det i båda fallen spridande av disciplinupplösande skrifter. Om dylika skrifter stadgas som bekant i TF § 4 mom. 12, att om »vid trupp eller ombord å flottans fartyg» anträffas skrift, som uppenbarligen åsyftar att utplåna känslan av plikter mot fosterlandet, uppväcka hat mot befälet eller eljest undergräva krigslydnaden, så må, vare sig skriften anses brottslig och sålunda kan åtalas eller ej, indragning ske av de exemplar därav, »som vid truppen eller å fartyget anträffas». Förordnandet om indragning meddelas av justitieministerns ombud samt, vid avdelning som är ställd på krigsfot, högste befälhavaren, i båda fallen dock under förutsättning av tryckfrihetskommitténs efterföljande godkännande. Den som för högsta befälet vid truppen eller å fartyget äger att i avvidan på indragningsförordnandet omedelbart vidtaga nödiga åtgärder till förhindrande av den disciplinupplösande skriftens spridande därstädes, och sedan förordnandet utfärdats, skall det »genast av befälet verkställas». — I båda de nu ifrågakvarande fallen gällde det beslagtagande av dylika skrifter genom civil polismyndighet utanför lägerområde.

I det ena fallet riktades anmärkningen mot en t. f. landsfiskal, som efter anmälan av militärbefälet vid ett regemente, att två personer på allmänna landsvägen omedelbart utanför förläggningsplatsen utdelade skrifter, vilka eventuellt kunde anses straffbara, infunnit sig på platsen, omhändertagit ett antal exemplar av ett flygblad, vars innehåll synts honom åsyfta att utplåna krigsmanskapets känsla av plikter mot fosterland, lagar och samhällsordning, samt anmält saken för justitieministerns ombud i orten. JO förordnade

om åtal mot landsfiskalen och angav sin uppfattning av vad som passerat i den för åklagaren utfärdade instruktionen.

Avsikten med stadgandet i TF § 4 mom. 12 hade tydligen, framhöll JO, varit att förhindra spridning vid trupp eller å flottans fartyg av disciplinupplösande skrifter. Det vore också tydligt, dels att förhindrandet av spridningen skulle ankomma på befälet, och dels att indragning endast skulle få ske av sådana exemplar, som anträffades vid trupp eller ombord å flottans fartyg. Det förra vore en naturlig följd av att åtgärderna endast rikta sig mot spridande vid trupp eller å fartyg. Skulle befälet härvid behöva anlita polismyndighet för att hindra civila personer från sådan spridning, torde polisens befogenhet inskränka sig till vad som för ordningens upprätthållande kunde anses erforderligt. Polisen ägde naturligtvis inom sitt verksamhetsområde avvisa civila utspridare av indragna skrifter från truppen eller fartyget, men kunde ej tillerkännas någon på tryckfrihetsförordningens ifrågavarande stadgande omedelbart grundad befogenhet att fråntaga en sådan utspridare i hans besittning varande, för spridning avsedda skrifter, som icke voro belagda med kvarstad eller konfiskerade. Den här ifrågavarande skriften hade visserligen genom ett tidigare av tryckfrihetskommittén fastställt beslut förklarats skola indragas, men den var ej belagd med kvarstad eller konfiskerad. Såvitt den anträffades vid trupp eller å fartyg, skulle verkställigheten av indragningsbeslutet ankomma på militärbefälet. För så vitt den anträffades utom trupp, finge beslagtagande icke alls äga rum. Skulle landsfiskalen ha verkställt beslaget i tanke att därmed inleda ett rättsligt beivrande av skriften, vore hans förfarande ännu mindre försvarligt, då kvarstad å tryckt skrift endast finge äga rum under de förutsättningar och i den ordning, som i tryckfrihetsförordningen stadgades, och sålunda aldrig av polismyndighet på eget initiativ.

Häradsrätten, där målet anhängiggjorts, frikände den tilltalade, men Svea hovrätt, där besvär anfördes på uppdrag av JO, yttrade bl. a., att som svaranden, även om han ansett innehållet i ovan nämnda skrifter vara av brottslig beskaffenhet, icke vare sig i sin egenskap av polisman i orten eller eljest ägt laglig befogenhet att, på sätt som skett, fråntaga de båda skriftspridarna de av dem innehavda skriftexemplaren, dömdes han för oförstånd i tjänsten att böta tjugofem kronor. Utslaget vann laga kraft.

Det andra fallet gällde en skriftspridning, som ägt rum i sammanhang med de värnpliktigas inryckning vid ett i en stad förlagt regemente. Regementsbefälet hade, under framhållande att en skärpt kommunistisk propaganda vore att befara vid inryckningen, hos polismyndigheten i staden anhållit om erforderligt bistånd för vidtagande av nödiga åtgärder jämlikt TF § 4 mom. 12 för det sannolika fall, att skrifter av i detta lagrum berörd natur komme att spridas vid truppen. Ett inskridande även gentemot utanför kasernområdet verkamma agitatorer vore nämligen nödvändigt till förhindrande av åtminstone den öppet skeende utdelningen av

sagda skrifter till de inryckande. Därjämte hade från regementsbefälets sida framställning gjorts hos justitieministerns ombud på platsen om indragningsförordnande beträffande tre olika skrifter, som påträffats inom kasernområdet, varefter ett sådant förordnande meddelats. I anledning av regementsbefälets anhållan hade kriminalpolismän beordrats att närvara vid inryckningen. Dessa hade funnit några civila personer i färd med att till de inryckande utdela exemplar av de förut nämnda tre skrifterna dels omedelbart utanför kasernportarna, dels vid järnvägsstationen, varifrån en del värnpliktige skulle tåga till kasernen, samt omhändertagit ett antal exemplar, som sedan avlämnats å regementsexpeditionen. JO ansåg, att polismyndigheten genom att fråntaga de ifrågakvarande civila personerna utanför kasernområdet de av dem innehavda skrifterna överskridit sin befogenhet på ett sätt, som stode i bestämd strid med tryckfrihetsförordningens grundsatser, och förordnade om åtal mot polismästaren. *Svea hovrätt*, där målet anhängiggjordes, yttrade i sitt utslag bl. a., att enär bestämmelsen i TF § 4 mom. 12 om indragningsförordnandes verkställande av militärbefäl icke utslöte vare sig befogenhet för befälet att för ändamålet anlita bistånd av polismyndighet eller skyldighet för polismyndighet att efterkomma en av befälet i sådant avseende framställd anmodan, ty och som de omhändertagna skriftexemplaren med hänsyn till de föreliggande omständigheterna borde anses ha påträffats vid trupp, alltså och då polismästaren varit pliktig att till militärmyndighet, på vars anmodan han omhändertagit skrifterna, överlämna desamma, ogillades åtalet.

JO anförde besvär och framhöll därvid, att huvudfrågan vore, huruvida skriftexemplaren vore att anse som anträffade vid trupp, vilket vore ett villkor för att indragning i egentlig mening lagligen kunnat ske. Då de »icke anträffats å militärt område, utan vid tiden för beslagsåtgärderna varit i civila personers besittning under sådana förhållanden, att någon trupp icke haft tillgång till desamma», ansåg JO, att militärmyndighet icke ägt indraga dessa exemplar, vare sig med eller utan hjälp av polismyndighet. Huruvida det tillkomme polismyndighet att bistå militärbefäl med indragning vid trupp, funne JO vid sådant förhållande betydelselöst. Emellertid hade JO intet att erinra mot ett inskridande i och för sig från den civila polisens sida i syfte att *hindra skrifers obehöriga utdelande till trupp*, men han funne beslagtagandet vara ett alltför radikalt och mot grundlagen stridande medel att förhindra spridningen. Man hade bort nöja sig med att med tillgängliga maktmedel hålla utspridarna borta från truppen samt upplysa dem om indragningsbeslutet.

Målet föredrogs den 12 sistlidne mars i *Högsta domstolen*, varvid fem av de sju i pröningen deltagande justitieråden (Thomasson, Carlsson, Christiansson, Köersner och Stenbeck) ej funno skäl göra ändring i hovrättens utslag. Justitieråden Alexanderson och Wedberg hade särskilda yttranden och gjorde därvid båda skillnad

mellan beslaget utanför kasernportarna och beslaget vid järnvägsstationen. Den förre fann beträffande den sistnämnda åtgärden, att densamma — vilken ägt rum efter det förordnande meddelats om indragning av de skriftexemplar, som anträffades vid regementet i fråga, samt regementschefen anmodat polismyndigheten om handräckning för verkställande av förordnandet, så vitt anginge den till repetitionsövning vid regementet anryckande truppen — företagits vid tillfälle, då skriften utdelats till värnpliktige, som stode uppställda under militärbefäl för avmarsch till regementets förlägningsplats, samt att under sådana förhållanden detta beslag ägt rum i laga ordning, varför det slut, vartill hovrätten i denna del av målet kommit (alltså åtalets ogillande), fastställdes. Beträffande beslaget vid kaserningången fann justitierådet, att det utfärdade indragningsförordnandet icke grundat befogenhet för militärbefälet och sålunda ej heller för polismästaren att taga de av förordnandet träffade skrifterna ifrån en person, som utspridde dem till värnpliktiga, vilka utan att vara ställda under militärbefäl färdades vägen fram för inställelse till tjänstgöring å regementets närbelägna förlägningsområdet, men enär, med hänsyn till avfattningen av § 4: 12 tryckfrihetsförordningen och i betraktande av omständigheterna vid ingripandet, polismästaren icke kunde anses ha saknat allt skäl för en motsatt uppfattning, samt vid sådant förhållande det förelupna felaktiga förfarandet icke borde för honom föranleda ansvar, fann justitierådet ej heller i denna del skäl göra ändring i det slut, vari hovrätten stannat.

Justitierådet Wedberg fann i likhet med hovrätten, att de vid järnvägsstationen omhändertagna skriftexemplaren anträffats vid trupp. Den som innehade dem var nämligen i färd med att utdela dem till värnpliktiga, som voro samlade under militärbefäl. De exemplar däremot, vilka omhändertogs vid kasernen, hade visserligen anträffats i närheten av trupp, men dock icke vid trupp. Såväl skriftspridaren som de värnpliktiga, till vilka han sökte utdela skrifterna, befunno sig å allmän plats utanför kasernområdet, och de värnpliktiga stod ej under militärbefäl. Omhändertagandet var sålunda här felaktigt, men med avseende å de föreliggande omständigheterna borde felet ej medföra ansvar. Justitierådet prövade alltså lagligt att, lika med hovrätten, lämna åtalet utan bifall.¹

R. M.

¹ För uppgift om målets utgång i högsta domstolen står jag i tacksamhetsskuld till justitierådet B. Wedberg.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

FERDINAND VEGELOW: *Den svenska talmansinstitutionen*, Ak. avh. 243 sid., Lund 1921.¹

Det är först jämförelsevis sent, som den statsvetenskapliga forskningen på allvar börjat beakta de parlamentariska arbetsformerna och deras betydelse för författningsslivet i stort. Helt naturligt var det England, parlamentets och »parlamentarismens» hemland, som blev det första åskådningsobjektet. Med kärleksfull omsorg hade Thomas Erskine May i sitt berömda arbete: *A Treatise on the Law, Privileges, Proceedings, and Usage of Parliament* (1844, 12th ed., edited by T. L. Webster 1917) samlat de rättsregler och konventioner, som reglerade det engelska parlamentets arbete, men han kunde ej belysa det djupt betydelsefulla, organiska sammanhanget mellan parlamentets arbetsformer och Englands statskicks. Det skulle bliva en tysk forskare, Josef Redlich, som framför andra skulle blotta detta sammanhang och sålunda skänka en fördjupad förståelse för ämnet. Fakta stå hos honom ej så isolerade, som hos May, de äro insatta i ett större perspektiv, som förvandlar de skenbart blott tekniska frågorna till författningspolitiskt väsentliga principfrågor. Redlich framhåller själv, att denna förändrade syn på ämnets betydelse står i samband med den parlamentarismens kris, som inbröt genom socialdemokratien antiparlamentarism och vissa minoritetsgruppers obstruktion, tendenser, som voro mera starka och iögonenfallande i Redlichs hemland (den habsburgska dubbelmonarkien) än i det land, som var hans främsta studieobjekt (*Recht und Technik des Englischen Parlamentarismus*, 1905, s. VIII f.). England var visserligen föregångslandet även på den parlamentariska obstruktionens område, men tidigare än andra länder lyckades det också bemästra denna parlamentarismens livsfiende.

Den svenska statsvetenskapen har icke alldeles försummat de problemställningar, som ovan nämnda tendenser givit ökad aktualitet i utlandet. På svensk botten ha visserligen inga egentliga tendenser till obstruktion förmärkts och den svenska socialdemo-

¹ Denna anmälan har förelegat i manuskript sedan 1921. Vissa omständigheter ha emellertid gjort, att den först nu publiceras.

kratiens ledare ha regelrätt utvecklats från ministersocialister till socialistiska ministrar — stundom skulle man kanske också vara frestad påstå, att de ministeriella egenskaperna varit mera framträdande än de socialdemokratiska. Och denna ministersocialism har i stort sett haft parlamentariska förtecken. Men därför har det icke saknats incitament för svensk forskning att beakta den parlamentariska arbetsordningens frågor. Även hos oss ha dessa frågor aktualiserats i samband med en diskussion om parlamentarismen, särskilt sedan P. Fahlbeck i sitt idérika arbete "Sveriges författning och den moderna parlamentarismen" (1904) framhållit det svenska utskottsväsendet som ett av hindren för en reception av den engelska kabinettsparlamentarismen. Den svenska statsvetenskapen har också ägnat utskottsväsendet ett osedvanligt stort intresse, varom undersökningar av Heckscher, Malmgren, Essén, Brusewitz och K. Petersson bära vittne. Den sistnämnde författaren har särskilt undersökt det engelska underhusets kommittéväsende och har då naturligtvis ej kunnat undgå att taga starka intryck av Redlichs synpunkter.

Vegelows avhandling om den svenska talmansinstitutionen undersöker en annan, hittills mindre beaktad sida i den svenska riksdagens organisation och arbetsformer. Uppgiften kan kanske synas ringa; i själva verket är den nog så maktpåliggande, och man kan ej utan att förfalla till en otillbörlig eufemism påstå, att förf. på ett tillfredsställande sätt löst sin uppgift.

Vad som främst faller i ögonen är den bristande kännedom förf. visar ifråga om de källor och bearbetningar, som äro av betydelse för en verkligt inträngande behandling av ämnet. Redan förordet skvallrar härom, då förf. oförsiktigt nog talar om, att han endast känner till ett arbete, som har till speciell uppgift att behandla talmansinstitutionen, nämligen H. Riperts "La Présidence des Assemblées Politiques", 1908. Det är ju ingen större svårighet att nämna ett tiotal dylika arbeten¹, förutom de större verk, som utan nämnda begränsning behandla det ena eller andra landets parlamentariska arbetsordning och då också resp. parlaments presidier. Ett studium av dessa arbeten skulle ha kunnat göra förf:s redogörelse för främmande staters talmansinstitutioner mera fyllig och korrekt samt kunnat skänka förf. nya synpunkter på motsvarande svenska förhållanden.

¹ Bl. a. märkas; A. B. Hart: The Speaker as Premier (i Practical Essays on American Government, 1893), M. P. Follett: The Speaker of the House of Representatives, 1896, 1904, J. Bryce: A word as to the Speakership (i North American Review, 1890), H. B. Fuller: Speakers of the House, 1909, C. R. Atkinson: The Committee on Rules and the overthrow of Speaker Cannon, 1911, J. Bentham: Tactique des assemblées législatives, ch. VI, 1822, R. Reynaert: Histoire de la discipline parlementaire, I, II, Manning: The Lives of the Speakers, 1850, E. Lummis: The Speaker's chair, 1900, Mac Donagh: Mr. Speaker (i Nineteenth Century, 1905), Gaston Jéze: Le speakership en Angleterre (i Revue du Droit public, 1906, E. Coquet: La présidence de la Chambre des Représentants des Etats-Unis et ses modifications recentes (Revue du Droit public, 1912).

Förf. har disponerat sin avhandling under tvenne huvudrubriker: I, Talmannens tillsättning; II, Talmannens funktioner. Mot denna indelning kan man knappast göra några mera vägande invändningar, väl däremot mot det sätt, varpå förf. tillämpat den. Först och främst måste man anmärka på den bristande parallelismen mellan de båda huvudavdelningarna. Medan den förra av dessa (ss. 16—35) ger en översikt över utländska parlamentspresidiers organisation, finnes ej någon motsvarande *sammanhängande* redogörelse för utländska förhållanden i avhandlingens andra huvudavdelning. Förf. har i stället i denna avdelning på olika punkter gjort jämförelser mellan den svenska talmansinstitutionen och vissa främmande länders parlamentariska presidier. En dylik formell inkongruens vill rec. ej i och för sig tillmäta någon större betydelse; i föreliggande fall blir den betänklig därför, att den hindrar förf. att med hjälp av utländska erfarenheter belysa den för ämnet så betydelsefulla frågan om sambandet mellan talmansinstitutionens organisation och dess politiska maktställning. För denna frågas skull hade det helt visst varit bäst att ej splittra redogörelsen för de utländska kammarpresidierna utan behandla dessa, såväl från deras organisatoriska som från deras funktionella sida, i en sammanhängande inledande översikt.

På flera punkter skulle man också vilja göra invändningar mot förf:s uppfattning av dessa utländska parlamentspresidier. Så offrar förf. väl mycket åt den äldre, något bombastiskt idealiserande uppfattningen av Englands forna parlamentariska institutioner. Förf. synes utan några som helst reservationer vilja jämföra 1300-talets engelska underhus med den europeiska kontinentens parlament under 1800-talet. Det skulle ha varit av nytta för förf. att ha tagit del av A. F. Pollard's »The Evolution of Parliament», 1920, som på ett lysande och övertygande sätt gör gällande »that parliaments in their infancy were much that parliament to-day is not, and little that it is; that legislation was not the original purpose of their being; that they existed before they contained any representative elements; — — that parliament was at first a single chamber; that there was no »house» of lords until after the close of the middle ages; that the »house» of commons was not an original part of parliament, but yet is older than the »house» of lords — —» (s. 20). Denna åskådning får helt naturligt sina konsekvenser även för uppfattningen av det engelska underhusets talmansinstitution, och Pollard har själv dragit dem (anf. arb. s. 58 f., 113, 119, 121, 125 ff., 231, 316). Talmannen (prolocutor, speaker) var mera husets talesman inför samlat parlament, och ända till Henrik VIII:s regering dess enda rättmätige talesman, än talman i modern mening. När under 1500-talet »the Commons» blir ett verkligt hus »in parliament»¹ och källorna för vår kunskap bliva fler och tillförlitligare (Journals fr. o. m. 1547),

¹ Pollard: anf. arb. s. 160, 271 f., 316, 321 ff.

så kunna vi också konstatera talmannens beroende av kronan. Kronan skulle godkänna valet — och att detta ej var en blott formalitet visade sig 1678 — och på flera olika sätt kom talmannen i ekonomiskt beroende av kronan och blev sålunda i ej ringa grad dess språkrör inom huset. Så hade han helt visst varit även under äldre tider, ehuru källornas sparsamhet icke tillåta ett bestämt omdöme härom. Helt visst ha förhållandena växlat rätt betydligt under olika tider. Under huset Tudor har talmannen i varje fall tydligen varit ett den starka konungamaktens lydiga verktyg, en trogen målsman för konungadömet politik, vald under dess inflytande, bysantinskt underdånig inför tronen och ekonomiskt beroende genom direkt fast avlöning från kronan, stundom t. o. m. genom innehav av något annat, av kronan besoldat statsämbete¹. Att detta talmansskap icke var politiskt neutralt är därmed också fullt tydligt. De tendenser till talmansinstitutionens neutralisering, som redan under 1500-talet yppat sig i den politiska litteraturen (Hooker), få först under 1700-talet någon betydelse för praxis (särskilt efter 1741 och 1790) för att sedan under 1800-talet fullständigt avgå med segern, framför allt efter 1839, då Shaw Lefevre (1839—57) genom sin ufomordentliga skicklighet och opartiskhet till fullo förverkligade de ideal, som så länge varit en marche, och utbildade en fast praxis, som kunde tjäna som mönster för framtiden.

Det är tydligt, att det engelska talmansskapets historia ej blir så artskild från sin svenska motsvarighet, om den uppfattas på detta sätt. Även i vår historia har talmannen ej sällan framstått som en medlare mellan konung och ständer, liksom han i England enligt Redlichs ord tidtals varit "dass verbindende Glied zwischen Krone und Unterhaus"². Av särskilt intresse är det att se, att den reala, politiska ledningen från början synes ha varit speakerns essentiala liksom också den svenske talmannens, och att först så småningom denna politiska uppgift fått vika för den rent formella ledningens uppgifter. För en allsidig belysning av denna sida i den svenska talmansinstitutionens utveckling hade det helt visst haft sitt intresse att följa den delvis parallella utvecklingen i England och undersöka de krafter, som där påverkat och bestämt denna.

Förf:s bristande kännedom om Englands parlamentariska institutioner har icke blott hindrat honom att ur dess historia hämta fruktbara uppslag och synpunkter; den kommer också till synes i vissa mer eller mindre felaktiga eller missvisande uppgifter. Så säger t. ex. förf. (å s. 173), att huset självt bestämmer över dagordningen för de sammanträden, som äro bestämda för enskilda parlamentsmedlemmars förslag. Detta är som bekant fel; det sker

¹ Pollard: *anf. arb.* 271 ff., J. Redlich: *Recht und Technik des Englischen Parlamentarismus*, 1905, s. 418 ff., J. Hatschek: *Englische Verfassungsgeschichte bis zum Regierungsantritt der Königin Victoria*, 1913, s. 638, H. Ripert: *La présidence des assemblées politiques*, 1908, s. 176 ff. och här anförd litteratur.

² Redlich: *anf. arb.* s. 418.

i stället genom lottning¹. Då förf. i detta sammanhang talar om att »vissa bestämda sammanträden» äro »reserverade» för regeringsmedlemmarnas förslag, så kan man av detta uttryckssätt lätt nog få en oriktig föreställning om den i själva verket fullständigt dominerande roll, som tillkommer dessa förslag². Talmannen och huset äro sålunda fullständigt eliminerade vid dagordningens fastställande; i de sällsynta fall, då avgörandet ej ligger i kabinettets händer, sker det genom lottning.

Förf. framhåller på ett par ställen (ss. 8, 21), att det engelska underhusets presidium tjänat som mönster för samma institut i Förenta staternas representantkammare och synes i detta sammanhang stå alldeles oförstående inför de stora olikheter, som finnas mellan de båda ländernas parlamentariska presidier³. Även om man utan vidare skulle vilja godtaga tesen om engelska förebilders inflytande på denna punkt, så äro dock olikheterna mellan de nuvarande presidierna ej svåra att förstå. När Förenta staterna inledde sina parlamentariska traditioner, var den politiska neutraliseringsprocessen ännu ej avslutad ifråga om det engelska talmansskapet och det amerikanska talmansskapet fick först senare sin utpräglad partipolitiska karaktär⁴. Under 1790-talet torde därför olikheterna ej ha varit så stora. Utvecklingens olika riktning i de båda länderna under de sista hundra åren förklaras naturligtvis därav, att kabinettet allt bestämdare och allt fullständigare tagit den politiska ledningen i engelska underhuset, medan maktdelningslärans starka inslag i Förenta staternas författning rest svåra hinder för en dylik utveckling i detta land. Så har representanternas hus blivit ställt inför nödvändigheten att inifrån etablera en politisk ledning. Det är under detta perspektiv man får betrakta det amerikanska underhuspresidiets politisering, en politisering, som dock knappast gått så långt, att det ansetts vara speakerns »plikt att framför allt arbeta i sitt partis intresse», såsom förf. av föreliggande avhandling vill göra troligt (s. 22)⁵. Det hade kanske varit på sin plats, att förf. åtminstone med några ord berört talmansreformen i representanternas hus 1910, som så avsevärt minskade förutsättningarna för talmannens makt.

¹ Se Redlich: *anf. arb.* s. 559 ff., A. L. Lowell: *The Government of England*, I, 1920, s. 313 ff.

² Under krigsåren har det engelska kabinettets monopol över initiativet blivit ännu mera exklusivt än det förut var. Åren 1914—1918 synas alla sessionens sammanträden ha varit förbehållna för regeringens förslag; regeringen avstod emellertid under dessa 4 år sammanlagt 16 1/2 dagar till diskussion av privata initiativ. Icke en enda public act framgick emellertid ur dessa initiativ. Sessionerna 1912/13, 1913 och 1919 hade huset resp. 19 1/2, 9 1/2 och 20 dagar anslagna för diskussion av enskilda parlamentsledamöters förslag, samtidigt resp. 186 1/2, 92 1/2 och 143 dagar för diskussion av regeringsförslag. Se härom *The Liberal Yearbook for 1921* (The Liberal Publication Department), s. 130.

³ Detsamma gör t. ex. R. Hübner: *Die Staatsform der Republik*, 1919, s. 133.

⁴ Se t. ex. Ch. A. Beard: *American Government and Politics*, 1914, s. 280.

⁵ Jfr J. Bryce: *The American Commonwealth*, I, 1919, s. 140 och K. Staaff: *Det demokratiska statskicket*, I, 1917, s. 349.

Förf. torde dessutom något överdriva de engelska ministrarnas reservation vid engelska underhusets talmansval, då han säger (s. 20), att detta är av så grannliga natur, att ministrarna ej äro närvarande. Reservationen torde icke sträcka sig längre än så, att de ej anse sig böra själva föreslå kandidat vid valet, ehuru det faktiska avgörandet ligger i deras händer¹.

I förf:s redogörelse för utländska parlamentspresidier fäster man sig för övrigt vid att han funnit lämpligt att även behandla presidiet för det gamla tyska förbundsrådet. Detta är så mycket märkvärdigare, som förf. gör sig tämligen onödiga bekymmer över frågan, om Förenta staternas senat kan betraktas som en vanlig övre kammare. De dubierna hade varit mera på sin plats ifråga om förbundsrådet, som en nästan enhällig statsvetenskap förklarar icke vara att betrakta som en parlamentarisk församling². Redogörelsen för dess presidium faller därför utanför avhandlingens ram. Den är för övrigt riktig, ehuru det avgörande ordet i riksförfattningen art. 15 (»varje *annan* medlem») blivit utelämnat i förf:s referat av en gängse bevisföring.

Förf. har ställt sin framställning av utländska parlamentspresidiers organisation som ett inledningskapitel till sin avhandling. I själva verket fyller detta kapitel dock endast i ringa grad en inlednings uppgifter. Byggande på i huvudsak relativt elementära källor, meddelar den elementära fakta, knapphändigt belysta ur elementära synpunkter, och kan under sådana förhållanden icke kasta något verkligt ljus på avhandlingens egentliga ämne: den svenska talmansinstitutionen. Det väsentliga resultatet är, att den svenska riksdagens kamrar senare än de flesta andra parlamentariska församlingar vunnit rätten att själva utse sina talmän. Den saken är ju lätt konstaterad och ännu lättare omtalad. Förf. redogör dessutom för de olika former, som eljest komma till användning vid de parlamentariska presidiernas konstituering, och tror sig kunna påvisa ett direkt historiskt sammanhang i de fall, då man betjänat sig av samma eller liknande former. På så sätt ledes förf. till att vad talmansinstitutionen beträffar tillägga den nederländska författningen av 1815 en betydelse, som annars ej tillkommer densamma. Det kan väl ifrågasättas, om man ej på denna punkt behövt ett starkare bevismaterial än det, som förf. presterar. Då de praktiskt näraliggande möjligheterna äro så relativt få som i detta fall, bör man nog endast med stor försiktighet draga slutsatser om historisk påverkan, när inga andra indicier för en sådan föreligga än en viss schematisk likhet. Den konstruktion, som

¹ Se May: *anf. arb.* 11th ed. 1906, s. 154 n. 2, Lowell: *anf. arb.* I, 1920, s. 259, Ripert: *anf. arb.* 1908, s. 201 f., W. F. Monypenny & G. E. Buckle: *The Life of Benjamin Disraeli*. III. 1914, s. 389 ff. Förf:s uppgift härrör tydligen från ett missförstånd av Staaff: *anf. arb.* I, s. 101.

² Se härom t. ex. W. Rosenberg: *Der Bundesrat*, i *Preuss. Jahrb.* Bd. 109, 1902, s. 420 ff., F. Müller: *Begriff und Rechte des deutschen Bundesrates*, 1908, s. 40 ff., K. Lux: *der Bundesrat und seine Befugnisse*, 1913, s. 23 f.

1815 års nederländska författning realiserar, var ju redan 1809 föreslagen i det svenska bondeståndet — men vem skulle vilja göra gällande, att detta initiativ haft någon europeisk betydelse?

Förf:s behandling av den *svenska* talmansinstitutionen utmärker sig genom samma bristfälliga utnyttjande av källorna och litteraturen, som utmärkt förf:s försök att belysa utlandets parlamentariska presidier. Felet är nu blott så mycket mera allvarligt, som det inte längre gäller några mer eller mindre överflödiga utanverk utan avhandlingens egentliga ämne. Då källorna i stor utsträckning äro publicerade och dessutom synnerligen lättillgängliga, måste man finna den här påtalade bristen mer än anmärkningsvärd. Hade förf. grundligare genomgått tillgängliga källor och bearbetningar, hade han helt visst kunnat vinna rikare resultat, i vissa fall också andra resultat.

Denna bristfälliga orientering i materialet kommer framför allt till synes i avhandlingens rent historiska partier, mindre däremot i de statsrättsliga, där man ju knappast heller kunnat undgå att taga del av den lilla, allmänt kända litteratur, som finns att tillgå för dessa delar.

Förf. har icke funnit lämpligt att förse sin avhandling med en litteraturförteckning. Denna brist kompenseras endast i ringa mån av de fåtaliga källuppgifter, som stå att finna i texten och i noterna. Luckorna liksom felaktigheterna i framställningen skvallra emellertid tydligt nog om bristerna i förf:s kännedom om det tillgängliga och för en fullständig behandling nödvändiga materialet.

Bristerna i förf:s behandling av den svenska talmansinstitutionen torde vara så lätt konstaterade, att det kan vara onödigt att utförligare dröja vid dem. Det kan vara tillräckligt att giva en övervägande katalogartad redogörelse för de mera anmärkningsvärda felen och bristfälligheterna.

Allra mest betänkligt är kanhända, att förf. ej förstått att utnyttja så centrala och värdefulla källor som våra regeringsformer, riksdagsordningar och riddarhusordningar. Förf. synes ej ha tagit notis om de särskilda bestämmelser om förhandlingsordningen, som ridderskapet antog vid 1597 års riksdag i Stockholm¹. 1626 års R. H. O. citeras efter Rydin och Naumann (ss. 41 f., 56)²; att citaten formellt bli felaktiga är beklagligt, ännu mera beklagligt är kanhända, att de nog så intressanta bestämmelser, som Rydin och Naumann ej citera, inte heller blivit uppmärksammade av förf. Sin kännedom om R. O. 1723 synes förf. väsentligen ha hämtat ur Rydins välkända arbete om den svenska riksdagen; i varje fall finner förf. nödigt att på ett par olika ställen citera Rydins *referat* av dess

¹ Se härom Sv. Riksdagsakter IV, s. 160 f., N. E d é n: Gustaf Adolfs riksdagsordning, s. 10 f., H. Valentin: Frihetstidens riddarhus, 1915, s. 184.

² R. H. O. 1626 finns bl. a. publicerad i Sveriges Rikes Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll, I, 1855, s. 1 ff.

bestämmelser (ss. 53, 218 f.). Att under sådana förhållanden förf:s redogörelser för bestämmelserna i 1700-talets konstitutionella rätt ang. lantmarskalk och talmän på flera punkter skola bliva ofullständiga eller missvisande kan ej vara ägnat att förvåna¹.

Mindre anmärkningsvärt är ju då, att förf. ej behärskat den svenska riksdagens rikt flödande handlingar och protokoll eller de sporadiskt förekommande utomparlamentariska uttalandena om talmansinstitutionen. Men nog hade man kunnat hoppas, att förf. åtminstone försökt komma till rätta med det intressanta problemet om ståndsindelningens uppkomst och stabilisering inom den svenska riksdagen och talmännens roll vid de skilda ståndens kommunikation med varandra under äldre tider. Man hade väl också kunnat vänta, att förf. ej nöjt sig med att ifråga om ordet »talmän» och dess första uppträdande i vårt språk rådfråga Rydins arbete². Allt emellanåt möter man också påståenden, som väl hade krävt verifikation genom hänvisning till riksdagsprotokollen. Man måste också beklaga, att förf. ej givit någon redogörelse för talmännens användning av sin rätt att vägra proposition (efter 1810 eller 1867), eller åtminstone en kasuistik över de fall av proportionsvägran, som genom kamrarnas beslut dragits inför K. U.³.

I sin framställning har förf. endast i ytterst ringa grad tagit hänsyn till utomparlamentariska uttalanden. Å sid. 100 citeras S. A. Hedin efter Marcellus och i tron, att det är det nyliberala partiets officiella program, som citeras⁴. Däremot omtalas ej, att kravet på talmansval genom kamrarna stått på det moderna liberala partiets program. Hade förf. tagit del av pressdiskussionen vid tiden för talmansutnämningarna, hade helt visst åtskilligt nytt material vunnits till frågans belysning⁵. Även vid andra tillfällen

¹ Riksarkivets upplaga av Frihetstidens grundlagar, utg. genom A. Brusewitz, synes ingenstädes vara omnämnd eller begagnad av förf. Bland luckorna i förf:s redogörelse för den konstitutionella rättens utveckling märkes t. ex., att R. H. O. 1762 ej vunnit det beaktande den i många avseenden förtjänar.

² H. L. Rydin: Svenska riksdagen I, 1873, s. 251. Jfr härmed M. Weibull i Sveriges historia intill 20:e seklet, V, 1906, s. 340 i kapitlet om »den inre styrelsen efter rikskanslerns hemkomst 1636—1644»: »Även hos allmogen omtalas någon gång en talman eller »förespråkare», men vanligen var det en edsvuren skrifvare eller sekreterare, som ledde dess förhandlingar.» Från Sv. A:s Ordbokskommitté har förf. av denna anmälan erhållit en del upplysningar om förekomsten av orden »talmän» och »förespråkare», upplysningar, som i annat sammanhang skola framläggas.

³ Även mellan enskilda riksdagsmän och talmän ha konflikter förekommit, som ej sakna sitt intresse. Man erinrar sig t. ex. Ehrenheims skildring av sin sammanstötning med Treffenberg (Minnen 1916, s. 95 f.) och konflikten mellan Swartling å ena sidan och Raoul Hamilton, Erik Röing, Karl Starbäck å den andra sidan utmynnande i en protest i A. K., från dessa senare d. 21 mars 1911.

⁴ Se S. A. Hedin: Femton brev (1867) i Tal och Skrifter, utg. av V. Spångberg, I, 1904, s. 30 f. Att de citerade orden härröra från denna skrift av Hedin, därom synes förf. leva i okunnighet.

⁵ I detta sammanhang förtjänar det anmärkas, att vissa brev i A. N. Sundbergs brevsamling (i Uppsala Universitetsbibliotek) äga ett visst intresse för frågan om talmansutnämningarna under det nya representationsskickets första tid. Dessa brev voro emellertid icke offentligen tillgängliga, när här rec. avhandling författades.

har emellertid frågan varit aktuell och diskuterad; anmärkningsvärd är särskilt diskussionen i oktober och november 1911 med märkliga uttalanden och utredningar av Karl Staaff och ett flertal pressorgan¹. Staaff framhåller bl. a., att talmansfrågan kommer i ett alldeles nytt läge i och med parlamentarismens införande och ställer sig kritisk gentemot den liberala programpunkten om kammarvalda talmän. Som en replik mot detta uttalande får man kanhända betrakta vissa högermäns uttalande till förmån för kammarens rätt att själv välja talmän. Kjellén anknuter i själva verket till Staaffs tankegång, då han framhåller, att en kungavald talman icke längre motsvarar F. K:s intressen, då man under en parlamentarisk regim riskerar att till talmän få kammarledamöter, som icke motsvara kammarens egna önsningar men däremot de åsikter, som förfäktas av A. K:s majoritetsparti och den därpå grundade ministären². Här står man tydligen inför en brytning av olika idéer och program, som förtjäna det största intresse, och i den brytningen utgöra Staaffs mycket uppmärksammade inlägg ett nytt och betydelsefullt inslag — låt vara, att Staaffs tankegång senare icke kom till uttryck i statsmakternas lösning av talmansproblemet 1921. Det är att beklaga, att förf. icke observerat Staaffs inlägg, som gav diskussionen så intressanta och nya impulser och incitament.

Har förf. endast ofullständigt och otillfredsställande tillgodogjort sig det primär-material, som finns till belysning av talmansinstitutionens historia, så gäller detsamma om förf:s förhållande till den vetenskapliga litteratur, som berör samma fråga. De många monografier över svenska riksdagar, som denna litteratur inrymmer, visserligen av växlande ålder och värde, ha kanhända i allmänhet ej så mycket att säga om presidiet i den svenska folkrepresentationens avdelningar. En och annan detalj av intresse hade dock kunnat vinnas därur. På flera punkter skulle förf. t. ex. ur L. Stavenows »Bidrag till den gustavianska tidens författningshistoria» I, 1918 liksom också ur G. V. Vessbergs avhandling »om svenska riksdagen» etc., 1889, kunnat hämta intressanta upplysningar om förhållanden, som förf. nu endast ofullständigt och otillfredsställande belyst. Det gäller framför allt frågan om Gustaf III:s planer rörande riksdagens organisation i början av 1778 års riksdag, som av Stavenow utförligt behandlats, men också frågan om konungens rätt att utnämna bondeståndets talman, en fråga, som var föremål för en av förf. ej observerad strid under 1786 års riksdag³.

¹ Se Dagens Nyheter för d. 23 okt. 1911 (ledare: Riksdagens talmän), d. 28 okt. 1911 (ledare: Speakern), d. 5 nov. 1911 med referat av Staaffs tal vid Frisinnade klubbens bankett d. 3 nov. 1911, d. 10 nov. 1911 (ledare: Talmännen), d. 14 nov. 1911 (ledare: Talmansfrågan i nytt läge). Samtidigt innehålla ett flertal andra tidningar (N. D. A.; Sv. D.; Karlstadstidningen) uttalanden i frågan.

² Vegelow: anf. arb. s. 129 f.

³ G. V. Vessberg: anf. arb. s. 48, A. v. Fersen: Historiska skrifter, VI, s. 187. — Jfr Vegelow: anf. arb. s. 60, 149.

Men om förf. sålunda i allmänhet ej tillgodogjort sig den litteratur, som berör frågan, så stöder han sig så mycket tyngre på den del därav, som han verkligen begagnat. Så visar sig förf. mycket starkt beroende av framställningen i H. Vallentins »Frihetstidens riddarhus», ett beroende, som stundom kommer till uttryck i rent verbala överensstämmelser och parallellismer. För de statsrättsliga delarna av avhandlingen är beroende av Rydins »Svenska riksdagen» lika eller ännu mera påfallande.

Trots ett bristfälligt utnyttjande av källorna och trots den bristande noggrannheten och granntycktheten vid källornas begagnande torde den historiska delen av förf:s framställning i *huvudsak* kunna betecknas som riktig. På egendomliga vägar kommer förf. ej sällan till riktiga resultat; förf. undgår i varje fall mera flagranta misstag. Framställningen är bristfällig, men mera på grund av sina luckor än på grund av direkta felaktigheter. Starkast är förf. kanhända i sin analys av det originellt nationella draget i 1809—10 års lösning av talmansproblemet och av den syntetiska karaktär, som tillkommer denna lösning i förhållande till frihetstidens och gustavianska tidens talmänsinstitut¹.

Redan i de historiska partierna av avhandlingen kan man här och var kanhända ha anledning att sakna den juridiska stringens, den klarhet och fasthet i begrepp och problemställningar, som är av vikt även för skildringen av ett rättsinstituts *historiska* utveckling. Denna avsaknad gör sig emellertid ännu starkare gällande i de försök till en analys av den moderna talmänsinstitutionens rättsliga karaktär, som man möter i denna avhandling, huvudsakligen i de senare partierna av densamma. Denna brist blir så mycket betänkligare, som den ofta förekommer tillsammans med en otillräcklig behärskning av de dock ej alltför vidlyftiga rättskällor, som kunna komma ifråga för uppgiftens lösning. Några exempel torde böra nämnas för att bestyrka dessa anmärkningar.

Å sid. 166 anmärker förf. att »kammarens kansli står under talmannens överinseende. Något särskilt lagbud, som direkt säger, att så är förhållandet, synes (!) visserligen saknas, men av talmannens rättigheter och skyldigheter i allmänhet följer, att talmannen har detta överinseende.» Det kan vara onödigt att särskilt framhålla svagheten i det försök till juridisk argumentering, som här föreligger². Man måste emellertid förvåna sig över, att

¹ Även i denna del av förf:s framställning förekomma emellertid misslyckade vändningar, som då förf. t. ex. (s. 89) använder en formulering, som låter justitiekanslern framstå som ett organ för konungamaktens kontroll över riksdagen.

² Å sid. 175 vill förf. (efter Rydin) vindicera ett par rättssatser ur »talmansbefattningens karaktär», att de ej kunna 1) deltaga i val eller 2) väljas till utskottsledamöter. Detta senare är ju uttryckligen bestämt genom Regl. För. § 10, såsom förf. också omnämner. Förbudet för talman att deltaga i val ligger ju till dels involverat i bestämmelsen i R. O. § 51, att den *som utövar* talmansbefattningen ej må deltaga i omröstning. I de fall då han ej utövar sin befattning, finnas knappast några *bindande rättsliga* hinder för talman att deltaga i omröstning, alltså även i val. Enligt praxis deltagar talmannen ej i voteringar ens vid de

förf. lyckats undgå att observera bestämmelserna i F. K:s O. St. § 16 och A. K:s A. O. § 17, där talmannens skyldigheter ifråga om resp. kammarens kansli direkt omtalas. Redan olikheten mellan de båda kamrarnas bestämmelse på denna punkt erbjuder ej så litet av intresse: A. K:s talman har sin myndighet mera begränsad än F. K:s, då han är bunden till samverkan med de 8 ledamöter, som enligt R. O. § 35 och A. O. § 6 skola medverka vid tillsättandet av kammarens betjäning. — Å sid. 168 säger förf., att förslag rörande riksdagsfunktionärernas arvoden skola remitteras till S. U.; sedan 1916 skall remissen som bekant ske till B:o U. (Regl. För. § 3). På liknande sätt har förf. å sid. 189 förbisett bestämmelserna i A. K:s A. O. § 21 och F. K:s O. St. § 18: 5 (efter 1912) att kammaren skall besluta »utan föregående överläggning» om interpellation skall få framställas eller ej — och kommer därför att vindicera en rätt för kammaren att först få diskutera denna fråga.

När förf. ej råkar gå ett stadgande förbi, råkar han i stället understundom missförstå detsamma. Missförståndet kan någon gång vara totalt, såsom fallet är å sid. 174, då förf. söker framställa Regl. För. § 4: 2 som om den handlade om talmännens rätt att sammankalla kamrarna för val av utskott, när det i stället gäller talmannens rätt att kalla »riksdagens nämnder och valmän» till sammanträde — alltså något helt annat. Den fråga, som förf. diskuterar, — och som han tror vara reglerad i nämnda paragraf, — får i stället sitt svar i R. O. § 51, Regl. För. § 1, F. K:s O. St. § 4 och A. K:s A. O. § 4. — Å sid. 19 kommer förf:s bristande sinne för juridiska tankegångar och begrepp på nytt till synes, då förf. vill urgera den satsen, att förändringen 1810 ifråga om talmännens rätt till propositionsvägran skulle bestå däri, att talmannen förut (på grund av sin talmansed) hade en skyldighet att vägra proposition i mål, som ej voro »rätta riksdagsärender» medan denna skyldighet i och med R. O. 1810 blev »även en rättighet». Man måste onekligen beklaga talmännen före 1810, som ägde en skyldighet (jfr R. O. 1723 § 10) utan att äga motsvarande rättighet.

Å sid. 221 kommer förf. in på den svåra statsrättsliga frågan om innebörden i grundlagarnas begrepp: »väckt fråga». Förf. söker göra gällande, att detta begrepp ej kan innefatta kungliga propositioner, utskottsbetänkanden och därvid fogade reservationer. Som stöd för denna åsikt anföres *dels* sista punkten i R. O. 1810 § 55, som stadgar rätt för förslagsställare ifråga om *motion* att begagna sig av rätten i R. F. § 84 i och för motionens eventuella publicering, *dels* ordalydelsen i R. O. 1810 § 54, som talar om »Ko-

tillfällen, då någon av vice talmännen utövar presidiet, vilket torde sammanhånga med bestämmelsen i R. O. § 51, enligt vilken vice talmännen skola fungera »i händelse av förfall» för talmännen. Man menar tydligen, att då dylikt förfall ej föreligger, skola talmännen utöva talmansskapet och alltså vara förhindrade att votera. Man kan emellertid tänka sig fall, då talman av hälsoskäl kan äga fullt giltigt förfall för utövande av talmansskapet men samtidigt vara i stånd att deltaga i riksdagens omröstningar.

nungens framställan, eller ett Betänkande, eller en av enskild riksdagsman *väckt fråga*». Intet av dessa skäl torde kunna sägas äga full beviskraft. Vad sista punkten i R. O. 1810 § 55 beträffar, så är det tydligt, att man ej ansåg sig äga anledning att skapa särskilda utvägar för Kungl. Maj:t och riksdagens utskott att få sina förslag prövade i och för en kommande publicering. Vad R. O. 1810 § 54 beträffar, så är det tydligt, att den ingenstädes säger att *endast* enskilda riksdagsmäns framställningar betraktas som »väckta frågor». Härtill kommer emellertid, att grundlagarna på flera punkter kunna uppvisa negativa instanser *mot* förf:s tolkning. I R. F. § 53 talas t. ex. om K. U:s rätt »att *väcka* och upptaga *frågor*»; i R. O. § 38: 3 och § 57 förutsättes, att »fråga» kan »väckas» även av annat utskott än K. U.; i R. O. § 64 användes till sist ordalydelsen att »fråga» »må väckas» i en betydelse, som tydligen innesluter även kungliga propositioner. Det kan därför icke vara något tvivel underkastat att våra grundlagar, åtminstone i sin nuvarande lydelse, icke tillåta den tolkning av begreppet »väckt fråga», som förf. vill urgera.

Det torde vara onödigt att närmare exemplifiera förf:s metoder att lösa historiska och juridiska uppgifter och utförligare belysa de resultat, vartill han lyckats komma med dessa metoder. Det kan blott ånyo konstateras, att resultaten ofta råkat bli mindre anmärkningsvärda — för att ej säga märkvärdiga — än metoderna.

Endast några rent formella anmärkningar må till sist fogas till denna granskning. Först och främst får man aldrig anledning att under läsningen av denna avhandling upphöra med den förvåning, varmed man först måste möta förf:s egendomliga citatmetoder. Å sid. 192 möter man inom citationstecken ett stycke text, höpsatt av valda bitar ur Rydins »Svenska riksdagen» och R. O. § 52 efter en ganska självsvåldig metod. Å sid. 219 har Rydin åter blivit anlitad, även här ganska fritt; då Rydin t. ex. citerat R. O. 1723, så finner förf. ej nödigt att återgiva Rydins citationstecken utan låter honom omväxlande skriva 1700-talets svenska lagspråk och en mera modern prosa.

Som ett slutomdöme om denna avhandling kan sägas, att den svenska talmansinstitutionen ännu icke fått en vetenskapligt tillfredsställande behandling. Å andra sidan kan man ju förstå, att lokala och personliga förhållanden kunna lägga hinder i vägen för en dylik. Man måste också uppskatta den energi och ambition, som bjudit förf. att trots vidriga omständigheter försöka bidra till det svenska statsskickets belysning.

Georg Andrén.

ERIK TIMELIN: *Ministären Lindman och representationsreformen 1907—1909*. Akad. avh. Göteborg (Tr. i Karlskrona) 1928. 574 sid.

Kjellén har i sin monografi om rösträttsfrågan i korthet karakteriserat det problem, som parterna i rösträttsstridens sista skede måste lösa; det gällde »att legalisera de nye maktkräfvarnas anspråk utan att alldeles förspilla de gamle maktinnehafvarnas rätt»¹. Författaren till föreliggande avhandling låter samma sats, endast något allmännare uttryckt, utgöra inledningsorden till sitt stora opus: »Att förena röstägarnas intressen med röstkrävarnas, att öppna folkrepresentationens dörrar för nya befolkningsgrupper utan att samtidigt driva ut allt för många av de gamlas ombud är det stora problemet för varje rösträttsreform, som icke åsyftar att utan vidare lägga all makt i händerna på det numerära folkflertalet och dess representanter». Hur den Lindmanska regeringen lyckades bringa en sådan lösning till stånd utgör föremålet för förf:s framställning i huvudparten av hans arbete.

Innan förf. ingår på detta allra sista skede i den långa och segslitna striden — som ju kan räknas från försommaren 1906 till det slutliga formella avgörandet 1909, med höjdpunkten förlagd till 1907 års riksdag — skärskådar han i en vidlyftig *Inledning* rösträttsfrågans läge vid tiden för ministärens tillkomst. Vad som här särskilt framhålles, ehuru med en kanske något olycklig formulering, är den djupare innebörd rösträttsfrågan erhållit: den hade blivit »en representations- och statsskicksfråga»². Tidigare hade målet som bekant närmast varit en rösträttsutvidgning. Reformen hade för anhängarna tett sig dels som en akt av rättfärdighet mot de från politiska rättigheter utestängda, dels hade den givetvis även framstått såsom en ganska besvärlig teknisk fråga. Nu däremot, då reformkravet öppet inriktats på allmän rösträtt, utvidgas striden att gälla ingenting mindre än en genomgripande demokratisering av folkrepresentationens ena avdelning och därmed av hela statsskicket. Ställningen är icke längre den, att vänstern endast förfäktar de rösträttslösas krav på delaktighet i landets styrelse gentemot högern, som uppställer fordringar på sådana garantier, att beati possidentes ej med ens skola finna sig helt maktlösa. Striden står, som redan Kjellén framhållit³, mellan tvenne författningsideal, det dualistiska och det monistiska, eller, för att begagna förf:s uttryck, »unistiska»⁴. Högern står kvar på den gamla grunden, det konstitutionella statsskicket med bevarad likställighet mellan båda kamrarna. Den borgerliga vänstern däremot hade under Staafts viljekraftiga ledning alltmer medvetet, enigt och

¹ R. Kjellén: *Rösträttsfrågan 1869—1909*, sid. 127.

² Sid. 27; så ock i kapitelrubriken; å sid. 30 talas härom såsom om »det praktiskt politiska ändamålet med rösträttsreformen»; å sid. 179 heter det »rösträttsfrågans konstitutionella sida».

³ Se a. a. sid. 149, 169 ff.

⁴ Sid. 66.

öppet börjat sträva efter underhusparlamentarismens mål. Vad man i detta läger önskade var en majoritetsvald, på den allmänna rösträttens breda bas uppbyggd andra kammare, i vars sal all makt kunde samlas. Den oreformerade, mer och mer impopulära och förty svaga första kammaren lämnade man åt sitt öde — att förtvina.

Inledningen utmynnar i en överblick av situationen sådan den tedde sig, då den Lindmanska regeringen trädde till. Två alternativa lösningar av rösträtsfrågan erbjödo sig. Den ena, vänsterns härovan skisserade, hade just fallit i första kammaren. Den andra var den i Påbodamotionen framlagda tanken på allmän rösträtt med dubbelproportionalismen som garanti. Vänsterns förslag förelåg fullt utarbetat. Att närmare utforma den dubbelproportionalistiska lösningen skulle bli den nya ministärens maktpåliggande uppgift.

Enligt förf. skulle sålunda tvenne förslag uppställas till inbördes tävlan om folkets gunst. Kungamakten skulle medvetet ha lämnat sin medverkan härtill genom att låta Påbodalösningen utarbetas till ett med liberalernas tekniskt och politiskt jämnställt förslag¹. Beviset härför hämtas från ett offentligt uttalande av kronprinsen-regenten den 1 juni 1906. Med erkännande av det möjliga, kanske sannolika i hans uppfattning, torde man dock tillvidare böra anse den något för litet bestyrkt.

Huvuddelen av det 574 sidor starka arbetet behandlar rösträtsfrågans öde under den Lindmanska regeringens egid. Dispositionen är strängt kronologisk. Den avbrytes emellertid av ständiga återblickar eller överblickar, vilka emellertid icke alltid ha förf. till upphovsman utan ofta bestå av referat eller citat, mestadels hämtade från samtida press. Så snart förf. givit sin skildring av ett händelseförlopp — om man så vill, fört historiken ett stycke framåt — hejdar han sig och låter pressen tala. Det hela sker visserligen fullt metodiskt, så att exempelvis under olika rubriker märkta med littera a), b), c) och d) konservativa, moderat-liberala, liberala och socialdemokratiska pressröster komma till tals², men resultatet blir icke desto mindre något förvirrande³.

Den krönikemässiga framställning, förf. genomgående begagnar, är, som i förordet antydes, givetvis fullt medveten. Delvis betingas den tvivelsutan av ämnet. Den skildrade perioden ligger oss nära i tiden; händelserna och de handlande personerna äro ännu omstridda. Förf. har därför *velat*, och eftersom han önskat giva sitt arbete en strängt objektiv prägel, huvudsakligen endast *kunnat* skildra själva händelseförloppet. Genom de många referaten och citaten har han ansett sig böra i möjligaste mån veri-

¹ Sid. 78 ff. Jfr Öman: Karl Staaffs första ministär, sid. 269.

² Sid. 232 ff.

³ Avhandlingens text är rikligt försedd med mellan- och underrubriker, vilka dock icke medtagits i registret. En sådan åtgärd skulle väsentligen ha underlättat begagnandet av arbetet.

flera sin framställning. Det kan ej nekas, att en sådan metod har mycket som talar för sig, då man som här rör sig på samtidsskildringens vanskliga område. För läsaren av det första stora arbetet om rösträttsfrågans avgörande är det både nöjsamt och lärorikt att finna även de minsta detaljer ej blott observerade och tillmätta vederbörlig betydelse utan ock exemplifierade på det mest frikostiga sätt. Men metoden måste tillämpas med måtta. Det kan utan tvekan sägas, att förf. i allt för stor utsträckning låtit utrymmet upptagas av referat, stundom helt osmälta referat, vilka ofta till stor fromma för helhetsbilden kunde ha inarbetats i texten, ja, stundom förefalla alldeles överflödiga¹. Försonande är emellertid, att referaten och pressöversikterna ej blott äro korrekt utan ledigt skrivna, liksom att författarens stil genomgående är klar, enkel och lättläst.

Något ens tillnärmelsevis fullständigt referat av avhandlingens huvudparti kan på denna plats ej ifrågakomma. Här skall endast lämnas några antydningar om vissa huvudpunkter av förf:s framställning ävensom påpekas några nya rön, varmed han kunnat rikta forskningen. Vad förf. velat och i huvudsak kunnat visa, är hur dåvarande generaldirektören Arvid Lindman, en novus homo om ej i det politiska livet så dock i rösträttsfrågan, tillkallas för att som statsminister lösa den gordiska knuten; hur han tillträder sitt ämbete, raskt och klokt vidtager de behövliga åtgärderna; hur han och hans jordbruksminister, den mäktige Alfred Petersson i Påboda, i en slags växelverkan och icke utan betydande personliga slitningar genomdriva reformen. Intresseväckande och glädjande är, att förf. haft möjlighet att observera och analysera ej blott kamrarnas debatter och voteringar, utan ock det hemliga berednings- och förhandlingsarbetet. Han bygger nämligen icke endast på press och riksdagstryck utan har med berömvärd flit och välförtjänt framgång uppletat flera otryckta förstahandskällor. Genom dåvarande sekreterarnas, numera justitierådet Wedbergs resp. landshövding Malmroths protokollsarbeten kan han i detalj följa arbetet hos de Rösträttssakkunnige på sommaren och hösten 1906 och i Särskilda utskottet på våren 1907. Genom Christian Lundebergs föga skrymmande men så mycket innehållsrikare anteckningar blottas åtskilligt av de sekreta underhandlingar, som pågingo inom en trängre krets av utskottsledamöter. I Sam. Clasons brev till hemmet kan man slutligen följa stämningarna inom första kammarens majoritetsparti.

Andra viktiga episoder framhävas eller belysas av de personliga upplysningar förf. erhållit av en rad medverkande. Särskilt intressant och viktigt är vad han på grundval av meddelanden från en nu avliden riksdagsman — som ej kan vara någon annan än den under så tragiska omständigheter bortgångne Johansson i Kälkebo

¹ Bland exempel må påpekas sid. 163, 331 ff., samt sid. 438—70, där förf:s egen egentliga framställning blott utgör en ringa bråkdel av texten. Fullständigt onödiga sakupplysningar lämnas exempelvis i noter å sid. 96, 97, 166.

— har att säga om den beryktade Tällbergsmotionens tillkomst¹. Förf. ger goda skäl för att såväl de liberala som regeringen i sin helhet stodo helt främmande för motionen. Däremot gör han gällande, att den tillkommit genom samarbete mellan jordbruksministern, Petersson i Påboda, och Daniel Persson i Tällberg. Den förres sympatier för en jämförelsevis radikal gestaltning av kommunalreformen hade ju tydligt ådagalagts. Nu finner man honom, ehuru själv delaktig i regeringsförslaget, intimt samverka med Persson i Tällberg i och för en kraftig radikaliserings av hela reformen. Han har alltså bakom ryggen på regeringschefen och sina kolleger drivit en personlig politik, som han sannolikt för sig själv motiverat därmed, att utan en dylik åtgärd ingen uppgörelse i frågan skulle kunna träffas². Denna uppfattning framkommer visserligen icke i förf:s framställning; han håller sig strängt till händelseförloppet. Men den läses delvis mellan raderna, liksom ock Daniel Perssons och hans medmotionärens motiv, förestavade av mer eller mindre välförstådda intressen. Den kommunala reformen var för norra Sveriges småbönder väl så viktig som den politiska; när nu en snar och för den egna klassen i många avseenden värdefull och lockande förändring låg inom räckhåll hade de ingenting emot att offra den liberale ledarens omhuldade reformprojekt. Det författningpolitiska perspektivet denne anlagt på frågan, och uppenbarligen med ganska mycken möda även gjort till partiets officiella, var dem i grunden främmande och likgiltigt.

Frestelsen att taga en näraliggande lösning på Tällbergslinjen, alltså inclusive dubbelproportionalismen, måste i själva verket ha legat ofantligt nära till hands för mången liberal politiker under de upprörda värveckorna 1907. Även Karl Staaff och hans närmaste sviktade. Delvis på uppmaning av Branting hade i slutet av april allvarliga försök till samförstånd åvägabragts inom Särskilda utskottet. Dessa företogs i en särskild förhandlingsdelegation, bestående av tio framstående utskottsledamöter. Här sökte de båda parterna under flera sammanträden (25—29 april) uppnå en kompromiss. Utomordentligt intressant är, att förf. efter Lundebergs anteckningar kan framlägga Staaffs anbud till en uppgörelse. Staaff var färdig att acceptera regeringsförslaget — och därmed alltså den förhålliga proportionalismen — försett med Anderssons i Nöbbelöv tillägg, d. v. s. första kammarens valbarhetscensus nedsatt till 50,000 kr. resp. 3,000 kr., »men med villkor att valbarhet till Första Kammaren dessutom oberoende av census skulle tillkomma dem som bevistat minst tre riksdagar eller som i ett visst minimiantal år beklätt vissa kommunala uppdrag»³.

Proportionalisterna ansågo emellertid dessa villkor för hårda, försöket till en verklig samförståndsfred uppgavs, och så fattade

¹ Sid. 348 ff.

² Alfred Peterssons son, fil. d:r K. Petersson, Göteborg, vars auktoritet förf. åberopar som stöd för sin framställning på denna punkt, har i samtal med rec. givit uttryck åt här angivna uppfattning.

³ Sid. 376—81, särskilt sid. 379.

riksdagen sitt beslut, — på Nöbbelevslinjen — emot Staaffs och hans anhängares röster.

I ett avslutningskapitel kan förf. alltså konstatera, att de liberala i rösträttsfrågan besegrats av högern och mycket snart uppgivit tanken på fortsatt strid¹. Men denna resignation gällde blott rösträttsfrågan. Striden om statsskicket avblåses ej. Förf. framhåller, huru som motståndet mot rösträttsreformen inställes, men att samtidigt signalerna hissas till ny kamp för andra kammarens hegemoni i statslivet. Härvid skönjes redan begynnelsen till den fruktbarande samverkan mellan borgerlig vänster och socialdemokrati, som varit så betydelsefull för vårt lands politiska utveckling².

Som huvudperson i avhandlingen om Ministären Lindman och representationsreformen 1907—1909 framstår självfallet statsministern, Arvid Lindman. Förf. låter honom emellertid framträda i anmärkningsvärt ringa grad. I samband med skildringen av regeringstillträdet lämnar han en kortfattad karakteristik av statsministern och hans kolleger. I fortsättningen påpekas hans personliga insats, hans energi och uppslagsrikedom, hans allt annat än byråkratiska metoder, exempelvis huru han först av alla statsministrar i detta land trädde fram för menigheten ute i bygderna. En liten nyhet av visst pikanteri är upplysningen, att han medvetet uppställde E. G. Boströms »rikspolitik» som sitt föredöme³. Men i myllret av referat av agitationstal, utskotts-, kammar- och pressdebatter framträder regeringen och dess ledande man snarare mindre än man kunde vänta och säkerligen mindre än rättvist är. Författaren, som veterligen hyser och offentligen verkar för samma politiska åskådning som den då- och nuvarande statsministern, har emellertid därigenom effektivt värjt sig för den nära till hands liggande misstanken att allt för mycket vilja framhålla just hans insats. Man kan därför säga, att det som på sätt och vis är ett fel, på det hela taget blir en betydande förtjänst; ingen kan nu rättvisligen beskylla förf. för bristande objektivitet. Tvärtom är hans framställning i detta hänseende ett mönster i sitt slag.

De resultat, till vilka förf. kommit, äro i stort sett riktiga, ehuru visserligen smärre felaktigheter icke helt kunnat undvikas⁴.

¹ Se exempelvis sid. 493, 531.

² Se sid. 536, där Schottes tal i Uppsala den 20/4 1908 angives som »vänstersamlingens grundläggande dokument».

³ Sid. 102.

⁴ Så har förf. å sid. 37 efter Ömans a. a. sid. 68 f., 330—32 publicerat en statistik över A. K:s partier, som är ganska missvisande. En säkrare grund giver den av båda förbisedda partiförteckning, som förekommer i Politiskt Kvartalsblad 1906 n:r 1—2. Å sid. 80 (noten) säger förf., att Öman (a. a. sid. 267, 269 f.) påvisar »den mindre gynnsamma stämningen» mellan Staaff och kungamaktens representanter men att han icke tillmäter densamma någon betydelse. I själva verket uttalar Öman (a. a. sid. 267) tydligt motsatsen. Spänningen mellan Staaff och kungafamiljens medlemmar omtalas f. ö. även i förf:s eget citat (s. 80) ur v. Zweigbergks bekanta memoarartiklar samt ex-vis i G. Billing: Anteckningar från riksdagar och kyrkomöten 1893—1906, sid. 313.

Hans slutsatser och omdömen äro försiktiga och klokt avvägda. Källmaterialet, och då särskilt det otryckta, är på det hela taget väl behärskat, korrekt använt och återgivet. Den av förf. presterade redovisningen av detsamma är däremot alltför knapphändig, liksom litteraturförteckningen är ganska dilletantisk; proportionen mellan därstädes upptagna (omkr. 70) och verkligen citerade arbeten (omkr. 15) förefaller något egendomlig.

Förf. har i osedvanligt stor utsträckning byggt sin framställning på muntliga upplysningar av medverkande politici och experter, i främsta rummet statsminister Lindman själv. Utan här till principiellt dryftande vilja upptaga frågan om värdet av intervjumetoden använd för vetenskapligt ändamål önskar rec. likväl göra några reflexioner rörande tillämpningen i detta speciella fall.

De anmärkningar man här kan rikta mot förf. är framförallt, att han ej annorlunda än i ett av sedvanliga tacksägelser fyllt förord redovisat hela upplysningsmaterialet. Lika litet har han redogjort för sin metod eller för sin allmänna uppfattning om värdet av muntliga meddelanden. Om så skett, kunde läsaren ha fått en hållpunkt för bedömandet om han med tillräcklig kritik begagnat och sovrat det av naturliga skäl ganska disparata stoff, som blivit resultatet av mer än tjugo intervjuer. Som det nu är, kan man ur avhandlingens text och noter endast utläsa några spridda uppgifter om hans tillvägagångssätt. I regel synes upplysningarna varit muntliga; någon gång ha dock skriftliga svar inkommit. Man kan av ordalagen förstå, att förf. åtminstone i några fall tänkt sig att vederbörande före avhandlingens publicerande skulle i manuskript eller korrektur få tillfälle att kontrollera, hur deras meddelanden uppfattats och använts¹. En fara, som ligger i intervjumetoden och överhuvudtaget i begagnandet av otryckt material, nämligen att bortse från redan tillgängliga källor, har förf. ej helt undgått. Angående tillkomsten av det Billing-Månssonska skrivelseförslaget och dess genomdrivande i A.K. 1902, varom förf. har en f. ö. icke alldeles oantastlig framställning², stöder han sig delvis på meddelande av D:r David Bergström, men har förbisett, att en både utförligare och säkrare källuppgift finnes i Sveriges Historia till våra dagar, del XIII, sid. 206.

De kontrollåtgärder, som kunnat vidtagas, liksom ock förf:s uttalanden under disputationssakten vid Göteborgs Högskola den 4 oktober förlidet år ha emellertid övertygat rec. därom, att förf. med vaken kritik och i övrigt all önskvärd omsorg nyttjat intervjumetodens möjligheter, liksom han ock låtit sig angeläget vara att opartiskt låta företrädare för olika politiska riktningar komma till tals.

Genom sin redan påtalade krönikeform, genom mängden av referat och en överväldigande detaljrikedom kan D:r Timelins

¹ Jfr sid. 349.

² Sid. 12, jfr sid. 29.

avhandling icke sägas utgöra något mönster av en vetenskaplig monografisk framställning av ett politiskt problem och dess lösning. Däremot är den statsvetenskapliga forskningen förf. tack skyldig för ett samvetsgrant och flitigt insamlande av ett svårtillgängligt kanske eljest snart förskingrat källmaterial, som han säkert och korrekt begagnat. Hedern av ett sådant arbete blir så mycket större, då det från början till slut utförts vid sidan av tidningsmannens krävande dagliga gärning.

E. Ths.

KNUT WICHMAN: *Karl XIV Johans regering och den liberala oppositionen under 1830-talets senare hälft*. Akademisk avhandling. XIV + 243 sid. Uppsala (tr. Göteborg) 1927.

Föreliggande avhandling — mycket välskriven och i många avseenden fängslande — innehåller en skildring av kampen mellan Karl Johans regering och den liberala oppositionen under åren 1838 och 1839 samt en inledande allmän karakteristik av »regering och opposition vid 1830-talets mitt». — Författaren har enligt företalet avsett att låta undersökningen omfatta »förutsättningarna för 1840—41 års kris» och har därmed ansett sig kunna giva »en klarare, mera principiell belysning av motsatsen mellan konservatism och liberalism vid denna tid», än om han, i enlighet med sin ursprungliga avsikt, lämnat en framställning av kampen vid 1840—41 års riksdag. Det är dock att märka, att avhandlingens *huvudparti* av principfrågor upptager till *mera systematisk behandling* endast spørsmålet om statsrådets reservationsrätt och därmed sammanhängande problem om tryckfriheten och blottställandet av konungens person för den allmänna opinionen. I övrigt träda de förtjänstfulla berättande och sakligt utredande partierna i förgrunden. — Man blir onekligen förvånad, då författaren i slutorden låter hela undersökningen mynna ut i omdömet, att »den politiska idékampen mellan liberala och konservativa under 1830-talet ger ett starkt intryck av, hur djupt berättigade och nödvändiga båda dessa åskådningar(?) äro för ett folks sunna utveckling». Den därpå följande allmänna karakteristiken av mentaliteten hos »*denna tids konservativa*» och »*deras liberala motståndare*» må vara aldrig så riktig; den kan icke motivera ett så generellt omdöme. Varken omdöme eller motiverande karakteristik står f. ö. i verklig relation till den framställning, som boken i dess helhet ger. En samlad och nyanserad teckning av tidens politiskt konservativa strömningar givas tyvärr alls icke. Och den korta, sammanfattande teckning av 1830-talets svenska liberalism, som själva inledningskapitlet innehåller, har en argumentation, som tydligt visar, att författaren *icke* hyser den uppfattningen, att man kan betrakta »liberalism» och »konservatism» som två relativt fasta, ständigt i nya former uppdykande grundåskådningar — den enda

uppfattning, som, logiskt sett, skulle kunna eventuellt leda till ett så allmänt omdöme som om bådas nödvändighet »för ett folks sunda utveckling». Författaren betonar i stället med skärpa och närmast i polemik mot Sam Clason, att det tidigare 1800-talets liberalism, enkannerligen i Sverige, har verkligt väsentliga drag, som skilja den från 1700-talets politiska frihetssträvanden i Europa (förf. kallar dessa »1700-talsrationalismen»), hur påtagligt än sambandet mellan båda strömningarna är.

Denna synpunkt, att man icke utan vidare får betrakta 1800-talsliberalismen (ännu mindre all senare liberalism) blott som en ny historisk utformning av en ständigt bestående abstrakt individualistisk grundåskådning, är f. ö. fullkomligt riktig. Emellertid vill man dock gentemot författaren invända, att det icke låter sig göra att precisera skiljaktigheten mellan tvenne strömningar genom alltför allmänt hållna antiteser, som delvis äro ägnade att fördunkla uppfattningen av den kontinuerliga historiska utvecklingen med dess genomgående växelverknningar, ständiga konfusioner och motsägelsefulla tanke-system och strömningar. Förf. låter t. ex. *Rousseau* och *Montesquieu* vara huvudrepresentanter för upplysningstidens politiska tankearbete och uppställer i motsats härtill *Benjamin Constant* som liberalismens politiska lärofader. Detta kan på sätt och vis vara riktigt, men man behöver t. ex. blott ställa *de Lolme* mellan *Montesquieu* och *Constant* för att se, att dem emellan icke blott råder ett motsatsförhållande utan att där också finnas förbindelselinjer. Det ligger mer än vad man kanske vanligen tror i *Montesquieus* betoning av de formellt varandra motvägande makternas nödvändiga *samverkan* i verkligheten. Och i den mån klar motsats råder mellan *Montesquieus* ena tanke, motvägande makter, och *Constants* parlamentarism, är det ju uppenbart, att våra konservativa delvis kunde stödja sig på den förre författningsteoretikern. Lika litet som det faller någon in att därför identifiera 1830-talets svenska konservatism med 1700-talets politiska radikalism, lika litet är det något verkligt sägande i att illustrera den otvivelaktiga skillnaden mellan liberalismen och det föregående århundradets mångskiftande politiska frihetssträvanden genom att i ett allmänt motsatsförhållande uppställa politiska tänkare från de olika århundradena¹. — Liknande synpunkter kunde vara att anföra gentemot författarens något förenklade betoning av motsatsen mellan den *kosmopolitiska* »1700-talsrationalismen» (förf:s uttryck) och den *nationella* 1800-talsliberalismen. Påpekandet har naturligtvis åtskilligt i sig, men det kan bl. a. invändas, att det individualistiskt motiverade nationalitetsbegrepp, som just under den franska revolutionen mog-

¹ I förbigående måste påpekas, att förf. inne i avhandlingen (s. 155) betecknar *Anders Lindebergs* tal om »ett offentligt eller tyst kontrakt» mellan regering och folk som en variation av *Rousseaus* teori om samhällsfördraget. Detta omdöme måste uppenbarligen bottna i en viss grad av obekantskap om innehållet i *Contrat social*. Det var just tillvaron av ett sådant kontrakt som *Rousseau* så energiskt förnekade!

nade, dock är ett stadium på vägen fram mot det nationalitetsbegrepp, som lade tyngdpunkten, icke på den enskildes trivsel och subjektiva tycke, utan på historisk gemenskap.

Dessa ur recensionssynpunkt kanske alltför vidlyftiga reflexioner, som framkommit i anslutning till avhandlingens avslutningsord och i flera avseenden förtjänstfulla inledningskapitel, äro icke avsedda att leda uppmärksamheten bort från tyngdpunkten i Wichmans framställning, *skildringen av 1838 och 1839 års händelser*. Det egentliga regeringsystemet har författaren icke tecknat annat än inledningsvis huvudsakligen i anslutning till memoarlitteraturen. Först en grundlig och omfattande undersökning av statsrådsprotokollen under jämförelse med de franska föredragningslistor, som privat framlades för konungen efter statsrådsberedningarna, hade kunnat giva en verklig insikt om dettas karaktär. Det är egentligen oppositionens anlöpp och programförklaringar samt regeringens försvar, som blivit föremål för undersökning. Vid teckningen av det oroliga året 1838 har författaren rent dispositionellt gjort ett lyckligt grepp, som förresten är betecknande för hans skildringskonst och hans förmåga att sovra materialet. I ett särskilt kapitel berättas utomordentligt livfullt om årets rabulistfejder, i ett annat behandlas i ett sammanhang högmålsåtalet mot Crusenstolpe, i ett tredje skildras allt vad som f. ö. har samband med Hartmansdorffs hovkanslerspolitik.

Huvuddragen av den politiska processen mot Crusenstolpe ha ju förut varit kända, men vi få här en ny, klar och redbart gjord samt ingående skildring och analys av allt väsentligt i den härmed sammanhängande konflikten. Crusenstolpes angrepp på konseljen efter en utnämning uppfattades av Hartmansdorff som lasteligt tal mot konungen, och detta ställningstagande aktualiserade den gamla stridsfrågan om regeringens ställning till den allmänna opinionen och om statsrådets rätt att reservera sig till protokollet och därmed följande möjlighet att undandraga sig ansvar i konstitutionellt hänseende. Författaren ger en belysande teckning av den extremt doktrinära konservatismens hävdande av konungens absoluta handlingsfrihet vid besluten med därav följande benägenhet att överhuvudtaget och med skilda medel avvärja kländer mot regeringsbesluten från allmänhetens sida. Av intresse är särskilt författarens förnyade poängterande av, att konungen själv snarast var ovillig att låta igångsätta aktion mot Crusenstolpe liksom av att flera konservativa ogillade den taktik, som processen innebar. Väl avvägd är också redogörelsen för de liberalas krav, att statsråden i full utsträckning skulle påtaga sig ansvar också för besluten, att resignationsplikten skulle föreligga ej blott inför konstitutionsvidriga beslut utan ock om avgörandet i viktigare frågor gick emot enskilda statsråds klart uttalade mening. — Man skulle möjligen kunna anmärka, att författaren icke fullt så tydligt som önskvärt varit har hållit isär de visserligen varandra berörande men dock åtskilda frågorna om konstitutionellt ansvar och ansvar inför opinionen, speciellt i pressen.

Årets problemdiskussion borde f. ö. ha ställts i verklig relation till de föregående vidlyftiga meningsutbytena om samma saker. Man frågar sig, kommer här fram något principiellt nytt? Vidare synes författaren vara benägen att utan egentlig reservation låta de liberala kraven (frånsett de rent parlamentariska syftena) bli ett adekvat uttryck för de konstitutionella principer, som vore »gömda» i 1809 års R.F. En författningshistoriker blir alltid illa ställd, om han för mycket laborerar med det obestämdeste av alla begrepp »ett verkligt konstitutionellt styrelsesätt» och så söker påvisa, att dess anda finnes [eller icke finnes] i en mer eller mindre ofullständig och motsägelsefull författningsurkund. Man får dock komma ihåg, att reservationsrätten och bestämmelsen om ansvar blott för rådslagen är särskilt klart markerad i R.F. Detta kan aldrig fränkommas. Det är visserligen sant, att det icke gärna kunde låta sig göra att formellt fixera den rådgivareposition, som de liberala krävde. Men frågan är, om icke åtminstone några av grundlagsstiftarna varit så angelägna att betona konungens reala självständighet vid fattande av beslut, att de icke närmare förmått tänka sig in i de konsekvenser detta kunde få såväl för rådgivarnas konstitutionella ansvar som för majestätets »helgd» och »den vakna allmänandan». — R.F:s speciella utformning av stipulationerna rörande de ansvariga rådgivarnas förhållande till konungen torde åtminstone i väsentlig mån kunna förklaras som en doktrinär utveckling av Montesquieus bekanta, ur engelskt författningsteoretiskt tänkande emanerande, fiktiva motivering till rådgivareansvarigheten. Den gick ju ut på att ansvaret skulle drabba rådgivarna. Ty *endast* om dessa givit dåliga råd, kunde exekutivmaktens bärare fatta fördärliga beslut.

I kapitlet om Hartmansdorffs hovkanslerspolitik har författaren förtjänstfullt framhållit allt, som kan vara ägnat, att giva verkligt historisk förståelse för de mot publicistiken riktade indragningarna och åtalen. Han hänvisar till tryckfrihetens relativa ungdom, pressföljelserna i utlandet och regeringens allmänna åskådning om den hetsigt omogna pressopinionens skadlighet. Någon gång förefaller det emellertid som om dessa goda synpunkter vore pliktskyldigast anlagda, då de icke riktigt stå väl samman med ibland nästan lyriska utgjutelser om regeringens kortsynthet och dess oförmåga att förstå, att man ej med maktmedel kunde slå ned oppositionslustan »hos detta gamla styvsinta folk». Detta ljuder nästan som en 1830-talsliberals egen argumentation. Jag vill alls ej påstå, att förf. gör orätt i att med skarp kritik bedöma den konservativa kampen mot tryckfriheten och att bestämt fastslå, när kortsynthet eller klumpighet föreligger (han gör det förträffligt på flera ställen), men jag tror, att han något överdrivit klandret över godtyckligheten i åtals- och indragningsspolitiken. Om en sådan *överhuvudtaget* bedrives, måste den nödvändigt, om ej i princip så dock praktiskt, taga sig uttryck i en slags *exempelstatuering*, som redan i sig innebär något av godtycklighet. — Då författaren förklarar, att indragningsmaktens »godtyckliga utövning ej mindre än dess olagliga tillkomst vanpryder ett lagbundet

samhälles historia», uppfordras man till en påminnelse om, att det kan vara skäl i att se en smula mindre idealiserande, mera realistiskt på detta vårt samhälles äldre historia. Energiska, mer eller mindre klarsynta och lyckosamma »lagbrytare» voro också Gustav Vasa, Karl XI, Arvid Horn och Gustav III — andra att förtiga. Indragningsmakten hör ej i första rummet bedömas ur synpunkten av dess laglighet eller olaglighet. Den historiska domen bör framkomma under en annan aspekt.

Vill man vara mycket kritisk, kunde man också säga, att författaren icke helt lyckats till en samlad och övertygande bild förena de olika, mången gång förtjänstfullt framhävda dragen i Hartmansdorffs politiska personlighet. Och recensenten kan för sin del alls icke förstå, att det på något sätt kan sägas vara »en lycka för Hartmansdorffs minne i vår historia under Karl Johans sista år» att hans memorial till konungen av den 14 juli 1838 finnes bevarat. Att hovkanslern föredragit öppna åtal framför indragningsvapnet är ju känt redan tack vare andra källor, och den omständigheten, att han i detta memorial under omedelbart intryck av den starka förbittringen i landet efter den Crusenstolpeska processen både visar sig vara böjd att uppskjuta nya planlagda åtal och särskilt starkt poängterade indragningarnas verkningslöshet, är dock icke uttryck för mer än en ganska blygsam grad av habilitet, vilken Hartmansdorff som riksdagstaktiker förvisso vid flera tillfällen överskridit. Författaren har också själv mycket riktigt framhållit, att hovkanslerns princip och praktik just vid tidpunkten för memorialets författande tydligt divergera.

I avhandlingens senare hälft, som handlar om händelserna år 1839, är det särskilt utredningarna om »*reaktionen mot oppositionen*» och striden om den med tanke på förestående riksdag planlagda oppositionella »*koalitionen*», som tilldraga sig intresse.

Det material författaren framdrager till belysning av »reaktionen» är intressant, men författaren försmår att bestämt taga ställning till frågan om det verkligen förefunnits en reaktion i den meningen, att oppositionellt sinnade personer i större utsträckning blivit betänksamma eller omvända. Det är kanske klokt att icke av till buds stående material draga alltför säkra slutsatser. Det må dock vara tillåtet att ytterligare understryka författarens påpekande av, att riksdagsmannavalen ej vittna om någon försvagning i oppositionens omfattning. Det bör tilläggas, att den konservativa Svenska Minervas bevis för existensen av en verklig omsvängning snarast verka journalistisk taktik eller också uttryck för satsen, att man tror vad man gärna vill. Den danske ministerns uppgifter om en reaktion kunna mycket väl emanera blott från den konservativa pressen.

Det måhända allra värdefullaste i avhandlingen är undersökningen om den s. k. koalitionen. Det kan efter Wichmans forskning anses slutgiltigt bekräftat, att koalitionen endast var *tillämnad*. Aristokratiska oppositionsmän av olika meningsriktningar sökte kontakt med den liberala pressens ledande män och opposi-

tionellt sinnade borgare. Emellertid förmådde aristokraterna ej vinna varaktigt förtroende hos de borgerliga. Något mer än mycket tillfälliga sammanträffanden mellan adliga oppositionsmän ha knappast förekommit, och ej ens dessa inbördes lyckades komma överens om en operationsbas; speciellt var divergensen stor, när det gällde ställningstagandet till representationsfrågan. — Man förstår emellertid mycket väl, att de ivrigaste liberala i optimism eller av taktiska skäl talat om koalitionen som ett faktum på samma sätt som de konservativa sökt blåsa upp en reaktion genom rubriker i tidningarna. Särdeles ovisst är det om konungens abdikation med större eller mindre allvar framställt som ett önskemål vid »koalitionsmännens» förberedande möten. Förf. lägger en viss vikt vid att uppgifter härom förekomma på många håll. I själva verket synas alla uppgifter kunna återföras till Poppius' berättelse på ett senare stadium, då denne för skilda personer skröt med att han vid en sammankomst ställt sig skeptisk till alla verklighetsfrämmande planer på att framdriva abdikation. Det är mycket möjligt, att önskemålen framförts, men *mångfalden* av uppgifter har i detta fall ingenting att betyda.

Den huvudbrist, som i föreliggande avhandling framträder, är olycklig fixering av ämnet. Arbetet ger som helhet ingen lösning av ett något så när slutet problem. Men som bidrag till Karl Johans-tidens historia försvarar det väl sin plats. Författaren visar sig ha god förmåga att sovra och gruppera materialet, han är vidare en utmärkt stilist, och hans källkritik är genomgående försiktig och sund. Hans bok läses både med nöje och med verklig behållning.

Georg Landberg.

FR. SEEBASS: *Bergslagen*. Braunschweig (Berlin) Hamburg 1928, Georg Westermann.

Lika villig som man är att skriva under satsen om vetenskapens universalitet, lika nödsakad är man nog att medgiva, att för vetenskapsidkaren förutsättningarna för att oberoende av nationella gränser kunna prestera ett fullgott arbete äro mycket olika inom olika forskningsgrenar. Discipliner sådana som de matematisk-naturvetenskapliga samt jämförande språkforskning representera härutinnan ytterligheten åt ena hållet, medan mer eller mindre utpräglad nationellt-kulturellt betonade vetenskapsgrenar givetvis stå längst ut på motsatta flygeln.

Svenska geografer av den äldre skolan, såsom Otto Norden-skjöld, Axel Hamberg m. fl., äro ju i grund och botten inte annat än geologer. En enstaka mer humanistiskt orienterad forskare, den för tidigt bortgångne Karl Ahlenius, får betraktas som ett undantag, bekräftande regeln. Under de senare årtiondena har ju emellertid vuxit fram en skola av framstående geografer, vilka

flyttat ut sin vetenskaps gränsmärken genom att betrakta olika geografiska individualiteter ur synpunkten av allmänt kulturella och ej minst antropologiska faktorer. Denna nyare riktning inom geografin, som på ett högre plan utgör ett slags motsvarighet till hembygdsforskningen i primärskolan och som torde få betraktas som en blandad naturvetenskaplig-humanistisk forskningsgren, representeras av exempelvis Helge Nelson och Sten De Geer.

Det ligger i sakens natur, att vetenskapsmännen vid lösandet av forskningsuppgifter av senast antytt slag äro på ett helt annat sätt hänvisade till sitt eget land än då det gäller geofysiska och liknande problem. För att kunna helt förstå och beskriva det pulserande livet inom en svensk bygd i dess växlande utformning och än mer för att kunna gripa något av dess själ, sådan den framstår som resultat av århundradens utveckling, kräves förvisso, utom en del andra förutsättningar, även att vara om ej bygdens egen son så åtminstone svensk. Det är icke ens nog att tillhöra ett närbesläktat folk, med vilket Sverige sedan sekler haft intima kulturförbindelser, och att ha vistats flera år i landet, en icke infödd kommer alltid att här vara belastad med en besvärande handikap.

Det arbete, som närmast givit anledning till ovanstående reflexioner, är en för kort tid sedan utkommen avhandling om »Bergslagen», ingående som nr IX i universitetets i Greifswald serie »Nordische Studien». Författaren, Dr Friedrich Seebass, vetenskaplig assistent vid universitetets geografiska institution, tillhör synbarligen den nyssnämnda yngre riktningen inom den geografiska vetenskapen. I och för sig är arbetet ett gott vittnesbörd om tysk företagsamhet och energi, och Dr Seebass är värd en honnör för visat mod att gripa sig an med en synnerligen krävande uppgift. Denna uppgift synes dock beklagligtvis i viss mån ha överstigit den tyske geografens krafter, mindre att förvåna sig över, då dess värdiga genomförande säkerligen skulle inneburit ett verkligt kraftprov även för en välutrustad svensk vetenskapsman. För en yngre meritsamlade forskare ligger väl ofta den frestelsen nära att söka lysa och imponera med ett stort ämne och ett väldigt material. Men ej minst på vetenskapens område gäller ju, att bland det allra viktigaste men samtidigt svåraste är just begränsningens konst.

De brister i Dr Seebass' arbete, som direkt torde få återföras på författarens egenskap av utlänning, överser man ju gärna med. Övriga svagheter synas alla stå i mer eller mindre nära samband med den nyss påpekade bristen på koncentration. Hur långt man kan nå med klok begränsning av likartade ämnen visas av exempelvis Nelsons kända studier över Öland (i *Emigrationsutredn.* 1909) och »En bergslagsbygd» (i *Ymer* 1913). Nu skall det villigt medges, att här berörda konturlöshet i viss mån står i samband med den speciella beskaffenheten hos just Dr Seebass' ämne. Sedan de gamla privilegierade bergslagen vid 1800-talets mitt

definitivt upphört att intaga en särställning i judiciellt och kameralt hänseende, gå meningarna vanligen mycket isär, då det blir fråga om att definiera den mellansvenska bergslagen som kultur-geografiskt begrepp och även fastlägga dess gränser ur andra synpunkter, något varpå även Dr Seebass anför goda exempel. Rörande omfattningen av ett »inre bergslagen», bergslagen i egentligaste mening, synas dock åsikterna gå mindre isär. I en huvudavdelning av arbetet söker författaren skildra ingenting mindre än hela Svealands näringsliv, och även flerstädes i andra kapitel svävar han gärna ut över vidsträckta områden. Hade den tyske geografen hållit sig inom de gränser för det kulturgeografiska bergslagen, som han själv uppdrager i avslutningskapitlet, och där han personligen synes vara bäst bevandrad, hade framställningen säkerligen kunnat vinna mycket i olika avseenden.

Det är ganska rimligt att med det nationella främlingskapet även följer större svårighet att överblicka, smälta och sovra kunskapsstoff av här berörd natur. Det gör sig märkbart redan vid en blick på dispositionen, som utmärkes av en viss brist på klarhet och koncentration. Om några nya uppslag kan ju ej bli tal i ett arbete som Dr Seebass', och på någon djupare granskning av den tyske vetenskapsmannens ställningstagande till olika teorier och problem, som beröras, är ej här platsen att ingå, även om författaren till dessa rader hade större förutsättningar därtill än vad fallet är — en kulturgeograf måste i själva verket vara åtskilligt av en polyhistor.

Vad man alltid har rätt och skyldighet att fordra av ett vetenskapligt arbete oberoende av ämne och nationalitet är emellertid, att de i tryck framlagda sakuppgifterna genom kritisk granskning och noggrann kontroll tillförsäkrats motsägelöshet och vederhäftighet. Det är ju av gammalt noggsamt bekant, att det bl. a. just på bergshistoriens område är särskilt gott om opålitliga uppgifter, men detta faktum borde ju ha varit en ytterligare anledning för den utländske geografen att skärpa sin kritiska blick. Redan en ytlig bläddring i arbetet låter misstänka, att dess författare knappast haft den rätta uppfattningen om vad en vetenskapsman bör anses vara skyldig sitt anseende, sitt ämne och sin publik med avseende på riktigheten av meddelade fakta. Då en så pass allvarlig beskyllning ej får framföras utan att styrkas med belägg, skall jag tillåta mig att i det följande giva några exempel — ett fåtal på slump utplockade — på dylik bristande tillförlitlighet. Vidare skall anföras ett skolexempel på hur man icke bör presentera ekonomisk statistik samt slutligen några uttalanden, som man knappast väntat finna i ett vetenskapligt arbete.

Först några ord om källförteckningen. Den är synnerligen omfångsrik, vilket dock i viss mån beror på, dels att samma källa i åtskilliga fall upptagits på mer än ett ställe, dels förekomsten av en del litteratur, som har rätt avlägset samband med det behandlade ämnet. Placeringen av de anförda skrifterna på efter inne-

hållet åtskilda huvudkategorier av källor kan i ett stort antal fall giva anledning till kritik och undran, och oriktigheterna i detalj äro störande talrika. Historiker som Hans Hildebrand och Hans Forssell få finna sig i, att deras namn felstavas. Att den förre heter Hildebrandt är Dr Seebass så övertygad om, att han bland beriktigandena — vilka inom parentes sagt upptaga halvannan sida och likväl endast omfatta en bråkdel av de oriktigheter, som skulle kunna anses som korrekturfel — rättar den å en textsida anförda riktiga formen till den nämnda oriktiga! Forssells arbete »Sveriges inre historia från Gustaf I etc.» uppgives tryckt 1878 i st. f. 1869 och 1875.

I kap. om det inre bergslagen har antecknats. På sid. 163 kallas Kopparbergs köping för Stora Kopparberg, något som leder tanken på fel spår, och betecknas Smedjebacken, som sedan ett tiotal år haft köpingsrättigheter, som municipalsamhälle. — Å sid. 205 angives Svedenborgs födelseår oriktigt till 1678 i st. f. 1688. — Uppe å sid. 219 uppgives, att Sveriges andel i världsproduktionen av järn 1800 utgjorde 31 %, vilken siffra bör justeras till 13. — Strax nedanför återges ett par jämförande sifferkolumner, avsedda att illustrera »skillnaden med avseende på bränsle- (d. v. s. träkols-)pris (mellan Sverige och U. S. A.) och dessas förhärjande inverkan på det svenska exportpriset». Ingen tablårubrik eller kommentar i texten förekommer. Läsaren kan gissa, att här avses de absoluta kostnaderna i nämnda två länder för framställning av en ton tackjärn, fördelade på olika kostnadselement, vad han där- emot ej utan att vara initierad eller utan att gå till källan kan gissa är, dels att det här säkerligen rör sig om helt olika kvaliteter av tackjärn, dels att det svenska träkolsprisets större höjd per tillverkad ton jämförd med det amerikanska uteslutande beror på stordriftens förbilligande inverkan i U. S. A., medan träkolsprisen absolut taget äro *högre* i Förenta Staterna än i Sverige, dels att de amerikanska siffrorna avse 1909, de svenska 1913. Sist men icke minst må erinras om, att U. S. A. överhuvud icke uppträder som exportör av kvalitetstackjärn, vadan siffersammanställningen förefaller meningslös. — Å sid. 220 säger författaren på tal om Sveriges stora stenkolsimport 1913, att en större kolinförsel betydde »en ytterligare förlust av svensk nationalförmögenhet»! — Ett par sidor längre fram tycks förf. leva i den föreställningen, att det råder exportförbud å fosforfattig järnmalm i Sverige, och å sid. 224 få vi veta, att »Trollhättakanalen» öppnades 1832.

I det kapitel, som behandlar en del mindre betydande industrier i Svealand och som endast upptager drygt två sidor, förekommer bl. a. den uppseendeväckande notisen, att glasindustrien väster om Väneren har sitt huvudsäte i Dalsland. Detta landskap äger så vitt bekant och har ej på mycket länge ägt ett enda glasbruk! Uppgiften om de fyra skofabrikerna i Kumla kan betecknas som antikverad. I kapitlet om krafttillgångarna har förf. å andra sidan beträffande utbyggandet av Lanforsen i Dalälven och Munkforsen i Klarälven

gått utvecklingen i förväg. — Beträffande våra vattenkraftresurser behöva vi f. ö. tydligen ej vara oroliga för framtiden. Förf. framhåller nämligen det krafttillskott, som den sekulära landhöjningen i Norrland härvidlag medför!

Med tacksamhet bör noteras, att ett oerhört arbete tydligen nedlagts å tabeller och kartor. Beträffande detta slags upplysningsmaterial gäller ju dock i särskilt hög grad, att det står och faller med tillförlitligheten och precisionen hos de meddelade uppgifterna. Vad i synnerhet kartbilagorna beträffar synas dessa i det närmaste ha uppnått den vederhäftighetsstandard, som rimligen kan begäras. Några ganska vanprydande oriktigheter ha dock insmugit sig. På kartan över de viktigaste industrigrenarnas lokalisering i Mellansverige spökar ännu efter decennier Morgongåva beryktade järnverk, och Skultuna markeras som järn- i st. f. metallverk. Det största exportsågverket och likaså största pappersbruket inom det egentliga bergslagsområdet, resp. Hellefors och Ställdalen, synas alls icke till. Även å kartan över gruvornas och masugnarnas lokalisering konstateras några oriktigheter.

Den klädsamma, nästan avväpnade anspråkslöshet, varåt Dr Seebass ger uttryck i förordet, får ej förhindra en objektiv och nyttig kritik. Att han skridit till verket, livad av kärlek till uppgiften, och på denna nedlagt ett intresserat både mödosamt och tidskrävande arbete, är *en sak*, och må av ingen förnekas. Med avseende på överskådlighet, koncentration och riktighet i sakkuppgifter är likväl hans bergslagsbok behäftad med så många brister, att dess förtjänster och påräknade värde för utländsk publik bliva i betänklig grad förminskade. Säkerligen hade arbetet kunnat vinna mycket på att granskas eller åtminstone genomses av någon svensk fackman, vilket efter allt att döma icke skett.

Upplysningsverksamheten inom ett land rörande förhållandena inom ett annat må gärna framträda med olika pretentioner och i många växlande former. Den bör ej heller förbehållas representanter för det land, det gäller att sprida kännedom om. I samtliga fall måste dock uppställas vissa minimikrav beträffande saktighet och vederhäftighet i de framställningar, som allmänheten får till livs. Särskilt höga fordringar böra givetvis ställas på med stor vetenskaplig apparat utrustade verk, ingående i universitetsserier och tryckta med ofrentligt bidrag.

Viking Källström.

IVAR ÖMAN: *Karl Staaffs första ministär*. Akad. avh. 338 sid. Norrköping 1923.

VALFRID SPÅNGBERG: *Karl Staaff*, I—II. Verd. småskr. 318, 319. 119 + 108 sid. Sthlm 1928.

Den centrala betydelse, som Karl Staaff ägt i vårt lands politiska utvecklingshistoria, framgår icke minst av den uppmärksamhet, som från vetenskapens sida ägnas hans person och verk. Av de ovan angivna arbetena framträder det ena (Spångbergs) som en populärvetenskaplig småskrift, det andra (Ömans) med hela den auktoritativa tyngden hos ett akademiskt specimen.

Spångbergs arbete har karaktären av en fullständig biografi. Det skildrar Staaff som enskild och offentlig person (»Människan», »Juristen» och »Politikern»), delvis med stöd av hittills opublicerat material, varav särskilt breven från Staaffs ungdomstid äro av intresse. Framställningen kännetecknas i övrigt av författarens vanliga klara och lättlästa stil, en överskådlig gruppering av materialet och en ovanlig förtrogenhet med de sista årtiondenas inrepolitiska historia. Arbetet lider dock stundom av en viss flackhet, som är särskilt påfallande, då författaren kommer in på spörsmål av mera svårlöst natur. Staaffs förhållande till nykterhetsfrågan under tiden för hans andra ministär »utredes» på en sida, och förf. tyckes finna det hela alldeles självklart (II, sid. 50). Och om arbetsresultatet av 1905—06 års ministär säges det, att det kan »icke vara tal om annat än att regeringen i det hela taget gjort sin sak väl ifrån sig» (II, sid. 6). En dylik sammanfattning är nästan alltför populär att kunna kallas vetenskaplig.

En annan sak må törhända även nämnas, helst därför att den även har tillämpning på föregående arbeten av Spångbergs hand, nämligen de bristfälliga källhänvisningarna. Blott ett exempel må anföras. På tal om Staaffs ministärbildning 1905 ordar förf. om att Staaff hade fullt fria händer; namnen Trolle och Tamm betydde visst icke något hovinflytande; för övrigt hade Daniel Persson och även Rösiö varit påtänkta för jordbruksportföljen (I, sid. 97). Hela detta stycke är hämtat från Ömans avhandling och, framför allt, Otto von Zweigbergks polemik mot denna i Dagens Nyheter, men ingen av dessa källor finnes nämnd, vare sig där eller annorstädes. Man har dock ett visst intresse att få veta, när förf. kommer med egna påståenden och när han refererar andras.

Ivar Ömans avhandling, vid detta laget redan fem år gammal, syftar endast till undersökning av en speciell punkt i Staaffs politiska liv, nämligen ministären 1905. Den söker därvid, ehuru efter självständiga linjer, komplettera Kihlbergs stora undersökning om den svenska ministären, och den gör det bland annat med hjälp av uppgifter, hämtade direkt från ministärens ännu levande medlemmar.

En metodfråga av största intresse knyter sig just till spørsmålet om intervjuförfarandet som forskningsmetod. Enär Ömans avhandling erbjuder det första exemplet i vårt land på en statsvetenskaplig avhandling, där denna metod bildar en av hörnstenarna i fråga om materialet, kan det vara befogat att härtill knyta några allmänna anmärkningar.

Vad som skiljer intervjumaterialet från memoar- eller brev-materialet är mindre den muntliga formen — som ju i och för sig ingalunda är någon nödvändighet, tvärtom — än fastmera den direkta fråga, som föranleder intervjuuttalandet. Av frågans art betingas också svarets värde. Ty i många fall har den tillfrågade aldrig närmare reflekterat över det faktum, som frågan gäller. Det sammanhang, vari vetenskapsmannen ser saken, har stundom aldrig tett sig som väsentligt för den som har att avge svaret. I detta fall, liksom i många andra, kan han behöva leta ganska djupt ner i sitt minnes skattkammare för att besvara frågan; ty det ligger nästan i sakens natur, att han icke gärna lämnar den obesvarad, helst sedan han kommit till insikt om dess vetenskapliga relevans.

Givetvis röra frågorna vanligen saker, som ligga tio eller tjugo år, kanske ändå längre, tillbaka i tiden. Det är inte allom givet att efter så lång tid kunna erinra sig detaljer eller fälla fullt motiverade omdömen, helst när den episod, som saken rör, icke från början framstått som väsentlig. Man känner ju alltför många exempel på otillförlitligheten hos memoarverk. Och där gäller det ändå saker, som memoarförfattaren själv utvalt. Vid intervjuförfarandet får han rätta sig efter en annans intentioner och blir satt att besvara frågor, dem han kanske aldrig själv skulle tagit upp till behandling. Det ligger i öppen dag, att ett dylikt förhållande snarast är ägnat att minska värdet av de meddelanden, han har att göra.

Utan fara att missförstås torde man därför kunna påstå, att intervjuförfarandets resultat måste underkastas sträng kritik; och denna kritik måste i första hand inrikta sig på den frågandes tillvägagångssätt. Har han endast anmodat vederbörande att meddela sin åsikt i en viss sak resp. relatera ett visst händelseförlopp? Eller har han tillika låtit förstå *sin egen* mening om saken, sin egen relation av förloppet? Eller har han kanske endast framlagt dessa sina egna förmodanden i syfte att få dem bestyrkta eller bestridda? För att en fullt tillfredsställande källkritisk granskning skall kunna äga rum måste dessa frågor besvaras. Ty ju mera den frågande skjuter sin egen uppfattning i förgrunden, dess mera bunden känner sig den tillfrågade av denna, dess mindre rikhaltiga uppgifter kan han i allmänhet väntas lämna, men dess mera välmotiverade har man också anledning att förmoda att hans omdömen eller uppgifter bli; när han framlägger dem i strid mot författarens egna.

Öman har i allmänhet icke meddelat, huru han förfarit vid sitt intervjuarbete. De personligt lämnade uppgifterna beledsagas vanligen av fotnoten: »Meddel. av . . .»; endast i ett par fall finner man:

»Uppgiften bestyrkes av ...» eller något liknande. Uttryckligt citerande av meddelarens egna ord förekommer endast undantagsvis (sid. 80, not 2).

Den kritik man numera, med stöd av andra källor än Ömans egna, kan utöva mot hans intervjuuppgifter, talar emellertid icke till förmån för dessas tillförlitlighet.

Så till exempel uppges på sid. 56, att Särskilda utskottets utlåtande 25 juli 1905 tillkommit på »en väsentligen av Billing och Staaff utarbetad kompromisslinje». Uppgiftens meddelare är S. H. Kvarnzelius. Billings i våras utkomna memoarer ge emellertid en helt annan bild av utlåtandets tillkomst. Enligt Billing arbetade en delegation inom Särskilda utskottet (Lundeberg, Åkerhielm, Billing [F. K.], P. Pehrsson, v. Krusenstierna, Staaff [A. K.]) på att åstadkomma en kompromisslinje, men misslyckades; utskottets andra-kammarhalva sammanträdde för sig och framlade ett slags ultimatum, som två dagar senare antogs av förstakammarhalvan på Billings och framför allt Lundebergs tillskyndan (Billing: Riksdagar och kyrkomöten, sid. 292, 293). Hade Billing tillsammans med Staaff »väsentligen utarbetat» kompromisslinjen, skulle han otvivelaktigt omnämnt detta.

En annan av Ömans uppgifter, nämligen den på sid. 24 återgivna, att Staaffs inflytande inom Folkpartiet vid tiden för dettas upphörande var alltför ringa att påverka partimajoritetens beslut, hör också till de icke alldeles oanfäktbara. I ett manuskript, som av anmälaren tillställts ledaren för Folkpartiet, häradsdomaren Bromée i Billsta, i och för benägen genomläsning, har denne på ett par ställen gjort marginalanteckningar, vilka på ett otvetydigt sätt giva till känna, att Staaffs medverkan var av största värde, när det gällde att övertyga partiets medlemmar om nödvändigheten för partiet att delta i den liberala samlingen. Detta är raka motsatsen till vad förf. och hans hemulsmän Kvarnzelius och Lindhagen velat påstå; och om man också har anledning att ställa sig kritisk gentemot Bromées uttalanden, stärka de i varje fall icke tilltron till den hos Öman meddelade uppgiften.

Åtskilliga av de uppgifter, som genom intervjuemetoden inhämtats, äro av stort intresse, och det är beklagligt, att man icke sällan måste ställa sig så tvekan till frågan om deras beviskraft. Härtill kommer, att vissa meddelanden saknas, vilka man med allt skäl kunnat vänta att finna. Den uppgift, som förelegat förf., har ju varit att belysa en ministärs utveckling och betydelse. Man kan då tycka, att han på avgörande punkter borde ha införskaffat upplysningar från ministärens samtliga i livet varande medlemmar i stället för att nöja sig med några av dem. Särskilt påfallande är detta på sid. 259, där Staaffs bekanta deklaration i rösträttsfrågan den 15 maj 1906 av fyra statsråd (Hellner, Marcks von Würtemberg, Tingsten och Trolle) förklaras ha blivit avgiven utan deras vetskap. »Möjligen», säger Öman, »hade Staaff konfererat med

några av sina närmaste politiska vänner inom regeringen». Det är med förvåning man ser, att David Bergström och Elof Biesert icke tillfrågats eller (möjligen, men knappast sannolikt) ingenting haft att meddela; i sistnämnda fall borde nog för övrigt en anteckning ha gjorts härom. Det förtjänar i sammanhang härmed att nämnas, att varken Elof Biesert eller Gösta Tamm äro med bland de utfrågade, och att någon anledning härtill icke av författaren uppgivits.

Utöver dessa mera speciella anmärkningar rörande förf:s material kan en mera generell anmärkning göras beträffande hans sätt att behandla sitt ämne. Man skulle kunna uttrycka saken så, att han betraktar det alltför statiskt. Man får vid läsningen ingen känsla av *utveckling*; Öman dissekerar och examinerar ministären Staaff som ett dött ting. Han undersöker ministärens numerära halt av riksdagspolitiker, han räknar ut medlemmarnas genomsnittsålder och konstaterar, att detta just var Karl Staaffs egen levnadsålder — denna barnslighet återfinnes å sid. 85 — och så vidare. Den inre upplösningsprocess, som ledde till tanken på en partiell rekonstruktion våren 1906, är högst knapphändigt behandlad. Och hans framställning av Staaffs förhållande till parlamentarismen lider av samma brist på sinne för utvecklingen. Han påstår, att Staaff gjorde sig till tolk för kravet på underhusparlamentarism, och han stöder detta påstående på uttalanden, som hoppassats till ett sammanhängande resonemang; och detta utan hänsyn till att uttalandena i fråga äro hämtade från 1904, 1905, 1906 och 1907! Att ett uttalande från 1907 icke kan tillmätas någon som helst beviskraft i fråga om Staaffs uppfattning av parlamentarismen år 1905 torde stå fullt klart för de allra flesta.

För ett författningshistoriskt arbete är en dylik anmärkning, med rätta framställd, egentligen av en ganska allvarlig natur. Undersökningen må avse en än så kort period, denna period måste dock betraktas som ett led i en lång utvecklingsprocess. Den som vill bedöma en ministär ur synpunkten parlamentarisk eller icke, får icke förenkla sin uppgift därhän, att han för sig uppställer vissa allmänna villkor, gällande för alla tider, och nöjer sig med dem. Han måste ta den allmänna författnings- och idéutvecklingen i nära betraktande, han måste ställa in sina omdömen i större sammanhang, och han måste vara beredd på att frågan icke kan besvaras med ja, ja eller nej, nej. När förf. citerar Alexandersons omdöme om den Staaffska ministären ur parlamentarismens synvinkel, visar han, huru ringa sinne han äger för dylika valörer. »Alexanderson uttalar», säger han (sid. 87, not 5), »att den första Staaffska ministären var 'deciderat parlamentarisk'». Alexandersons uttalande (Forum 1915, sid. 449) lyder i själva verket på följande sätt: »De tre följande ministärerna, de båda Staaffska och den Lindmanska, äro icke blott deciderat 'parlamentariska' i här ovan angivna allmänna bemärkelse, utan de äga också ... en bestämd partikarak-

tär.» De av Alexanderson nyttjade citationstecknen kring ordet »parlamentariska» hänföra sig till en alldeles särskild tolkning av parlamentarismens begrepp, som han i sin föregående framställning använt, och som inte har något med Staaffs och Ömans parlamentarism att skaffa.

Det är endast en gård av enkel rättvisa att påpeka, att Öman allvarligt beflitat sig om den politiska objektivitet som är en vetenskaplig framställning *conditio sine qua non* och att han meddelat åtskilligt nytt av intresse. Att hans omdömen om Staaff och den första Staaffska ministären i deras förhållande till parlamentarismen på intet sätt kunna anses slutgiltiga, sammanhänger med den ovan antydda allmänna bristen hos hans arbete.

Av hänsyn till dem, som tilläventyrs avse att anlita den i bokens slut tryckta förteckningen över Liberala samlingspartiets medlemmar vid 1906 års riksdag, må till det redan sagda fogas ännu en anmärkning. Några partimatriklar i egentlig mening finnas icke från denna tid (undantagandes för socialdemokraterna). Öman har följaktligen måst basera sin förteckning på »noggranna detaljundersökningar» med hjälp av tidningar och uppslagsböcker (sid. 69, not 1). Det har emellertid undgått honom, att förteckningar över Liberala samlingspartiets medlemmar finnas införda i Politiskt Kvartalsblad, en tidskrift, utgiven av Frisinnade Landsföreningen åren 1906—11, — förteckningar, som givetvis få tillmätas betydande värde. Jämför man Ömans lista med Politiskt Kvartalsblads, finner man, att följande fyra namn saknas hos Öman: *Johannes Hellgren*, *Jonsson i Lycksele*¹, *Georg Kronlund* och *Adolf Wiklund*². Beträffande Kronlund är Ömans misstag så mycket mera egendomligt som man i en så lättillgänglig uppslagsbok som Millqvists Riksdagskalender 1903 sid. 178 finner uppgiften om hans övergång till Samlingspartiet. Totalsiffran är emellertid densamma hos Öman och i Politiskt Kvartalsblad. Detta beror på att Öman fyllt de glesnade lederna med *Jönsson i Kvarnberga*, som tillhörde det nybildade Nationella framstegspartiet, *Månsson i Fusagården*, som torde ha varit vilde, *C. G. Sødén*, som inträdde i samlingspartiet först 1908, och *David Holmgren*, som redan under riksdagens första skede utslöts ur kammaren.

Man kan icke säga, att vare sig Spångbergs eller Ömans arbeten fylla behovet av en vetenskapligt grundad Staaffbiografi. De lära heller icke avse det. En ingående framställning av den engelska »life-and-letters»-typen hör fortfarande till de ouppfyllda önsk-

¹ Jonsson i Lycksele står hos Öman i texten (sid. 253) omtalad som tillhörande samlingspartiet, dock med vissa tvivel anförda i en not. Dessa tvivel ha sedan i bil. 2 (sid. 334) tagit överhand.

² Förhållandet av intresse ur synpunkten av att Wiklund redan 1905 förordats till jordbruksministertaburetten (sid. 82, not 2).

ningarna. Men varje undersökning, som berör Karl Staaffs politiska insatser, är välkommen, ty den bidrar att sprida ljus över en högeligen intresseväckande period i vår författningshistoria — den period, inom vars ram faller parlamentarismens reception i vårt lands statsskick.

H.-K. Rönblom.

Till red. insända skrifter.

- Ekonomisk Tidskrift.* 1929. H. 2. Uppsala 1929.
Ekonomiska Samfundets Tidskrift. Ny serie. H. 15. Hfors 1929.
Finsk Kommunaltidskrift. 1928. Nr 10. 1929. Nr 1. Hfors 1929.
Finsk Tidskrift för vittnerhet, vetenskap, konst och politik. T. CVI. H. II—IV. Hfors 1929.
Göteborgs Kommunalkalender. 1929. Utg. av Göteborgs stads statistiska kontor. Gbg 1929.
Helsingfors stads kommunalförvaltning. 1926. Utg. av Helsingfors stads statistiska kontor. Hfors 1929.
Helsingfors stads statistik. Hälsa- och sjukvård 1924—26. Utg. av Helsingfors stads statistiska kontor. Hfors 1929.
Historisk Tidskrift. 1929. H. 1. Sthlm 1929.
Industria. Årg. XXV. Nr 5—10. Sthlm 1929.
Institut International d'Agriculture, Rome. Bulletin de statistique agricole et commerciale. 1928. No 12. — Revue Internationale d'Agriculture. 1929. No 2—3. Rome.
International labour review. Vol. XIX. No 3—5. Genève 1929.
Kommersiella Meddelanden. Årg. 16. Nr 3—8. Sthlm 1929.
Meddelanden från Handelskammaren i Gefle. 1928. H. 4. Gefle 1929.
Mercator. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XXIV. Nr 9—20. Hfors 1929.
Nationalekonomisk Tidskrift. 1929. H. 1. Kbhvn 1929.
Nordisk Försäkrings-tidskrift. 1929. Nr 2. Sthlm 1929.
Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. 1929. H. 3. Sthlm 1929.
Samling av anmälningar till sjukasseregistret. 1928. Nr 4. Sthlm 1929.
Samling av anmälningar till understödsföreningsregistret. 1928. Nr 4. Sthlm 1929.
Skandinaviska Kreditaktiebolaget. Kvartalsskrift. 1929. Nr 2. Sthlm 1929.
Social Tidskrift. 1929. Nr 1—4. Hfors 1929.
Sociala Meddelanden. 1929. Nr 3—4. Sthlm 1929.
Statistisk Månadsskrift. Årg. 24. Nr 1—3. Sthlm 1929.
Statistisk Årsbok för Helsingfors stad. 1928. Utg. av Helsingfors stads statistiska kontor. Hfors 1928.
Statsökonomisk Tidsskrift. 1929. H. 1. Oslo.
Sunt Förnuft. Årg. IX. Nr 2—3. Sthlm 1929.
Svensk Finans-tidning. Årg. VII. Nr 22—33. Sthlm 1929.
Svensk Jurist-tidning. 1929. H. 2—3. Sthlm 1929.
Svensk Tidskrift. 1929. H. 2—4. Sthlm 1929.
Svenska Stadsförbundets Tidskrift. 1929. H. 2—3. Sthlm 1929.
Sveriges officiella statistik. Industri år 1927. Av Kommerskollegium. — Sjöfart år 1927. Av Kommerskollegium. Sthlm 1929.
Sveriges Riksbank 1928. Årsbok utarbetad av Riksbankens statistiska ävdelning. Sthlm 1929.
Tiden. 1929. Nr 1—2. Sthlm 1929.
Tirfting. 1929. H. 3. Norrtälje 1929.
Weltwirtschaftliches Archiv. 1929. H. 2. Hamburg 1929.
 DIEHL, KARL, Die rechtlichen Grundlagen des Kapitalismus. (Kieler Vorträge 29). Jena 1929.
 EISEN, ALBERT, och LÖFMARK, ERNST, Lag om försäkring för olycksfall i arbete den 17 juni 1916 med däri senast år 1928 vidtagna ändringar m. m. Sthlm 1929. P. A. Norstedt & Söners Förlag.
 GRANFELT, HELGE, Om konungens makt över utrikespolitiken i Sverige 1809—1909. I. Hur rättsläget fixerades. Sthlm (tr. Umeå) 1929. A.-B. Nordiska Bokhandeln.
 HERLITZ, NILS, Svensk Samhällslära. Sthlm 1929. P. A. Norstedt & Söners Förlag.
 JACOBSSON, TOR, Några ord om beräkning av fattigvårdsunderstöd. (Meddelanden från Skattebetalarnas Förening. Nr 11). Sthlm 1929.
 KOCK, KARIN, A Study of Interest Rates. London 1929. P. S. King & Son.
 LAGERCRANTZ, GUSTAF, Den Sekundära Bostadskrediten. (Meddelanden från Skattebetalarnas Förening. Nr 12). Sthlm 1929.
 LUNDSTEDT, A. V., Obligationsbegreppet. Förra delen. Uppsala 1929. A.-B. L. Norblads Bokhandel.

Försäkringsaktiebolagen
"Skåne" och "Malmö"

Huvudkontor i Malmö

Brand-
Liv-
Olycksfalls-
Automobil-
och andra
Försäkringar

Den 1 januari 1929 ansvarade »Skåne» för

Brandförsäkringar c:a	2.500.000.000 kronor
Kapitalförsäkringar c:a	190.000.000 kronor
Ränteförsäkringar c:a (ärligen)	1.000.000 kronor

Den 1 januari 1929 utgjorde »Skånes»

Samtliga fonder c:a	70.000.000 kronor
(incl. garantifondförbindelser)	9.300.000 kronor